

Гео Милев

Съчинения

в пет тома

Том I

Слънчогледите погледнаха слънцето

Том II

Всяко изкуство е експресионизъм

Том III

Там, дето е Народът

Том IV

Избрани поетически преводи

Том V

Писма и документи

Редакционна колегия:

ЛЕДА МИЛЕВА, ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ,
ИВАН ГРАНИТСКИ, ГЕОРГИ ЯНЕВ

Гео Милев

СЛЪНЧОГЛЕДИТЕ ПОГЛЕДНАХА СЛЪНЦЕТО

Том I

*Стихотворения, поези,
стихотворения в проза*

120700002669

ИЗДАТЕЛСТВО
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“

София, 2006

РБ „Ст. Чилинуров“
Шумен
ДЕПОЗИТ

Този книга излиза с родолюбивата подкрепа
на община Стара Загора

На корицата:

Гео Милев – автопортрет, 1921 г.

- © Леда Милева и Петър Велчев, съставителство и редакция
- © Иван Гранитски, предговор
- © Петър Велчев, студия
- © Елена Фурнаджиева, летопис
- © Петър Добрев, художествено оформление
- © Издателство „Захарий Стоянов“, 2006

ISBN 10: 954-739-885-7

ISBN 13: 978-954-739-885-6

Гео Милев, София, 1924 година

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Гео Милев' (Geo Milev). The signature is stylized with a long, sweeping horizontal line above the name.

ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

От 40-те години на миналия век досега творчеството на Гео Милев – като поет, критик, преводач и детски писател – многократно е било обект на по-цялостни, по-представителни издания. Те, повече или по-малко успешно, са запознавали българските читатели с неговото богато и разностранно литературно наследство.

Такива са еднотомните издания: ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ. Под ред. на Г. Цанев, Латар и Л. Милева. Изд. „Бълг. писател“. С., 1950 (второ, доп. изд. 1955); ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ. Под ред. на В. Андреев. Изд. „Бълг. писател“. С. 1960; СТИХОТВОРЕНИЯ, ПОЕМИ, КРИТИКА. Под ред. на К. Зидаров. Изд. „Бълг. писател“. С., 1980; ПЪТЯТ НА СВОБОДАТА. Поезия, преводи, публицистика, писма, рисунки, автопортрети, театър, художниците около „Везни“ и „Плажът“. Под ред. на Л. Милева, Ив. Гранитски и Р. Маринска. Изд. „Зах. Стоянов“. С., 2002.

По-крупните като обхват, излезли до днес издания на Гео Милев са: ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ШЕСТ ТОМА. Под ред. на Мила Г. Милева. Изд. „Нов свят“. С., 1939–1942; ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ДВА ТОМА. Под ред. на Г. Марков и Л. Милева. Изд. „Бълг. писател“. С., 1965 (второ, стереотипно изд. 1971); СЪЧИНЕНИЯ В ТРИ ТОМА. Под ред. на Г. Марков и Л. Милева. Изд. „Бълг. писател“. С., 1975–1976; ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ДВА ТОМА. Под ред. на Л. Милева, Ив. Гранитски и Р. Маринска. Изд. „Хр. Ботев“. С., 1995.

За първи път ръкописното наследство на Гео Милев (стихове, литературно-критически статии, бележки, писма и рисунки), съхранявано в НБКМ в София, Къщата-музей „Гео Милев“ в Ст. Загора и у сестрата на поета Пенка Касабова, беше издадено в книгата: ЛИТЕРАТУРЕН АРХИВ. Том II. Гео Милев. Встъпителна статия, публикация и коментар Г. Марков. Изд. на БАН. С., 1964.

Необходимо е да се отбележи, че тритомникът от 1975–1976 г. е сравнително най-пълното досега издание на Гео Милев, включващо поезия, критика, публицистика, превод и епистолярно наследство. Същото важи за коментара и бележките към текстовете.

А двутомникът от 1995 г. е първи, сполучлив опит да се поднесе на широката публика не само литературното, но и художествено наследство на поета. Включената във втория том студия на Ружа Маринска дава възможност по-детайлно да бъде проследено въздействието на Гео Милев върху творчеството на българските художници-модернисти от първите десетилетия на XX век.

Новото петтомо издание си поставя задачата да представи многостранното творчество на Гео Милев в онази пълнота и цялостност, които ни се струват необходими. Една значителна част от текстовете за първи път се включват в състава на издание от този род на Гео-Милевите съчинения. Това се отнася преди всичко за ранните стихотворения на поета, докторската му дисертация, писмата и др.

Включените в настоящото издание творби на Гео Милев са разпределени, както следва:

I том – стихотворения, поеми, стихотворения в проза;

II и III том – критика и публицистика;

IV том – избрани поетични преводи;

V том – писма и документи.

Целта на настоящото издание е да разшири и обогати досегашните представи за Гео Милев като поет, критик, публицист, преводач и художник, като една изключителна по своето многообразие творческа личност. Поради същата причина в изданието са възпроизведени титулки, винетки, рисунки и др. към отделни стихотворения и ръкописни вестничета и списания и печатани книги на Гео Милев, направени от самия автор. Репродуцирани са и оригиналните титулни страници на книгите „Жестокият пръстен“, „Иконите спят“, „Панихида за поета П. К. Яворов“, „Септември“, „Експресионистично календарче за 1921“, „Гео Милев за деца“ (1941).

Надяваме се нашето издание да стане основа за по-нататъшни, по-задълбочени литературоведски анализи и обобщения на Гео-Милевото дело, които са проблем на бъдещето.

ГЕО МИЛЕВ И ТРАГИКАТА НА НАЦИОНАЛНАТА СЪДБА

ИВАН ГРАНИТСКИ

I.

Историята на отечествената литература е трагично-сияйна* пулсация на българската народна съдба. Жесток мартиролог на страдания, жертви и покруси и същевременно – светло възнесение и неугържима пламенност. Удивително, феноменално е **припокриването и взаимното проникване на индивидуалната поетическа съдба, на индивидуалния поетически глас и движението на националния дух**, тъмнежа на расовото саморазгръщане. И сякаш всяка конкретна поетическа биография следва или отразява драмата на българското историческо развитие.

Ботев е експлозията на освободения народностен гений, първата ярка манифестация на „пречистения в горнилото на робството български дух“, по определението на Гео Милев. При това индивидуалната Ботева съдба провидчески предсказва ориста на онези следващи генерации от поети, които ще бъдат едновременно и рупор на обществените тежнения, и генератор на националните ценности и морал. От Ботев насам вече България става страната на убиваните поети. Тази злобеща закономерност отразява простия и заедно с това величествен факт, че истински значимите български поети са не просто трубадури на собствените си лирически трепети, а **върховно излъчва-**

не на българската съдба. Тъкмо тази горда независимост и неустрашима борбеност на големите ни поети докарва до бяс отечествените управници повече от един век. И те си отмъщават, като ги убиват. Злокобно и трагично е, но може би преди политическите причини, преди социалноангажираните аргументи се вие съскащият мотив на завистта, на бездарието.

Как силните на деня биха понесли живия Ботев след Освобождението? Вазов с рембрандовски краски описва нравственото разтление на българското общество в епохата на така нареченото първоначално натрупване на капитала. Разказите и повестите му красноречиво показват погазването на националните идеали на големите поборници, избуяването на една политическа класа или по-скоро каста, която няма чест и съвест, да не говорим за морални принципи. Можеше ли да живее авторът на „Борба“ и „Моята молитва“ сред подобна обществена воня?

Възможно ли беше Алеко Константинов, Яворов и Дебелянов да имат по-груда съдба? Поруганието на възрожденските идеали, продажността, възведена в официална политика, дебелашкото тържествуване на пошлостта и бездарието предопределят фатално индивидуалната съдба на тези големи българи. А в нея се оглежда и грамата на общественото развитие на един малък, но талантлив народ, лъган от посредствени политици поради своята социална невинност и добродушие, яхан от всякакви хаджииванчопенчовци, чиято подла цел е да го държат в страх и трепет, за да ръфат стръвнот от бедното народно тяло.

Българската история погазва публичния образ на човещи и човещи. Едните са благородният мотор на общественото развитие, гениите на пробуждащата се българска народна душа — Раковски, Левски, Каравелов.

Другите са хаджииванчопенчовци — огромна лепкава маса, на която се злобиди ореолът на светците. Но тъкмо поради бездарието си тя превръща първите в светци и по този начин се самоотрича, самоприковава към стълба на позора.

Българската поезия има поети и поети. Първите са поетите на българската съдба, будителите на народната свая, славеите на хармонията — Ботев, Вазов, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов... Вторите са поетите на собствените си гребни лирически трепети, егоистично самосъзерцаващите се. Без да ги противопоставяме (защото литературното движение никога не е еднопосочно и едноизмерно), без да лишаваме българската поезия от нейното полифонично многозвучие, от пъстротата на многото и различни поетически гласове, не можем да не видим главния разделителен признак. Носещите греди на българската поезия са тъкмо поетите, в чиято индивидуална съдба и творчество се оглежда жестоката и трагична съдба на нацията. Ботев, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов са живото личностно и естетически-художествено отражение на покрусения, нахълзания сякаш с топор летеж на българския дух след Освобождението. Смазан от две национални катастрофи, спънат в естественото си обединение, разбит в илюзиите си за социална справедливост, свобода и равенство, потиснат от политиканства и просматка партизанщина, този летеж, този порив кристализира като една съзла на майка България в поезията на споменатите творци. В тази трагично огромна съзла те се оглеждат и тя тях оглежда. Това е тъжната симфония на българската душа.

Именно в такъв контекст трябва да разглеждаме и Гео Милев. След Ботев, Пенчо Славейков, Яворов и

Дебелянов Гео Милев е следващото действие от **грамата на отечественния дух**, петата част на симфонията.

Гео Милев — пароксизъм на националната чувствителност; конвулсия на отечествените идеали, естетическо избухване на българската воля за живот, странни, невероятни **везни** на народнопесенния гений и модерните европейски художествени тенденции, **пламък** от съзерцание и действие.

Гео Милев е естествено, исторически закономерно и естетически предопределено поредно избухване на българския поетически гений в условията на зазълбочаваща се грама на българското общество. Той е *presto*-то на отечествената поезия, противостоянието на вкаменена динамика и огнено съзерцание, пулсиращото кълбо на интелект, лирически гений и непримирима гражданска позиция. В такъв аспект Гео Милев поема в себе си вибрациите на противоположни естетически и художествени търсения, богатството на поетическия натюрел на Ботев, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов именно като своеобразни хроникьори на страданията и възвеманията на българската душа.

II.

Колкото повече времето ни отдалечава от Гео Милев, от онази „далечна, трагична безконечност“, която е всъщност неговият кратък — едва трийсетгодишен живот, виждаме до каква степен е единна и цялостна тази личност. Дълго време критиката се опитваше да осмисли различните периоди в творчеството на Гео Милев. Субективистичната критика

предпочиташе т. нар. експресионистичен период, догматичната критика му противопоставяше т. нар. революционно-реалистичен период. Трагично заблуждение, разбира се. По този начин се делеше и цепеше сътвореното от Яворов, Пенчо Славейков, Вазов дори. И се навлизаше в един омагьосан кръг, който пречеше да се разбере както логиката на индивидуалното поетическо движение на споменатите творци, така и фактът, че тъкмо в тази противоречива, парадоксална понякога логика се оглеждат социалните и нравствените пулсации на българската душа.

Трудно ще разбера Гео Милев извън контекста на социокултурната ситуация на 20-те години от началото на века. Колосалните обществени трусове, войните, революциите в Русия, Германия и Унгария рушат основите на стария свят. Рухват уж непоклатими идоли, преоценяват се традиционни ценности, тревожният вятър на промяната помита скрижалите на стара, патриархална Европа. Мощни новаторски енергии нахлуват в изкуството. Хармонията е атакувана от дисхармонията. Фрагментът става главно изразително средство. Човекът е с разкъсано, насечено, раздробено съзнание. Общественото съзнание и индивидуалното съзнание се превръщат в калейдоскоп на борещи се и взаимноотричащи се ценности, принципи, формули, търсещи адекватна на хаоса естетическа и философска форма. Човечеството дири нови пътища за социалната си организация. Мировзгледният радикализъм на творците води и до трескаво търсене на радикални изразни средства. Ето защо годините след Първата световна война и Октомврийската революция в Русия носят такъв взрив на новаторски естетически и философски идеи, заредени са с такова евристично проникновение и мащабност.

Социалната революция предпоставя естетическата революция — взривяването на каноните в изобразителното изкуство от Кандински, Малевич, Врубел, Шагал, конструктивизмът на Лисицки, Татлин, Родченко, геният на Майерхолд и Айзенщайн, Стравински и Рахманинов; колажът, фрагментарността, кинематографичният подход концептуализират новите художествени експерименти. Руската религиозна философска мисъл в лицето на Владимир Соловьев, Николай Фьодоров, Николай Бердяев, Лев Шестов, Сергей Булгаков, Василий Розанов, Семьон Франк, Дмитрий Мережковский и др. оплодява болната за нови идеи мисъл на стара Европа.

Към общеевропейските социални потресения за България се прибавят Балканската и Междусъюзническата война, Войнишкото и Септемврийското въстание, огромни жертви и огромни страдания на стотици хиляди хора, пълна катастрофа на идеалите и мечтите за национално обединение. Катастрофа, която отеква не само в творчеството на българските творци, но и в личния им живот. Яворов е прекършен от краха на идеята за освобождение на Македония и отвратен от парвенюшко-интригантското битие на столичния елит, от демагогията на т. нар. висше общество. Нежната душа на Дебелянов вопие безутешна над бойните полета, изтънченият Лилив се затваря омерзен в кулата си от слонова кост.

Главата на Гео Милев е взривена на фронта и в буквалния смисъл. Провидението запазва живота му, но решава да го натовари не само с огромното вътрешно страдание по изгубените национални идеали, но и с една ужасяваща физическа болка като изкупление на лични и колективни вини. Между неколнократните мъчителни операции Гео Милев преосмисля трагичния жре-

бий на Европа, на Отечеството, своя собствен вътрешен аг.

ГЛАВАТА МИ —

кървав фенер с разтрошени стъкла,
загубен през вятър и дъжд, и мъгла
в полунощни поля.

Аз умирам под Кота 506
и възкръсвам в Берлин и Париж.

Няма век, няма час — има Днес!

Над последната пролет ти жадно и страшно пишиш,
о шпага! разкъсала мрежа от кървави канку
сред мрака —

и в мрака

бог спял ги

събира и мълком побежда към прежния призрак...

О, Сфинкс! с безпощадна гримаса на присмех —

— замръзнала, каменна, вечна и зла —

изправен в безкрайния, страшен, всемирнен Египет:

прег тъмния просек Егип —

загубен през вятър и дъжд, и мъгла.

III.

Поезията на Гео Милев от ранните му творби, където се усеща влиянието първоначално на Вазов, а по-късно на Пенчо Славейков, през студентския период в Лайпциг (белязан от мощното облъчване на модернизма: Рихард Демел и Емил Верхарн) до поемите „Септември“, „Аг“ и „Ден на гнева“, по парадоксален, но същевременно и твърде закономерен начин отразява не само вътрешните пулсации в характера на пое-

та, но и неговата житейска съдба. В такъв план можем да открием емблематични за отделните периоди стихотворения — ключ към генезиса на неговото поетическо и социално мислене. В тези стихотворения се оглежда единната двойственост и двойствената единност на личността му. Печалното съзерцание и страстната борбеност, движението и покоят, трагизмът и апотеозът, фрагментарността и стремежът към цялостност.

Първата книга поезия на Гео Милев — „Жестокият пръстен“, която излиза в 1920 г., включва стихотворения, писани между 1915 и 1920 година. Оценките за нея са полярни. Любимил Стоянов нарича тази книга „блестяща, възхитителна и парадоксална“. Според него „Тя събужда душата от нейния делничен ген и я обсипва с елмазния прах на очарованието и бисерната роса на тържовни възжеления... Тук всичко е *звук и образ* — сами за себе си — *Вън от реалността*. Реалността е бreme, което отежчава твореца и спъва порива на душата му. Какви са корените на този нов душевен exelsior? Де се крият началните извори, отдето бликат тия пещи потоци, чиято музика е изтъкана от лъчи и багри, от внезапни извивки и ненадейни отражения?“

За разлика от възторжената оценка на Любимил Стоянов обаче другите отзиви са доста остри и критични. Константин Гълъбов например смята, че образите в „Жестокият пръстен“ са „неотворени, недовъобразени... Ето защо те си остават и в най-добрия случай само бездушна игра на въображението... От начало до край Гео Милев гледа на своите образи като на голи фикции.“ А Васил Пундев вижда в първата стихосбирка на Гео Милев „един словесен бунт, патетичен като манифест и празен като поезия“. Някои от съвременниците на Гео Милев го упрекуват, че в „Жестоки-

ят пръстен“ има прекалено много рефлексии. Но гнес, 86 години по-късно, ние виждаме естетическата продуктивност на модернистичните опити на Гео Милев в поезията.

Именно склонността към рефлексия обяснява при Гео Милев стремежа към пантеистичното сливане и разтваряне на лирическия персонаж в природата. Природното състояние или послание е човешки одухотворено, нещо повече — заредено с човешка страст. Удивително е, че пантеистичната експлозия твърде често е придружена с многопластови митологични алюзии, с философско-съзерцателни асоциации и същевременно типичната символистична форма е вътрешно обогатена от нови разчупващи я лирически търсения.

О ДЪЖД, О ДЪЖД ОБИЛЕН И ПЕЧАЛЕН

— по тротоарите танцуваща вода!

Пиян, разголен, волен, вакханален,

но с черна маска — ти танцуваш безсмисления танец
на скръбта.

О Веселост маскирана! Ти с веселост маскирана печал!

О Весел плач! И танец под разхълцани цимбали!

И вечер, зачната сред мрак, но с буинобля

гъжг озарена. Дъжг! О клоун в погребални карнавали!

И ти лежиш — лъчи и смях, — и ти си бял, безумен,

по тротоарите танцуваща вода!

Вечерен гъжг, понесен в танец шумен

над катафалка черен на града.

Водата е екстаз и хармония. Пречистващите струи на гъжга са всъщност игра на перлени сенки (капките гъжг), маскираният весел плач е вътрешното ликуване на освободения дух, печалното и скръбно-

2669/2007

РБ „Ст. Чилингиров“
ШУМЕН

то параболчно се превръщат в карнавално-феерично-танцуващото. Черното (катафалката, погребалният мотив) преминава в своята противоположност — лъкуването, танцуващите лъчи и смях. При Гео Милев афишираната страст към болното е не само инферналното потапяне в живота на социалното и екзистенциалното подземие, но и естетическа игра, експресионистичен фойерверк, заг чиято фасада стои напрегнатото художествено търсене. Стихотворения като „Парсифал“, „Каж: внезапно да-изчезнеш“, „И в този час, когато с протяжна безнадеждност“, „Сред тези сиви отчаяния“, „Докато не отвърнеш ти поглед в самотно съмнение“ показват неусетно и бавно, но твърдо движение от символистичната чувствителност и образност към експресионистичното изграждане на образа, към поетическото фрагментиране на визията, към търсене на смисъл отвъд текста в словните многопластови и полифонични нюанси, в далечните алюзии и асоциации. Типичната за символизма поетическа екстраполация на трагически социални събития върху индивидуалната чувствителност на лирическия персонаж е ярко изразена в ранните творби на Гео Милев. Трагизмът на Първата световна война — ужасите, погромите, пълното незачитане на човешкия живот, граматичната преоценка на ценностите — всичко това се напластява като втори план, като невидим подтекст, като фон в поезията на Гео Милев.

МЪРТВЕШКИ ЗЕЛЕНА, СЛОМЕНА ЛЕЖИ

луната над белия праг.

Записан е твоят мъчителен призрачен знак —

и в лунния лег над прага той лежи:

смел образ, огледан през злоба и мрак.

— Луната студена лежи.

Есенните гробища зяят —
о слепи прозорци и мъртви врати:
есенните гробища зяят —
удабници гребни и бледни деди,
обкичени с огън и смърт, и звезди.

(„Балада“)

Поразителна в някои стихотворения на Гео Милев е езотеричната символика. Например поливалентната метафора за Сфинкса в стихотворението „Главата ми — кървав фенер с разтрошени стъкла“. В постоянната самоанализа, в екстатичното втурване в обемите на собствено-то съзнание поетът търси висшия смисъл на епохата, скри-тата истина на времето и крайната цел на човешкото съществуване. След Пенчо Славейков и късния Яворов може би никой друг български поет не е достигал до такива философски дълбочини при опита поетически да прозре вътрешния смисъл и задача на човешкото съществуване.

Ще ти задам едно Защо — о, колко земен
си ти, за да не чуеш своя глас!
да не останеш в никой миг без чувство!
Помни: магията не е изкуство —
и злото няма да намериш ти!
На дъното остава черен сок и яг
— мъчение — и с него ти си кръстен!
Затягай здраво пак жестокия
на своята мисъл пръстен!
Без мечти
не ще останеш ти, но — те болят.
— О, знаеш ли де води твоят път? —
Ношта е без изходи. Аз съм ти.

Аз съм Ти, Ти съм Аз. Човекът е субстанцията на

отвъдни същности, небесните послания са човешки реалности. В играта на непрестанни антиномии Гео Милев дири дълбокия, скрития смисъл на човешката същност. Пулсациите на полярни настроения, постоянният сблъсък на диалектическите противоположности бележат почти всички творби на Гео Милев. Във великолепното стихотворение за Кръстьо Сарафов виждаме, че за Гео Милев човекът на изкуството е създател на нови реалности, доколкото и новата реалност е създател на човека. И отново „ти си аз“ се появява в изумителното философско-поетично ноктурно „Кошмар“ (за превъплъщението на Качалов в Иван Карамазов):

Пространство; Време; Мраз...
Квадрилиони... Квадрилиони... Квадрилиони...
Нито край... нито срок...
— Има ли бог?
Кажи го безстрастно.
Най-сетне хващам твоя поглед: Кой си ти?
Свещта угасна.
Знам.
Ти си аз.

Не само човекът на изкуството носи в себе си една ужасна и прекрасна есен според Гео Милев. Въобще човекът е божествената сфера, в която си дават среща светлината и зрачът, ужасното и прекрасното, животът и смъртта, нищо и всичко. Ето езотеричната тайна на човешката същност.

Удивително е, че дори към любовната тематика Гео Милев има странен ракурс — пак откриваме пулсацията между символистичното естетизиране на любовта по принцип и любовното чувство, и заедно с това изчистен почти предметно очертан лирически рисунок. За ре-

гуица от големите български поети от началото на века до 20-те години любовното чувство, поетизацията на любимото същество често пъти е своеобразна **философско-поетическа импровизация**. Любимата или жената е и въплъщение на изкушението, тя е знойната плът, която отклонява надоблачното съзнание на твореца от възвишеното съзерцание, тя е демонът (понякога у Яворов), тя е разблудната царкня (у Дебелянов), тя е серафически изплъзващата се нежна сянка (пак Яворов и Лилев). И Гео Милев има търсения в тази насока. Така е в стихотворенията „Сред тези сиви отчаяния“, „В този час на вечерни измами“. И същевременно от високите съзерцания понякога поетът отива към графично изчистеното лирическо изображение, към носталгичното любовно чувство, необлъчено от абстрактност и имагинерност.

СЕГА Е ТВЪРДЕ КЪСНО. СБОГОМ.
(Защото много те обичам!)
Но няма в страст да те обкича.
(Аз избледнял съм. Твърде много.)
Сега е вече късно. Всичко.
Денят. Нощта. И аз. И ти.
И закъснялата усмивка,
разляна в скръб из вазите
на твоя взор...

Безплодна вечер!
Сърцето ми не чака тайна.
(Аз или тази бледна вечер —
но бледнината е безкрайна!)
Разбирам. Зная. Няма тайна.
Сега е твърде късно вече.

(„Дневник“)

IV.

Една от най-важните поетически творби, която хвърля светлина върху особеностите на лириката на Гео Милев, е поемата „Панихида за поета П. К. Яворов“. В седемте части, използвайки една особена форма и конструкция, Гео Милев прави поразително дълбок паралел между поета и Бога. Удивителна е приликата между обръщането и отричането при поета и Бога. В лицето на Яворов виждаме мъченическата роля и мисия на духовния водач в обществото (а това е едно от проявленията на божествената същност). Но сякаш Гео Милев говори не само за Яворов, а за българския поет въобще (впрочем той описва, провидчески предсказва собствената си съдба само след десет години). Духовният водач винаги е самотен, винаги е неразбран, обруган в своето време и мъченически разпнат от злобното общество и от бездарната фасулковска маса (ако използваме израза на Пенчо Славейков). Способността на големия поет или личност да понесе ненюфарите на злата клевета е едно от изпитанията за просветлената душа, която приближава човека и обществото към истината. Яворов е такава мощна, самотно горда и трагична фигура. Но такъв е въобще големият български поет — от Ботев през Яворов, Дебелянов и Смирненски до Далчев и Вапцаров.

СЛАВА

Ти си ангелът горд, ти си тъмний акорд
на печалната слава — прости!
Кръз звезди падаш ти с поломени крила
в тях стрела окървавена — ти!

Устрелен през нощта, устремен в пропастта
с тебе падат звезди без крила;

своите черни крила дух вечерен насън
ще затвори — под звън и мъгла.

Звън последен — прости! небеса без звезди
— нашта сетна целувка вземи!
Под безбурния взор на Сатурна в нощта
пепелта в твойта урна жуми.

Вечна памет в света. Спи кръвта под лега.
Вечна слава на Вишния Бог!
Вечна памет. Амин. Алилуя. Амин
Ти един — Вечен Син — и пророк.
(„Панихида на поета П. К. Яворов“)

Самият Гео Милев е такъв духовен водач на нацията. Той е не просто блестящ поет, изключително многостранна личност — театрален, литературен и музикален критик, преводач, режисьор, художник, публицист, издател. Той е от онези личности, които поддържат жив огъня на националната идентичност, легитимират българския народ, поемат националната кармична натовареност и запалват светлината в тунела на бъдещето на нацията. В такъв аспект Гео Милев, както и Христо Ботев, Иван Вазов, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов, е един от духовните водачи на българската нация.

През 1922 г. в издателството на Т. Ф. Чипев Гео Милев публикува една от най-зрелите си поетични творби — цикъла „Иконите спят“. Това са пет вариации на народни песни с показателните заглавия: „Змей“, „Стон“, „Кръст“, „Гроб“, „Край“. Още в първото стихотворение „Змей“ отново се натъкваме на емблематичното и натоварено с дълбок смисъл словосъчетание „Ти си Той!“. Още по-ярко тук е непрестанното

дуалектическо превъплъщение, огледалното отразяване на различните същности. И едно особено движение като в кресчендо на саморазгръщащата се поетическа визия — лирическият герой се преобразява в демон, демонът в ангел, ангелът в змей, змеят в поета, поетът в смъртта, смъртта в живота. При цялата условност на очертаването на това превъплъщение не може да не ни порази вътрешното единство и цялостност на лирическата философия на Гео Милев. Вътрешната хармония и последователност същевременно е облечена във фрагментарно-дисонансна външна поетическа форма. В „Иконите спят“ Гео Милев извършва едно своеобразно втурване в естетическите обеми на народната песен. Тук ние виждаме особения живот на модерното в недрата на традиционното. Изконният гений на националното изкуство тъкмо като такъв се утвърждава като съществена част и принос в световното изкуство. Вечните, непреходните ценности на българската гуша се вливат като огнен поток в световната гуша. И никак не е случайно на пръв поглед стихийното, подсъзнателно, имплицитно втъкване на народната песен, на нейните творящи пулсации в модерната лирика, която изгражда Гео Милев.

Божан Ангелов проникателно посочва, че авторът на „Иконите спят“ „не пресъздава просто наивните идеи и тяхното развитие в известни сюжети, а взима известни образи и мотиви от тях, анализира ги и създава от тях символистически средства за израз на своеобразните изключителни и дълбоки конвулсии на една модерна страст“.

Действително Гео Милев съзнателно търси и постига лирическата дуалектика между енергията на народната песен и модернистичната чувствителност,

между вековните послания на народното творчество и мъдрост и фрагментарно-синкопната художествена форма, която адекватно отразява духа на новото време.

Литературният критик и изследовател Васил Пундев, който, както посочихме по-горе, посреща „Жестокият пръстен“ с доста сурови думи, след появата на „Иконите спят“ вече откроява „лирическа дарба у смелия автор“. Дълбок и продуктивен е анализът на Васил Пундев на втората книга на Гео Милев. В няколко реда той е успял да улови най-същественото за „Иконите спят“: „фрагментът се е преобразил, макар не навсякъде, в художествена икономия на средствата, мотивът създава лирическа цялост и на места почти налага стил и композиция. Гео Милев е избрал за свободни лирически вариации пет наистина хубави мотива от народните песни, в които вариации е вляно проникване и национално чувство. При тях не можем да не си спомним простите перифразирания на народни песни у някои наши поети, у които интересът към образите и мотивите беше книжен и не даде художествени резултати в своето явно, наивно и неискрено приспособяване към похватите на народния певец. От него Гео Милев взема само мотива. Прочувственото му развитие е оригинално — изразено в пламенни образи и силни чувствени движения или в стихнал лиризм, наситен с настроение и скрита мъка. Стихът диша темперамент, вътрешен живот, смели пориви на въображението; слага се и за душата, която му се доверява вече поради съдържателния и поетичен мотив. Размахът на страстта, пиянството на любовната жажда, запалена от змея любовник, намира думи с особена сила на внушение.“

В народната песен чрез вариации, импровизации и естетически трансформации проглежда модерното съзна-

ние, фрагментарният духовен поглед на модерния човек. А в крайните дори естетико-художествени експерименти, в експресионистичните пароксични „взривове“ откриваме бисера на народната песен, неизтощимата, вечно новаторската енергия на творческия народен дух.

О знам:

Ти си Той!

Не отхвърляй едничката моя молба,
изпълни ми едничкото искане —
ах... стой! —

Подир знойна и страшна борба,
в безсъзнание, няма да знам —
и ще чезна — аз гола —
в скверната сладост на твоето притискане

— не, не, не! —

Аз падам наголу

— с мене ти —

летим

през огън и дим, и звезди,

зелени въртопи змии,

настръхнали копия,

— по невидими стръмни пътеки —

(„Змей“)

След Пенчо Славейков и Яворов Гео Милев е третият велик български поет, който не само пренася в началото на XX век енергията на духовните послания на народната песен, но разгръща нейните вътрешни социални и естетико-художествени потенцици. А след Яворов тъкмо Гео Милев е поетът, който най-остро и болезнено усеща трагиката на националната съдба, закодирана в българската народна песен. Това също има своя дълбок смисъл. Безименният народен певец през

столетията на трагични национални изпитания е бил една от опорите (другата е православната вяра) за оцеляването на българина и българския род. От Възраждането насам българските поети поемат ролята на безименния рапсод или народен певец, огромната нравствена и социална отговорност и тежест на духовни водачи на нацията. По правило те са и национал-революционери, и учители (дори в житейския смисъл на думата), и певци. Затова в собствената съдба на тези певци се оглежда и националната съдба, а националната съдба е един трагичен мартиролог на тези духовни водачи — Ботев, Алеко Константинов, Яворов, Дебелянов, Пенчо Славейков, Гео Милев, Вапцаров.

Тъкмо тази съдбовна, кръвна връзка между поезия и национална съдба усеща и художествено претворява Гео Милев.

— О гора моя черна сестра! —

Слънцето в пещери слепи убива го:
в страшни нощи без лъч и звезда
той възкръсва и газии в кръвта
на кръстопътища сплетени в ниски поля.

Моята болка настига го

— призрак без плът.

Червен от убийство и черен от мъртва мъгла
той влиза в съня ми

(иконите спят)

— страшен и чужд — преди да се съмне

(иконите спят)

и хвърля пред моите нозе
кървави ризи и черни глави

(иконите спят).

Вече нямам очи — Вече нямам лице
— о гора моя черна сестра!
и пътя пред мене се виѝ
в горчиво витло под мъртвешка зора.
(„Стон“)

V.

Дълго време литературната критика отделяше, а понякога и противопоставяше творби като „Жестокият пръстен“, „Панихида за поета П. К. Яворов“ или „Експресионистично календарче“ (т. нар. период „Везни“) на поемите „Септември“, „Аг“ и „Ден на гнева“ и късната публицистика (т. нар. период „Пламък“). Разбира се, това е повърхностен и едностранчив подход. Съзирането в ранните творби на Гео Милев само на субективистични и модернистични търсения е белег на плоско, двуизмерно мислене. И в по-ранните, и в по-късните творби подобни търсения за Гео Милев имат двойко значение. От една страна, българската поезия се опложда от новаторските европейски тенденции през двайсетте години на века. От друга страна, се извършва тяхното социално преосмисляне, своеобразното прехвърляне на естетическата революционност върху социалната трактовка и обратно. Ако „Жестокият пръстен“ е ерупция на модернистичната образност (самият Гео Милев, говорейки за влиянието

на модерната немска поезия върху своето творчество, посочва, че с „Жестокият пръстен“ се доближава до крайните модернисти в съвременната литература — етернистите, пароксистите, кубистите, чиито философски тон и пароксизъм говорят за „несъмнено родство с Р. Демел и френския поет Верхарн“), то заедно с това е и прелюдия към мощната социална критичност на стиха в поемите „Аг“, „Ден на гнева“ и „Септември“. Парадоксално е, но крайната субективистичност, пределната експресионистичност на ранните Гео-Милеви поетически търсения подготвя жестоката реалистичност на поетическото изображение в „Септември“, в което се оглежда трагичната народна съдба.

У Гео Милев пулсират изгарящата Ботева любов и омраза, драматичното Пенчо-Славейково философско съзерцание, огнената социална болка на Яворов, кротката печал на Дебелянов. Всичко това, съчетано с яростната вътрешна експресия на собствения му дух, ражда ясното съзнание за **тъжгеството между национална и индивидуална поетическа съдба**. От „Жестокият пръстен“ през „Панихида за поета П. К. Яворов“ и „Иконите спят“, през лиричната проза на „Експресионистично календарче“ и „Грозни прози“ до поемите „Аг“, „Ден на гнева“ и „Септември“ върви невидима свързваща нишка. Големият поет е изкупителна жертва на **вътрешните протуберанси на нацията**, той е носещият съд на народната участ. Гео Милев и в поезията си, и в личния си живот повтаря трагичната съдба на Ботев, Яворов, Пенчо Славейков. Именно затова той също е еманация на расовия гений на българина. Чрез тези поети, както и чрез Гео Милев говори народната душа, могъщите извори на народната песен се сплавят с инвенциите на модерното мислене. Сложно-разказвателната фактура на народното твор-

чество психологически се преосмисля в търсещия нови естетически хоризонти български художествен дух. Традиционното става модернистично, покоят става страст, световната абстрактна хармония става конкретна национална идея. Естетическата революция се превръща в социална революция.

Движението на Гео Милев към поемите „Септември“, „Аг“ и „Ден на гнева“ е многопосочно мотивирано. От една страна, имаме натрупване на трагични социални разломи, колизии и баталии — три войни — Балканска, Междусъюзническа и Първа световна, две национални катастрофи, в които не по-малко страшно от разрушението на държавата и стотиците хиляди жертви е крушението на българския дух, пречупен в неговия порив към постигане на националния идеал; Войнишкото въстание от 1918 г., брутално удушено в кръв, Деветоюнския преврат от 1923 г. и отрязването главата на Стамболийски, легитимния министър-председател на България, Септемврийското въстание от 1923 г. и още по-кръвавото му потушаване. Това са десет години на ужас, насилие, погроми, страдания — един истински апокалипсис за българското общество. Невъзможно е свръхчувствителната душа на поет като Гео Милев да не откликне на тези събития.

От друга страна, за авангардното съзнание на Гео Милев, когото иначе съдбата е предопредила да бъде пионер на новаторски световни тенденции и тяхното практическо разгръщане в българското изкуство, споменатите събития са тържество на посредствеността над таланта, злокобен шабаш на парвенюшко-дебелашкото над ангелски извисеното.

Така че освен социалните мотиви Гео Милев има и мощни естетико-художествени подтици не само за отрицание, но и за погнуса и омерзение от събитията в Бъл-

гария. Най-сетне трябва да посочим и чисто духовните мотиви. Споменахме, че големите български поети са и духовни водачи на нацията. Те са учители по нравственост, по целеустременост и воля за развитието на вътрешната енергия на нацията. Ето защо Гео Милев като един от духовните пастори на своя народ не може да има друга реакция освен крайното отрицание, осъждане, противопоставяне.

Не случайно повечето литературни критици посочват, че „Септември“ е изключително явление в българската литература. Невероятната, неорднерна и блестяща във всяко едно отношение личност на автора със своя бурен и драматичен живот като че ли сама се превръща в поема. Радосвет Коларов посочва някои от причините за особеното значение на тази творба: „Нейната изключителност се определя както от съдбовния национален момент, от разтърсващите събития, послужили за основа на поетическия ѝ сюжет, така и от изключителността на творческата личност, в която тези събития резонират. Поемата неотразимо завладява читателите с размаха на идеите си, с гневното избухване на гражданската съвест срещу фашисткия терор, със социалния си оптимизъм и вяра в тържеството на социалистическата революция и същевременно — не по-малко — с образния си строй, с експресията на ритъма, интонацията, удара на словото. Съчетанието на дълбок демократизъм и политическа ангажираност с новаторска форма, изпробваща неразкрити резерви за въздействие върху психиката на читателя, определя мощния емоционален заряд на творбата, обаянието и популярността ѝ.“

Поемите „Септември“ и „Аг“ са най-мощната, най-ярката илюстрация за единство и последователност на Геовете социално-нравствени и естетико-

художествени терзания и търсения. Няма противоречие между експресионистичните експерименти и социалноангажираната тенденция, формата е съдържателна, твърди Хегел. У Гео Милев трагедията на народната съдба приема тъкмо такава форма — експресивна, динамична, синкопно насечена, задъхана, на естетико-художествено претворение. Екстазният естетически експресионизъм отразява жестокия етически реализъм. Не само неаргументирано и контрапродуктивно, но и направо нелепо е твърдението, че Гео се движи от безцелен формализъм към осмислен реализъм. Можем да направим великолепен паралел между гениалната поема на Александър Блок „Дванадесетте“ и „Септември“ на Гео Милев. И в двете откриваме пределна експресивност на стиха, своеобразна естетизация на насеченото слово, графически контрастно изграждане на строфата, кресчендо на визуализираните баталии, скулптиране на лирическия сюжет, експресивна звукова оркестрация, алитерационен и асонансен рисунък, използване на т. нар. ядрени рими, натоварване на метафорите и сравненията с трагически почти Микеланджолов блясък, кондензиране на епическата поетична фраза, възривност, екстатичност, вътрешни поетични параболи, елипси и прескоци.

Есента
полетия
диво разкъсана
в писъци, вихър и нощ.
Буря изви се
над тъмни балкани
— мрак и блясък
и гракащи гарвани ято —

Кървава пот
изби по гърба на земята.
В ужас и трепет сниси се
всяка хижа и дом.
Погром!
Трясък
прогъни небесния свод.
(„Септември“)

Георги Цанев проникателно посочва, че поемата „Септември“ е първият сполучлив и сериозен опит да се възслави едно от най-значителните събития в новата българска история, каквото е Септемврийското въстание от 1923 г.: „Въстанието се рисува от Гео Милев като стихуен бунт на масите — както се прави често в лирическите поеми. В това отношение „Септември“ напомня отчасти поемите на Емил Верхарн, дето се описва стихийният бунт на тълпите. Но в творбата на българския поет вярата в социалистическото бъдеще служи като *центраален* композиционен психологически фактор.

Гео Милев, взел изцяло и открито страната на въстанията народ, създава произведение с неотразимо действени страни. Това са: възторгът, революционният патос, с който се възпява въстанието; устремът на разбунтуваните маси; хубавите лирически моменти; реалистичните картини на фашисткия терор; прекрасният образен стих, който звучи ту със сарказма на духовито изнамереното ударно изобличително слово, ту със стегнатото изразената — като формула — любов към народа и вяра в победата; най-послед подчертана е вярата на народа в бъдещето въпреки всичко и значението на Септемврийското въстание. Всъщност най-голямата сила на „Септември“ е в *патоса на изобличението и протеста*. Тук е нейният и обществен, и художествен смисъл. В ония

години (1924-1925) на черна реакция и масови политически убийства Гео Милев се осмелч чрез своята поема да възпее възторжено Септември, да възслави героизма на въстаналия народ, от една страна, и да хвърли гневен протест в очите на тъмните реакционни сили, от друга. Чрез тоя негов граждански жест българската литература прие великото септемврийско дело на въстаналите работници и селяни като *свое* и отпече, изобличи кървавото дело на фашистката реакция.

И в поемите на Гео Милев отново се откроява неговото **амбивалентно отношение към традицията**. От една страна — уважение, възторг, пренос на неумиращия ѝ естетически дух, превъплъщение, осмисляне, продължение, развитие. От друга страна — взривяване, разкъсване, насичане, раздробяване, отхвърляне, отричане, несъгласие, полемика, агресия. Но зад крайно радикалните модернистични експерименти, както вече посочихме, наднича новото съдържание на епохата, разчупваща и провокираща старите форми. Ето и началото на поемата „Аг“:

„Оставете тук всяка надежда!“ —

писа нявга ръката на Данте
над вратата на ада.

Данте беше andante
— и разнищваше мъдра пророческа прежда
през цялата гревна и нова световна история.

Данте беше andante:
страх и терор без надежда.

Ний сме presto.

Всъщност авангардизмът и експресионизмът на Гео са невидимо художествено проявление на олевяващите настроения и идеи в Европа и в България. Неслучайно Гео Милев и като поет, и като критик и публицист, и като художник иска да усети излъчването на епохата и художествените превъплъщения на нейните послания у поети и преводачи като Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Николай Райнов, Любимил Стоянов, Георги Михайлов, както и у Стефан Маларме, Пол Верлен, Рихард Демел, Емил Верхарн, Фридрих Ницше... Дори и насочвайки своя проникателен взор към себе си — великолепната поредица от автопортрети — Гео Милев изследва не само психологическите бездни на собственото самосъзнание, но и трагичните знаци на времето и епохата.

Финалите и на двете поеми — „Септември“ и „Аг“, насочват вниманието ни и към друга особеност на Гео-Милевата поетика. Словото, отделната дума, образ, сравнение, метафора се натоварват не само със собствената си смислова енергия, но придобиват и своеобразна пластическа обемност. Стихът зазвучава като гигантска фреска и заедно с това напомня на мощни финални акорди на музикално произведение. Тема на отделно изследване би могло да бъде странното и екзотично, но заедно с това и дълбоко осмислено невидимо присъствие на пластическите и музикалните решения в контекста на Гео-Милевата поезия. Тук само ще отбележим, че тъкмо това полифонично звучене на образ, пластическо решение и звук или музикална инвенция изграждат величествения храм на двете поеми.

Кръз гима на пожарите
се издига и бие ушите ти

вика на убитите,
рева
на мъченици безброй
върху клади горящи дърва:
— Кой?
излъга нашата вяра? —

Отговаряй!
Ти мълчиш?
Не знаеш?

— Ний знаем!
Ето виж:
с един скок
ний скачаме право в небето:
(„Септември“)

VI.

Мястото и ролята на Гео Милев в българската поезия са особени. Двайсетте години на миналия век са своеобразен национален, социален и духовен Рубикон за българското общество. Гео Милев е една от най-ярките личности, в чиято собствена съдба и творчество намира отражение изключително граматичното и преломно време. Отива си една епоха, която носи огъня на възрожденския български дух, отиват си и духовните водачи на нацията, които са и носители на този възрожденски морал — Иван Вазов, Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Гео Милев. Съкрушени са и последните надежди за постигането на националния идеал за обединена България, идеал, който осмисля живота и творчеството не само на споменатите автори, но и

на две поколения българи след Освобождението от турско робство. Заветите на националреволюционерите са напълно забравени и изоставени, хоругвите на националната чест са стъпкани и опозорени. В живота на българското общество нахлува нещо страшно и злобещо — започва епохата на вътрешнонационалния разлом, на противопоставянето брат против брата, на политическата конфронтация и партизанищина. Трагичните събития от 1923-1925 година бележат върха на безумието — една част от народа се противопоставя на друга част. Българското общество вече е неоправимо разделено. Това разделение и противопоставяне продължава, както виждаме, до края на века и няма никакви изгледи да не продължи и в началото на ХХI век.

Тъкмо тази особеност на времето от 20-те години, тъкмо специфичните социални (естествено, и художествено-естетически, и интелектуални) негови отражения улавя гениалният дух на Гео Милев. В такъв план невъзможно би било да си представим българската литература през 20-те години без гигантската интегрална културна фигура на поета, както е невъзможно да разберем редица от по-сетнешните развойни тенденции в българската литература, критика (музикална, литературна и театрална) без автора на „Железният пръстен“ и „Иконите спят“, на „Септември“ и „Аг“. Като поет Гео Милев е важен за нас и с още едно изключително качество — **хармонията между талант, национална отговорност и граждански морал**. Подобно на Ботев, Яворов, Пенчо Славейков, Дебелянов, Вапцаров и Гео Милев въпреки изключителната си вътрешна противоречивост е удивително последователен и единен в преследването на главната цел — разгръщането на собствената поетическа и естетическа енергия като своеобразно отражение на наци-

оналната грама. Ето защо Гео Милев свети в пантеона на голямата българска поезия с ослепително ярка и благородна светлина.

VII.

На фронта Гео Милев има жестока възможност, подобно на Димчо Дебелянов, да осъзнае безпомощността и същевременно величието на отделната човешка личност по време на война. „При Дойранското езеро“ — една своеобразна поема от 16 фрагмента лирична проза (писана вероятно 1918–1919 г.), е опит да се надникне в ирационалните бездни на касапницата, наречена бойна. Ярката метафорична и емоционална кондензация на изображението позволява на Гео Милев да покаже контраста между природната хармония и безсмисления ужас на насилието. В тази поема откриваме спокойни, пасторални картини, едва ли не идилични пейзажи!:

„Езерото — кристале на странно спокойно перапатр, в който е отразен високият лазур на октомврийското небе. Дълбоко се отразяват върховете на Беласица и Круша, дето цъфтят големи есенни минзухари и горски циклами. Когато слънцето залязва, във вълните се издига вълшебен дворец от корал и пурпурни кристали, който бавно се гроби и угасва.“

И заедно с това почти фаталистичното усещане за едно трагично предопределение. И ако поетичният поглед към езерото е богато цветово наситен, другото видение е черно-бяло, като графика: „Много тистичен и много чужд за самия себе си. Ненадейно си въобразяваш, че си оня строгият, мъгачият и нечуващият рицар на Двореца, яхнал на кон, след когото гробно пристъпват

Смъртта и Дяволът, еднорог и стешен. Онази тъмна средновековна гравюра, Ritter, Tod und Teufel. Тогава внезапно над нас изпищяват четири трагични гранати и ний неволяно аягаме зад камъните и тръните, до които сме. И пак върху душата ти пада свръхчовешката тежест на едно самотно съзнание: Pro patria.“

Някои от най-ярките страници в българската литература, доказващи безсмислието и античовешката същност на войната, са сътворени от Гео Милев и Димчо Дебелянов в „При Дойранското езеро“ и „Един убит“. За първи път в българската поезия с такава дълбочина и яркост на художественото внушение се разгръща **философията на саможертвата за Отечеството**. И Димчо Дебелянов, и Гео Милев внасят нови нюанси и развиват темата за саможертвата в името на Отечеството по бойните полета, поставена още от Иван Вазов в „Новото гробище над Сливница“. Но Димчо и Гео отиват отвъд епическото изражение, те показват своите герои в мига, в който са преминали през цялата палитра от настроения и състояния — възторг и покрус, страх и героизъм, резигнация и бравурна смелост. Те изобразяват героя в мига, в който душата вече се отделя от тленното тяло, когато тя се самосъзерцава и разбира върховния смисъл на саможертвата — не само личната инициация, но и разбирането за голготния Път, който трябва да измине Отечеството, и отделния човек като единична малка вселена. Затова и при Дебелянов, и при Гео Милев няма омраза, а само състрадание, милосърдно съзерцание, което не само иска да осмисли абсурдността на участието на конкретния човек и на големите човешки маси във войната, но и да прозре отвъд зловещата емпирия на насилието, да проникне в други висши пластове и състояния, които обясняват

защо нито една човешка жертва не е напразна и безсмислена. Любопитно е да си позволим дори и пряк паралел. В един от фрагментите на „При Дойранското езеро“ е описан ранен шотландец, който удивително ни напомня персонажа на Дебелянов. И при Дебелянов, и при Гео Милев писателят гледа и разсъждава с вътрешното, лъчезарно и всепроникващо зрение на човек, хуманист.

При Дебелянов:

Ето, в хълмнатия слог
легнал е спокойно бледен,
с примирена скръб загледал
в свода ясен и дълбок.

И по сивата земя,
топлена от ласки южни,
трепкат плахи и ненужни
с кръв напръскани писма.
(„Един убит“)

При Гео Милев:

„Шотаанец от Черната Гвардия“.

Трети един е донесен ранен при лазарета. Викат те да го разпитат, но той е почти в безсъзнание. Висок и сух, той лежи със скупен крак и пробита глава върху носилката. Нещастен син на планините, чийто баща е бил чистосърдечен овчар със звучна, облачена в зелено гайда. Синът обаче е станал войник и е дошел тук да... хвърля бомби. Но може би сега и той, когато в потъмнялото му съзнание се търкат ту родните планини с хубави бели стада, разпръс-

нати по тях, ту страшни българи, които „ядели хора“, и пак – огнището в една шотаанска колиба – сега може би той си спомня онази стара шотаанска песен: „Сърцето ти е в планините...“ Песента на Бърнса.

(„При Дойранското езеро“)

Войната ликвидира, съкрушава, взривява всички илюзии в мислещия и чувствителния човек. Всичко, което Гео Милев пише след 1920 г., вече звучи по съвсем друг начин. Лиричната проза, която представлява неговото „Експресионистично календарче за 1921 г.“, ни поднася жестоки, разтърсващи вътрешни пейзажи. И никак не е случайно, че самият Гео Милев определя календарчето като сборник от „12 социални поеми“. Войната само отприщва жестоките вътрешни напрежения, плеещи в обществото. В известен смисъл апокалиптичните потресения, които преживява цяла Европа по време на Първата световна война (а за България трябва да прибавим и трагедията около Балканската и Междусъюзническата война), са нещо като сблъсък на континенталните плочи дълбоко в недрата на земята, който винаги ражда разрушителни земетресения. Войната само изважда на показ отдавна зреещи конфликти и напрежения. След взрива мислещият човек – а това може би в най-голяма степен се отнася за големия художник – започва да вижда не само външните, битийните измерения на трагедията, но и да разбира и осмисля вътрешните, скритите причини. В такъв план експресионистичните и ярки метафори, чрез които Гео Милев пресъздава отделните месеци, показвайки състоянието на лирическия персонаж, изваждат полифоничната и противоречива картина на социалното и екзистенциалното битие. Нека приведем само по едно изречение, отнасящо се за конкретните

месеци, за да се убедим с каква сила на художественото внушение в текста се оглежда драмата на конкретно време и на епохата, драмата на българското общество, драмата на конкретния човек.

Януари — „Сърцето ми, новородено, замръзна в миг: огромен светъл Къс от лег.“

Февруари — „Злоба. Вражда. Под черните крила на гневни дракони от искри и сажди. Безжалостно убийство на лазура.“

Март — „Ето червеният щит на слънцето в нашите черни ръце.“

Април — „Безбройните въпросителни на нощното небе.“

Май — „Никога не е имало пролет и май и лястовички и влюбени славеи и рози пред всеки прозорец.“

Юни — „Протяжен и страховен вой на смърт.“

Юли — „Световната пустиня замръзва в своя страх.“

Август — „Майка на всемирното равенство.“

Септември — „О свирепа хигра на разплата, хилядоглава, хилядоока със безбройните светлини на нощния граг, очакващ дванайсетия час.“

Октомври — „Някъде тракат страшни зъби картечници.“

Ноември — „Ний градим барикади, ний копаем вал: между вчера и утре.“

Декември — „Сбръкани черни чела пред ясните ясли на новия бог.“

Трудно можем да открием в българската литература по това време по-мощно, по-концентрирано и художествено убедително отражение на трагиката на националната съдба след катастрофите в трите войни и в навечерието на Септемврийското въстание. Би трябвало произведения като „При Дойранското езеро“, „Експресионистично календарче“ или „Грозни прози“ да определим не като лирична, а като трагична проза. Неслучайно и самият Гео Милев нарича цикъла от експресионистични фрагменти, публикуван в сп. „Пламък“, г. I, кн. 3 от март 1924 г., „Грозни прози“. Към цикъла има отправка „Берлин, 1918–1919 г.“. Но тези жестоки фрагменти се отнасят не само и не толкова до революционните събития в Берлин по това време, а характеризират и процеси в общоевропейски мащаб. Ако в откъса „Драма“ Гео Милев показва абсурдността на епохата, а във фрагмента „Питомци“ — двуличието и перфидността на епохата, в „Инвалиди“ виждаме една от най-силните метафори, изобразяващи безчовечията на епохата. Разбира се, жестокият реализъм на Гео, приел в случая формата на експресионистични фрагменти, се отнася и за българската военизна (а и царедворците от тогавашния политически елит). Очевидно не само поемата „Септември“ и статиите от „Пламък“ „Полицейска критика“ и „Отворено писмо до г. Борис Вазов“ не могат да простят българските унтерпришибеевци. Те не могат да преглътнат и изобличителните гротески от „Грозни прози“.

Фрагментите от „Грозни прози“ са не толкова разгърнати експресионистични метафори. Те са своеобразни мрачни словесни графики, или по-скоро злобещи гротески. В тях има такава дълбока изобразителна сила, която ни напомня капричите на Гоя. Действи-

телно сънят на разума ражда чудовища. Посланията на самата действителност са толкова черни и уродливи, че предизвикват съзнанието на художника да се потопи и изследва пространствата на инферналното, да предприеме опасни пътешествия сред миазмите на **социалното подземие**. Но потопен сред целия този ужас, художникът има сили да погледне и отвъд уродливите мутиращи конкретни социални ситуации. Неговият талант му помага да открие и посланието на раждащата се нова вяра. Вярата, в чиито негра се раждат яростта и бунтът, надеждата и поривът.

Бий! Бий! Бий —
 барабани
 тръби
 камбани

— буди!

Избухни сред въртоп от тревога, стихийно сърце!
 Хвърляй с безумни ръце в сърцата, в главите
 главни от възторг
 бомби от бунт
 пурпурни топки от смут
 — луди луни и слънца! —
 Възкръсни просветлен сред великия ден на човека.
 Лазаре, стани!

(„Зов“)

Лиричната проза на Гео Милев е своеобразен мост между неговата поезия и неговата публицистика. Внимателният прочит ще ни убеди, че има вътрешна приемственост и преливане на художествените идеи и на логиката на художествените форми в различните произведения и в различните периоди. Ако критиката разделя творчеството на Гео Милев на два главни

периода, условно наричани „Везни“ и „Пламяк“ (по списанията, издавани от Гео Милев), то именно „При Дохранското езеро“, „Експресионистично календарче“ и „Грозни прози“ могат да ни обяснят някои привидни противоречия и логически паузи в различните периоди и в цялостното творческо развитие на Гео Милев. Те могат да ни помогнат и да проследим скокообразния, но последователен характер на художествените и естетическите търсения на твореца, както и неговата идейна еволюция.

СТИХОТВОРЕНИЯ

ГЕО МИЛЕВЪ

ЖЕСТОКИЯТЪ ПРЪСТЕНЪ

ПЪРВА КНИГА СТИХОВЕ

ВЪЗНИ • СОФИЯ

МСМХХ

В нощта след бледните хвалебни литургии
 ти пращаш да те свържат твоите сауги — и
 под тягостния свод на вечна пирамида
 за страшни пиришества те водиш, Сън!

— О кървава глава във тойто бяло!
 сляп ужас на студената стена —
 и призрачния път към призрачния свят отвън,
 през мрачни коридори,
 спаетени в жесток

без изход пръстен —

вън:

(О агнец бял! сред пъаносаънчева зора над Нил,
 опръскай с кървави петна,

скаонии

глава — без грях, без жалба, без порок...)

Бог говори:

ПАРСИФАЛ

Пак тия ранните умори,
пак тая странната печал:
о Парсифал! о Парсифал!
загубен в призрачни простори —
тъй морнобял и цял в печал!

Сърцето на светия Лебед
обагри твоята стрела —
и над сломените крила
отмина горд и тих — без трепет —
грехът на твоята стрела.

Викът на пурпурната плът
те грабва в стръвните си мрежи
и с черни пламъци бележи
посоката на твоя път,
заплетен в сладострастни мрежи:

Там болний зов на вековете
чъртаеш ти в бездомен кръст
— над тебе бди тревожен пръст —
и не вестъ светъ привети
върх твоят гръд извезаният Кръст.

Ти слагаш траурен венец
върху челото си — и с болка
съзнаваш своята горка слава:
„Аз се казвам Съвършен Глупец,
а майка ми — Сърдечна Болка.“

А там дълбоко в лесовите
— далеч — звъни Светият Град
(о Парсифал! о Парсифал!)
и гасне — зов на вековете —
бездомен спомен и печал.

КАЖИ: ВНЕЗАПНО ДА ИЗЧЕЗНЕШ

и да се слееш мигом цял
с шума на уличния празник —
и ти, и твоята печал;

да бъдеш светъл и безличен
сред многоликата тълна,
да бъдеш шарка от миража
на ярка делнична съдба —

и да не дебнат черни стражи
над твоя малодушен сън —
ни звук, ни звън да ти припомня,
че Вий и Те са — вещ и вън;

и гол от своята лишна гордост,
без час, без образ и без вест —
да те лелей една велика,
последна, проста радост: Днес...

кажи: разбираш ли лъжата
на тия гибелни мечти?
— А! истината и лъжата
са кръг — и в него кръг си ти!

О! и узрей в светата пазва
на тоя тих, насъщен грях —
и принеси му в жертва всичко
ти

:своя гняв и скръб, и страх!

И В ТОЗИ ЧАС, КОГАТО С ПРОТЯЖНА
БЕЗНАДЕЖДНОСТ

безславно небесата отгръпват се назад
към някаква далечна, трагична безконечност —
аз нося своите стъпки загубен в тъмен град.
Към някаква далечна, трагична безконечност
залязва улицата, грешният площад —
и все лстят вечерни жени с продажна нежност
по черни тротоари...

Не си от този свят!

О все лстят вечерни жени с продажна нежност...
— като кошмар страховтен сред тишина гробовна.
Реалността — нелепа, свирепа и върховна —
изправя се над тебе в злокобна безметежност.
Реалността нелепа, свирепа и върховна
изрича твоята присъда с горда нежност:
— сними от своето рамо порфирата тъжовна
и отстъпи към тиха монашеска безгрешност! —

* След Реалността невероятна и върховна... Верхарн (фр.). — Бев. ред.

О ДЪЖД, О ДЪЖД ОБИЛЕН И ПЕЧАЛЕН
— по тротоарите танцуваща вода! —
Пиян, разголен, волен, вакханален,
но с черна маска — ти танцуваш безсмисления танец
на скръбта.

О веселост маскирана! ти с веселост маскирана печал!
О весел плач! и танец под разхълцани цимбали!
— и вечер, зачната сред мрак, но с буйнобял
гъжг озарена. — Дъжг! о клоун в погребални карнавали!

И ти летиш — лъчи и смях, — и ти си бял, безумен,
по тротоарите танцуваща вода! —
вечерен гъжг, понесен в танец шумен
над катафалка черен на града.

сантименталност

СРЕД ТЕЗИ СИВИ ОТЧАЯНИЯ,
 които кърмят мойта плът
 с горчиви горестни познания
 и с болни знаци на ласкание
 примамяват бедния ми път
 далеч към лабиринтни здания,
 които стягат и гушат
 гушата в каменни мъчания —

аз бих останал горд и твърд
 към всяка смърт
 — без състрадание!
 и бих потърсил упование
 в убийствения водоврът

на черни дяволски гадания
 или

— останал без желания —
 изпаднал бих за лишен път
 в безплодни блудни разкаяния
 затуй

: че вижда ме светът —
 че ния ведрите сияния
 на щедрата небесна твърд —
 затуй

: че блазни ме гласът
 на новолунните мечтания —

ако да нямах в своя път
 на несъзнателни изгнания
 едно последно обаяние:
 Часът на Твоят Златна Плът.

*Ich liebe die hektischen, schlanken
Narzissen mit blutrotem Mund...*
Felix Dörmann*

В ТОЗИ ЧАС НА ВЕЧЕРНИ ИЗМАМИ
мълча и печално предричам,
предсещам, че туй що обичам
е болна надежда в гушата ми:

Обичам нервозните, болни
нарциси с уста разкървѣвени —
сред сумрачни стаи, безволни,
в самотност и страх изоставени —

обичам онез безсърдечни
смарагди — зелени и лунни —
мечти болнострунни, далечни,
пречупени в сънни лагуни —

* Обичам трескавите, стройни нарциси
с кървавочервени уста...

Феликс Дьорман (нем.). — Бел. ред.

обичам змиите унесени
в див танец — тъй хладни, тъй ярки —
обичам полетата есенни
с петна многоцветни и жарки —

и тези жени меланхолни,
с лица изморени и бледи
— обичам усмивките болни,
смеха им пред скучни поети —

обичам горящите здания
— сред ужас, и вечер, и буря —
и техните страшни сияния
на стари канали в лазура —

обичам аз всичко, което
е пурпур в кантика печална —
и болно посипва сърцето
с ридеща пепел кристална:

— тъй както ти, странна! загаеща!
заплиташ с усмихнати взори
гушата ми в мрежа ласкаеща
от влюбени тихи умори.

дневник

СЕГА Е ТВЪРДЕ КЪСНО. СБОГОМ
 (Защото много те обичам!)
 Но няма в страст да те обкича.
 (Аз избледнял съм. Твърде много.)
 Сега е вече късно. Всичко.
 Денят. Нощта. И аз. И ти.
 И закъснялата усмивка,
 разляна в скръб из вазите
 на твоя взор...

Безплодна вечер!
 Сърцето ми не чака тайна.
 (Аз или тази бледна вечер —
 но бледнината е безкрайна!)
 Разбирам. Зная. Няма тайна.
 Сега е твърде късно вече.

ДОКАТО НЕ ОТВЪРНЕШ ТИ ПОГЛЕД В САМОТНО
 СЪМНЕНИЕ,
 не разтръгнеш тъгата на пояса девственобял —
 за да видиш жената, която с гърди уморени е
 — в огледалото — голите вопли на плътска печал...

В него ден ще замина с пустинна печал към уморите —
 по реките стъмени, там долу, към нови страни;
 връх платното ми — гербът трагичен на конквистадорите:
 Черен Лебед с гърди разтопени в горящи вълни.
 И ще мина гори — в тях разсеяни диви селения,
 с първобитна утеха и скръб — а по тъмния бряг
 голобедри дивачки, с очи уморени в копнене,
 ще следят на безумната яхта възторжния бяг.

А високо над сини лавини и тягостни глетчери
 тъмний страх на преклонни вулкани ще грей без привет;
 и тревата повяхнала на безприютните вечери
 в моите погледи горко ще гасне — без зов, без завет.
 Пламват рози пред нас и звезди в този час сред талазите:
 всеки сън ще съзре обещания бял ханаан!
 всяка злобна любов, любовта, съчетана с омразата,
 ще разлюшка на своите цимбали възторга засмян.

Аз прозирам — утеха в гушата ми буйно разлистена
 и страна без страдание — там! — под спокойна зора,
 дето няма ни зло, ни добро, ни лъжа, нито истина —
 само проста гуша, проста радост и проста игра.

— — — —

И след много усмивки — разгатнал скръбта на миражи-
 те —
 аз ви питам: — подайте! подайте ми ясни потир!
 — О картини през път на жена, дали вий ще ми кажете
 гуми тайни на тиха утеха и радостен мир? —

ПРИКАЗНО ИНТЕРМЕЦО:

ПЪТЕШЕСТВИЕ В КИТАЙ

Нечакано смехът на Източния океан разбуди Небесната
 Империя:

пред нас — сред хризантеми, тържество и изумруди —
 застана необхватното, застана златното Сърце на Изтока:

— Невероятно! —

скръбната жена, която беше с мене, тя
 е сянката ми, отразена над безбрежната вълна на Океана:
 о!

— възторг на утро и затмение на вечер —
 тя е последната, и първата, и бледната, и мъртвата, и
 всички:

угасвай! аз не те обичам вече.

И ослепен от слънцето, аз може би заспах
 и в своя сън видях видение

— видях:

застана ти пред мене

— Единствена — Една! —

Китайската княгиня Линг-ма-тзе.

О! истина е страшната лъжа на моите сънища!

о — истина са пурпурните привидения на моето сърце:

— Единствена — Една! —

Веригите на радостта ми развържи
 и заглуши злобещото блънуване на моите лунни устни,
 убий зелената, студената, мъртвешката луна,
 заседнала в сърцето — о кажи!

и ето:

Аз съм младенецът Ноча
 със своите три гуша и девет души
 — разкъсан на части и в миг възроген —
 и понесен към ясната пролет,
 и понесен по пътя на вечния ден —
 под нозете ми в бурен, стремителен полет
 — колелото на Огъня,
 колелото на Вятъра —

Нека ударят веселия гонг!
 нека раздвижат празничните струни!
 Защото злият бог на Севера заспа — и спи
 дълбоко той, до смърт. Защото пламъкът на щастие то
 разтопи

леда на страшния му замък — и крила
 над моя страх отпуща то — навежда се да ме целуне —
 Ела!

И ослепен от щастие, аз може би заспах
 и в своя сън видях видение

— видях

Божествения Жител на Кристалния дворец
 и ослепителния блясък на кристала;
 — или: не съм ли аз владетелят на тоя блясък? аз кръстен
 в славата на Сладострастния Стрелец? —

Не жалия!

Баща ти, веселият богдихан,
 не ще ми съгради такъв дворец:

о изстъпление на блясъка! венчана ти и аз венчан
 на Щастие то с белия венец —
 ела!
 мина по леките кристални стъпала:
 там чака Чудото — и ти си тя, и аз съм той, когото то
 отвеки чака...

Ала: пази се! там пред входа пурпурният гракон
 е страж на Чудото. Той спи, но бди — пази се!
 Това е граконът на мойта стара скръб
 изписан върху герба на Китай:
 пази се ти — не го буди — не го ласкай! —

От чаканото Чудо ослепен, аз може би заспах
 и в своя сън видях видение

— видях

Безкрайните зали на Ведрия Мраз —
 разсипана сребрилата роса на лунний сърп
 — на ясписови флейти сънний глас
 и сините сияния на тайни лампиони
 — берили, хиацинт, смарагд, сапфир, топаз
 и чисти аметисти, оникс, хризолит, рубин, циркон
 — душата шеметна ги гони и лети
 в неуловими кръгове от блясък и възторжен стон
 — но твоето напрегнато око поглъща всичко, ти
 велик убийствен Диамант!
 — ти разтрошаваш блясъка и в неизвестни бездни
 запалваш дивото хоро на
 безчислени слънца — ти сплиташ ми корона

от пламъци — разкъсваш, разтрошаваш и ломиш
с безумните ръце на своя блян —

Кохинур! Кулинан!

— разхвърляш бесни пламъци — кристал, звезди, искри —
безчислени слънца —

(Княгиньо!)

— жар, искри —

пияно ослепление — въртене — пожар —
и пагане — и звън на изпочупени кристали — —

— спасявай се! дворецът ти гори! —

сензация

АЗ БИХ ОБИЧАЛ МОЙТО ЩАСТИЕ
и моите случайни радости,
аз бих обкичил в сладострастие
съня на всичките си младости,
във всеки сладък час причастие
бих взел от кратките си радости

— ако да бях в този свят един,
не сред усмивки без участие,
ако не бе зад всяко щастие
скрит страх,

ако не бях самин
аз кръстен с горкото причастие
на жълт неврастеничен Сплин.

балада

МЪРТВЕШКИ ЗЕЛЕНА, СЛОМЕНА ЛЕЖИ
 луната над белия праг.
 Записан е твоят мъчителен призрачен знак —
 и в лунния лед над прага той лежи:
 смел образ, огледан през злоба и мрак.
 — Луната студена лежи.
 Есенните гробища зяят —
 о слепи прозорци и мъртви врати:
 есенните гробища зяят —
 удавници гревни и бледни геди,
 обкичени с огън и смърт, и звезди:
 — Есенните гробища зяят.
 В миг ножът света обкръжи —
 и блесна нечакан в далечни очи.
 В миг писък на нож тъмний сън обкръжи —
 среднощният вятър го с писък отнуса:
 и кървава длан под безцветни лъчи
 зловещо над белия зид се изписа.

— Луната студена лежи.

Голова моя — темный фонарь с перебитыми стеклами.
 Саша Черный

ГЛАВАТА МИ —
 кървав фенер с разтрошени стъкла,
 загубен през вятър и дъжд, и мъгла
 в полунощни поля.
 Аз умирам под кота 506
 и възкръсвам в Берлин и Париж.
 Няма век, няма час — има Днес!
 Над последната пролет ти жадно и страшно пициш,
 о шпага! разкъсала мрежа от кървави канку
 сред мрака —
 и в мрака
 бог спял ги
 събира и мълком повежда към прежния призрак...
 О Сфинкс! с безпощадна гримаса на присмех
 — замръзнала, каменна, вечна и зла —
 изправен в безкрайния, страшен, всемирен Египет:
 пред тъмния просек Егип —
 загубен през вятър и дъжд, и мъгла.

ЛУНАТА, СТАРАТА ЗМИЯ, СЪБЛИЧА
— дълбоко в черни лесове — зелената
си кожа.

Студената
и влажна нощна тишина е пълна
с дъх на отровни бурени — в поличба
се сплитат немите далечни мънани
и злобно гърчат мургавия лик
на кръгозора.

В миг
наг тъмната стена на
Света застана пурпурният Демон —
и в мрака пламна неговият вик:

— ОСАННА!

Ти спираш тук; оттук започвам Аз.

Ще ти задам едно Защо: — о колко земен
си ти, за да не чуеш своя глас!
да не останеш в никой миг без чувство!
Помни: магията не е изкуство —
и злато няма да намериш ти!
На гъното остава черен сок и яг —
— мъчение — и с него ти си кръстен!
Затягай здраво пак жестокия
на своята мисъл пръстен!

Без мечти
не ще останеш ти, но — те болят.
— О знаеш ли де води твоят път? — —
Нощта е без изходи. Аз съм ти.

Над кулата високо пропълзва
луната, старата змия, с кораба
усмивка в жълтите очи...

— УДАРИ ТРЕТА СТРАЖА!

И аз разкъсах пръстена

— о знам!

и мога вече цял да се разкажа.

Аз изнамерих себе си най-сетне!

да —

аз пред себе си заставах сам

и в огледалото — разядени и бледни —

контурите на моята лъжа!

да —

виждам: проектирани са там
пътеките на моята гуша
и всичките ми нерви, всички гънки
на жадния ми мозък...

Мойте злоби

и мойте сънища — аз сам през сън ги
разчитам ясно (ах и кой друг — кой би
безследността ми проследил отвън!)

На Истината демонът „ГОРКО ТИ!“
ми казва — аз съм вик из тежък сън
и гърчене в пленителните нокти
на някакъв неврастеничен страх — —

Но — аз съм съчетан от диви танци;
но — аз съм въплътен в игра и смях
(Човек! за смях над всичко ти призван си)
и моят златен път ме води пак,
и всякога, към златната Валхала,
пред чийто праг съдбата начъртала
е моя сладострастен зодиак — —

Но — : да не смееш да си кажеш „Бяла
е моята душа! чист — моят знак!
аз съм роден в щастливата Валхала!
аз нямам врагове на тоя бряг.“

ЗЕМЯТА РАЗГНЕВЕНА СЕ РАЗТВОРИ
и заговори с огнени езици:

— Апостоли! светии! мъченици!
водители на призрачни събори!
монаси! кръстоносци! алхимици!
— жадуват разкалените простори
на моята душа за вашта пепел!
Една лъжа без радост и измама,
без пламък и възторг е всеки слепял
в пустинята на своята мечта:

могаз, когато аз ви давах, давам
утеха — вместо горест и безсилие:

утехата на пролетни листа
и радостта на бели лилии
и диви рози, зрели гроздове
в шума на есенната чистота,
и нар, и ананас — и мостове
— от тишина, коприна и кристал —
простирам аз пред вашата печал
към пир, що всекиго за гост зове

— от злато и лазур и чистота! —

ЛОЕНГРИН

Да бъдеш светлият герой
на неизменната усмивка,
понесъл в своята усмивка
зора и злато и покой —

без меч и слава в кървав бой
— тенор на щедрата усмивка —
да бъде твоята усмивка
единственият подвиг твой —

начало, край, число и брой
да няма твоята усмивка,
да гасне всичко в таз усмивка:
и злост и скръб и страст и зной —

неудържимият порой
на дните в твоята усмивка
да впишва Вечната усмивка
и неизменно чист и свой

да следваш тихия хобой
на свойто щастие с усмивка —
и то само да е усмивка,
без Как, Какво, Кога и Кой?

и да пристъпиш — тих герой —
брега на своята усмивка
— бял — да отвърнеш — и с усмивка:
„Благодаря ти, Лебед мой!“

ИЗ КНИГАТА „AS DUR“

ALLEGRO VIVACE

80

Гео Милев. Тон I

Сърцето ми бие!
 Воние с тържествена радост навън през света —
 в ушите ми вият
 червените вълци на моята кръв —
 и моите нерви треперят —
 : О празник и ужас!
 Боите ликуват в градини, в площади, в плакади —
 и вятър плющи и развява душата ми —
 : старинно покъсано знаме:
 над жарки твърдини —
 вей. — —
 Аз чакам. Един. Побеждавам години:
 и зрея.

PRESTO

Аз съм влюбен във вас! Аз ви любя! Аз страдам!
 — Ще ви следвам до гроб! Ще ви следвам наврег!
 От сто метра надолу по стълбите падам
 — в ресторанта, пред вас на колене
 (влюбен и блед).

През тайни врати детективи след мене
 ме преследват и дебнат (аз зная това)
 и отчаян, сред пусати полета, зова
 към мразния вятър, нощта и гъжда...

И превързан през кръста с въжа,
 аз се хвърлям в морето — но пак ме изтеглят навън...

81

Стихотворения

Дни и нощи, без сън...
 С разбойнишки чети

аз бягам

по планински пътеки...
 Аз лягам

за сън —

и сънувам потери
 по моите гури...

Макс Ланда ме гони.

Макс Ланда ме гури —

аз бягам

по планински пътеки, наклони —

Макс Ланда ме гони с револвер в ръката...

Аз бягам...И знам

— пам! пам! —

— че убил ме

би той, с лик излюден от бяс и жестокост

— пам! пам! —

О ужас и вик на невинните филми,
 отразени в искрата на светлия кокс.

FINALE

С двадесет и четири гръмовни удара
 часовникът завършва своя кръг.
 Дотук.

И утре ти ще бъдеш пак ти
 — сам сред Бога —

Ужасът сторък
 на времето
 с крака, с ръце,
 с длани, с пръсти, с лакти

бий
 — от изток до запад —
 тревога
 по скъсания кървав барабан на моето сърце...
 И секва в миг кръвта.
 Тук свършва песента.

Da Capo!

КРЪСТЮ САРАФОВ

Ти носиш в себе си една ужасна и прекрасна есен.

Нагвесени гъги от мъченическо сребро —
 Луна — прожектор — ултравиолет:
 Блед —

в миг посред страшна тишина
 настръхват две окаляни ръце —
 по тях петна от розова детинска кръв:
 — О майко, как прациях неговите кокалчета! —
 И ето втората луна:
 нагвесени гъги от мъченическо сребро —
 и шепота на ужасение.
 И ето третата луна.
 През сините стъкла отвън
 и посинялата удавена невинност
 Братя, спрете, чуйте! —
 Камбаните на цялата страна —
 на всички черкви, манастири, параклиси
 — ще бият — трябва — траур —

Един велик, огромен, всенароден траур!

Ти носиш в себе си една ужасна и прекрасна есен.

И всяка реч е песен —
 Съня възхожда във видение:
 и ето третото преображение на Бога...
 — И питам се: де става всичко туй,
 което се разправя в песента?

КОШМАР

(Качалов в Иван Карамазов)

84

Гео Милев, Том I

Аз се връщам: — изплашен, треперящ, без мощ,
разбит в отстъпление и в безпорядък — :
като след някой злощастен брюмер.

Влизам: блед, чер:
и удавям свещта в безпощадната нощ —
В панически бяз

стъпалата след моите стъпки падам

Безгънно в мрак —
Вън сняг, враг и нощта —

— — — —

Тук съм сам; тук е никъде; вън от света;
Никъде — Никого — Никой —

(И рече безумний в сърцето си: няма Бог!)

Ха!... ти си тук пак, враг!

Ограден съм отврег — без изход:

Кой си ти?

Сатана sum et nihil humanum...

Ха-ха!... Ти нападаш с безброй изкушения, злоби, измами

Душа ми —

Сбираш там всички скверни парцали в гуша ми

— Разграни знамена —

Сатана,

и влечеш ме в безумен поход:

Де? — — Без край...

— Безкрай! —

Пространство; Време; Мраз...

Квадрилиони... Квадрилиони... Квадрилиони...

Нито край... нито срок...

— Има ли Бог?

Кажу го безстрастно.

Най-сетне хващам твоя поглед: Кой си ти?

Свещта угасна.

Знам.

Ти си Аз.

85

Стихотворения

МАРШ

86

Гео Милев. Том I

Друзари, вдигнете челата
високо и гордо напред.
Туптят във гърди ни сърцата —
гърди от желязо и мед.

Напред, напред
нашата кръв — жар и звезди!
Напред и в борбата
всякога пръв —
всякога пръв и безстрашен бъди!

В нас блика стремителна радост,
в гърди ни светкавичен плам!
Целта ни е сила и младост
и първи ще стигнем ний там!

Напред, напред
нашата кръв — жар и звезди!
Напред и в борбата —
всякога пръв —
всякога пръв и безстрашен бъди!

ГЕО МИЛЕВ

ИКОНИТЕ СПЯТ

ПЕТ ВАРИАЦИИ НА НАРОДНИ ПЕСНИ

ЗМЕЙ
СТОИ
КРЪЖИ
ГРОБ
КРАЙ

СОФИЯ
1922

ЗМЕЙ

„Мене те, тато, змей люби...“

Остави ме!

— Змей Огнен е моят любовник!
посред пламък и вихри гръмовни
— змейове с бели жребци,
в златни каляски змеици —
с развени
далече
крила
всяка вечер
той идва при мене.

Ела!

Притисни ме с безумни, свирепи ръце
до своята люспеста гръд от червени звезди,
до своето зверско сърце,
мокро в морава кръв:
вземи, изгори ме с пламтящата стръв
на своите целувки —
грабни ме оттук ти,
отлети,
отнеси ме
— далече, далече, далече —
заг гори, планини, стръмни бездни и гробища,
в своето царство без име
— о сын! о чудовище! —
гето няма ни ден, ни година, ни утро, ни вечер:
Там!

О знам:

Ти си Той!

Не отхвърляй едничката моя молба,
изпълни ми едничкото искане —

ах... стой! — —

подир знойна и страшна борба,

в безсъзнание, няма да знам —

и ще чезна — аз гола —

в скверната сладост на твоего притискане

— не, не, не! —

аз падам наголу

— с мене ти —

летим

през огън и дим, и звезди,

зелени въртопи змии,

настръхнали копия,

— по невидими стръмни пътеки —

: трясък и прах,

кисък и звън :

не, не, не! — —

Ах!

— — пробуда:

камбанният звън.

В зората на местност безлуга
оплаквам връх своите меки
колени

чудовищния труп на моя сын.

СТОН

„Черней, горо, черней, сестро, двамата да чернеят...“

92

Гео Милев, Том I

Печални пътеки пред мене разтваря
студената зимна гора:
дълбоко зад черните клони догаря
ранна — (рана) — зора.

Светът ме възвежда през страшни места,
аз тръпна димяща в безлюдни блата
— о гора моя черна сестра!
твоите черни листа
плачат сълзите ми — бавно — и горко повтарят
моята жалба и вопъл и зов:
Ах — де е той!

(Там — може би зове ме гробът на мойта горестна любов.)

Ден и нощ
без покой
аз го диря наврег
и отивам напред
през света,
с разрани нозе и без мощ
— душата дълбоко в нощта —
ден и нощ
без покой,
години безчет
и безброй:
Де е той?

(И надава студен, съкрушителен вой
зимният вятър
— Вкаменено ридание —
и в мрака на скръб без страдание
изчезва далечна земята.)

— О гора моя черна сестра! —

Слънцето в пещери слепи убива го:
в страшни нощи без лъч и звезда
той възкръсва и газе в кръвта
на кръстопътища сплетени в ниски поля.
Моята болка настига го
— призрак без плът.

Червен от убийство и черен от мъртва мъгла
той влиза в съня ми
(иконите спят)
— страшен и чужд — преди да се съмне
(иконите спят)

и хвърля пред моите нозе
кървави ризи и черни глави

(иконите спят).

Вече нямам очи — вече нямам лице
— о гора моя черна сестра!
и пътя пред мене се вий
в горчиво витло под мъртвешка зора.

93

Стихотворения

КРЪСТ

„Откога ти се, моме, покааугерила...“

94

Geo Muv. Tom I

Като утеха лишна само
— сред трезвена планинска шир —
обсажда черен манастир
днес хубостта ти с кръст и камък...

(„Безимен камък в мъртва шир“)

Оплакват вечерни камбани
на твоята младост мъртвий сын;
кого зове — зов: жаген звън —
във твоята гръд от страст наляна...

(„Последен без пробуда сын“)

Но ти под расото си гола
— и вътре в тебе зноен пръст
те тласка към любов — накръст
вселената с копнеж пробола...

(„Над мене шепва черна пръст“)

ГРОБ

„...там гробо ќе си направам,
името ќе си напишам
и пойте тежки тегоби!“

Залязвам аз в зеления твой поглед —
така без страст и злобно избледнял,
усмивката ти е за мене строг лег
и всяка ласка — тягостен метал;
вода от пепел ния в глътки топли —
без вопли, без покруса, без печал:
о, час за горко бягство ме заклана
далеч към камък, лишей и пустиня.

Там моя гроб ме чака в мрак потаен
— ни плачуща върба, ни кипарис —
и в плочата надгробна ще вдълбая
сам своето име: горка летопис
на любовта ми...

Сляп виси безкрая.

Мълчи дълбоко там безцветна низ.
Мре кървав месец — сетня четвъртина —
сред камък, лишей, кости и пустиня.

Не ще умери верното зърно
на щастието белий гълъб
: без прелест мраморна сияй:
: обезплодено е любовното зърно:
: не ще долитне белий гълъб
над пурпурния стълб
де прикована моята мечта ридай:

едно
остава в моята ръка
: и ето — в моя същи миг — сега:
пистол без бол
с последен крясък : край!

Без вопъл от любов — без тържество от мъст,
вий заровете ме там, дето пагна:
под вечната седмосвещена пръст
— безтрепетна, безропотна и хладна —
Там, дето падне моята глава
— безумна от напразни увещания —
копнежи, жалби и слова —
сградете
там манастир

: с напевно стенеци камбани
и честний кръст
над златни сводове възпален с ярък плам:
и там

със непрестанна ревност и смирение се вий молете
за моята гуша
— защото може би гушата е лъжа —
— защото може би и аз не знам —

Там, дето в гробната земя
— без сила —
лежи сърцето ми разкрило
разкъсана от смърт уста —
сградете там чешма:

о кротко мляко на кърмачката земя
— безчувствена вода —
сама

на моето сърце кръвта,
на мойта кръв безумния порой
развързан
— и —

как ведро ще замръзне
в пустинний зной
на изпелените от горка страст души
всяка
бистра и безстрастна
kanka :

о кротък бисер на покой,
на примирение безчувствен алабастър.

ИЗ „ANDANTE AMOROSO“

98

Гео Милев, Том I

1.

Но разгатнал скръбта на миражите
— през детинския мъртъв копнеж —
аз не чаках, че пак ще ми кажете
буйни думи на страст и зореж,
птици огнени! мъртво заспали
под иглите на есенен скреж;
всичко глас таен ме гали!
— мъртво в брачната гробница леж!

Беше всичко до край обезвкусено
— и съблазни и плът и любов —
ала пак под небето намусено
— в топлината на бъдна любов —
е узряло сърцето покрусено:

— за последната първа любов.

2.

И ето в моя късен след обяг
на горко примирена есен
разкъдрила навред света
с безмълвно жарките злата
на своя листопад,
— посред шума на ориент-експреса
през неизвестни далнини гонесен,
замръзна в образа на неизменната Мечта

99

Стихотворения

печал и зов,
копнеж напред и минало назад:
родена в черни пелени надежда.
Тъй мъдростта
— несетно и без шум — узря в любов:
родена в черни пелени надежда.
И златото горчи: напразна щедрост
на безвъзвратно рококо,
под траурните свещи на копнежи
затворили неутолимото око.

3.

La somma sapienza e il primo amore...*
И ти си тук — но ти си тъй далече,
отвлечена без болка през простора
на есенната неповолна вечер,
която трака с бавни капки сняг
по листите накапали сред мрака.
Мълчи отсъствената пустота,
и в твоята усмивка разпиляна
из въздуха — петна от жарка рана —
догаря неизменната Мечта,
гори без вук, гори без да потръпне:
студена пепел в моите мъртви шепи.

* Dante: Inferno — бел. на Гео Милев.

ПОЕМИ

1914-1924

**ПАНИХИДА
ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВЪ**

ОТЪ

ГЕО МИЛЕВЪ

ВЪЗНИ
МСМХХIV

псалом

1

В блясъка на своето възнесение
 към небесните селения
 ти възхождаш — горд, упокоен —
 в славата на вечен ден
 в място злачно, място светло, място на покой,
 дето няма ни въздишка, ни копнеж, ни страст, ни зной:
 — Упокой — упокой — упокой! —

Призвонди измъчената плът
 в любовта на Твоя страх.
 В своя труден и уречен път
 в Твоето име уповах.
 Господи, спаси ме: оскудял е преподобний твой:
 Не отвърщай поглед, Человеколюбче, Спасе мой:
 — Упокой — упокой — упокой! —

канон

2

— Чакам, аз чакам: о дух на Живота
 бгящ зад завеси, разпуснати долу в нощта —
 чакам из сребърна чаша горчиво причастие
 чакам с челò разтрошено от гибелно щастие:
 чакам, о враг на живота
 — дух на Смъртта.

Плачещи ангели три ето идат
 водят те бяла невеста в печален воал —

идат да снемат от кръста разпятия,
носят те милост след вече изпито проклятие:
ангели три ето идат
— в сън без печал.

3

антифон I

Хор на Прагедите:

Бреме — векове: борби и смърт,
бреме — векове: печал без път
— черен плод на тислящи години —
в кръв ги сбирахме ний с векове,
с кръв поухме твоят бленове:
— ний те молим, Сине наш, прости ни! —

Нищи ний, живели само час,
тежко бремене беше той за нас
— черен плод на тислящи години —
между всички ти избран бе пръв,
всичко ти понесе в своята кръв:
— Сине наш, ний молим те, прости ни! —

Днес пред твоите скършени крила
беловласи бием ний чела
— молим тебе, Сине наш, прости ни! —

Вече ний ще снемем твоя кръст,
родна скръб ще върнем в родна пръст
— черен плод на тислящи години —

4

антифон II

Хор на Учениците:

В сребърен съсъд ний носим
ведра вода
— ний дванадесет, които просим —
в сребърен съсъд ний носим
ведра вода:
идем твоите създи да отрим,
твоите рани идем да измием
с ведра вода.

Свилени платна за тебе носим
с миро полени
— ний дванадесет, които просим —
свилени платна за тебе носим
с миро полени:
идем твоето тяло да увием,
с плащ миросан идем да покривем
твоите рани.

И ето

заг тъмни заслони
ромони гласа ти отново:

— Готово е, Господи: ето: сърцето — готово:
възпявам и нея!

(Изпита е скритата в пазви зелена отрова
и в нея —

олово.)

Но Бог беше слово.

И падат

от ляво на тебе хиляди,
от дясно — безброй:
непристъпен си Ти.

— Душе Святѹ!

избраника свой
приюми!
Упокой! —

А ниско в нощта на света
над блата от вражда процъфтяват
ненюфари на зла клевета.

Но ти възвисен си над земната слава
и земний позор —
и ангелският хор
на ръце ще те вземе,
за да не удариш ногата си в камък;
няма за тебе ни бreme,
ни стрела, ни отрова, ни пламък —
и без страх

(Господи, в тебе всегда уповах!)

ще настъпиш на аспид и яростен лъв
и василиск
ще срещнеш без страх —
и няма да падне от тебе ни косъм, ни кръв.

Но трябваше с хули и вик

всеки да хвърли подире ти камък,
за да бъдеш докрай мъченик
и пророк:
ти си последният приет в мъченическият лик.
— В своя надзвезден чертог,
Душе Святѹ!

апостола свой
приюми!
Упокой! —

Ридание надгробно: семен път
кръв прелива в задушена гръд:
помилуй, Боже наш!

Ридание надгробно: в черен дим
слепи свещите да угасим:
помилуй, Боже наш!

Ридание надгробно: в тъмний път
на душата — лъч от свещ и плът:
помилуй, Боже наш!

Ридание надгробно: и вървим
сляпо към възторг неуязвим:
помилуй, Боже наш!

Ридание надгробно. Помилуй, Боже наш.

Ти си ангелът горд, ти си тъмний акорд
на печалната слава — прости!
Кръз звезди падаш ти с поломени крила
в тях стрела окървавена — ти!

Устрелен през нощта, устремен в пропастта
с тебе падаш звезди без крила;
свойте черни крила дух вечерен насън
ще затвори — под звън и мъгла.

Звън последен — прости! небеса без звезди
— нашта сетна целувка вземи!

Под безбурния взор на Сатурна в нощта
пепелта в твойта урна жуми.

Вечна памет в света. Спи кръвта под лега.
Вечна слава на Вишния Бог!

Вечна памет. Амин. Алилуя. Амин
Ти един — Вечен Син — и пророк.

ДЕН НА ГНЕВА

112

PRESTO I

Гео Милев. Том I

Бягай, бягай
в галоп
не питай
ти си сам идеал!
На живота огромния топ
изгърмява ме цял
на вис към звездите.

Бягай
залягай
ставай
падай
нападай
решително
смело
стремително
неудържимо напред
— без команда, без рег —
напред.

Дело! Дело
е нашия зов
пряко всичко
пряко вражда и любов,
пряко звезди,
метеори
комети
— напред

без умора,
без сън
навън
из затворите,
из градовете
центростремително
ти полети!

PRESTO II

Братя
Другари
Работници
Малоимотни
Граждани
Селяни —
вий млади
и стари,
които постотно сте
като животни
раждани,
стреляни —
безполезно е тъй да стоим:
да се вдигнем
— напред —
да вървим!

113

Поеми

През гум
черни, саждиви, изкаляни —
без команда, без ред —
тъй както, когато изригне
стремително
кратер.

Братя!

Сега е последния час,
последния ден:

100 години пред нас

Камил Демулен

говори разпалено

и убедително

и сочи

великата страшна Бастилия.

Сега е последния час.

Всеки от нас

с последни усилия

трябва да скочи

на крак!

1922

БЪДИ ГОТОВ!

Чакай само сигнала, другарю!
Сега вече можеш да спреш:
спри машините ти, угаси разкалената пещ:
нека празни останат заводи, депа,
работилници, фабрики, гари, гаражи:
чакай само сигнала, другарю!
В часовника само внимавай,
годето стрелката покаже

XII.

Тогава

— в моя ден —

отдай се

— цял и червен —

червен на великата правда:

парабелум, картечница, брадва

— цял и червен —

в първия ден на гнева.

АД

(Начало на поемата)

I

116

Гео Милев. Тод I

„ОСТАВЕТЕ ТУК ВСЯКА НАДЕЖДА!“ —
писа нявга ръката на Данте
над вратата на ага.

Данте беше andante
— и разлишваше мъдра пророческа прежда
през цялата гревна и нова световна история.
Данте беше andante:
страх и терор без надежда.

Ний сме presto.
Галоп.
Първия скок
изпреварен от втория
(злочесто
салтомортале
на вси грехове
разграли
жестоко
с отрова
плътта и гушата).
Ний се раждаме в ага
— готово —
там.
Ний не идем отвън
като Данте през сън —
живота ни цял е
там:
жупел и плам.

Девет спирали
— кръг подир кръг —
девет кръга
от мъка,
от плен
и угнетение
— всеки ден —
безспир се въртят
в деветорно въртение:
и ний
носим се шеметно
— изстрел от Божия лък —
там, дето ний сме родени:
в ага.

Перото ми трепетно
страда
отпада
без мощ
пред всегдашния, страшния ужас на ага,
който трябва аз днес да опиша.
На помощ!
вожд
Вергилий.

117

Поеми

II

(Но Вергилий отдавна не диша.
Вергилий се хили
с беззъбата зев на класически череп,
стар хиляда и толкова години.)
Свий
в торбата си чер хлеб
и
без целомъдри, спокойни терцини —
тръгвай сама,
о, душа!
през адските кръгове — плам и тъма:

уви!
Лъжа
е Вергилий.

III

Черните сили,
подземните сили —
там:
власт;
верните сили,
земните сили —
в плам:
паст.
Ропот и клетви
и в мъката светва
праведна вяра за мир.

Скърцане с зъби
и вопли и скърби,
гняв и надежда безспир.

О!

Грешници няма
в ада:
там страдат
белите праведни само:
жертва на гибелна власт,
приклучени в ужаса хилядорък
на глад и закон —
на човечеството безконечния стон
сред кипящи блата
от вражда и смола
— в огнена вихрена паст:
Адът е само за нас.

Кръг подир кръг
— девет —
извиват се
— presto в спирала:
Адът е само за нас.
И нахалост
зовеш ти: пусни ме, спирала!
Адът е само за нас —
сбери си сърцето
и ето:
падай
— с трясък
— прасък
право в пробала

[illegible]

Кръг първи:

В кърви
нозете ни
боси
— разграни
— вковани
в яростен лег
— Виж ни, поет!

С ледени
остри
зли
изли
— скреж:
:в миг мраз,
в миг горещ:
всеки час
ни избожда очите
— и не виждаме нито
напред
— нито
назад
— Виж ни, поет!

Боже, ти!
Зимното слънце
— усмихнат гжелат,
страдащ неспирно
от люта безсъница —
одира ни
 кожата
 — Виж ни, поет!
 — брам!

Корема ни кух
 — изпъната кожа на стар барабан,
 барабан сред безименна бран —
 бий, барабани
 с глух
 звук,
 с дива закана
 и яд:

Глаг!

Глаг!

Глаг!

Глаг

без да чакаме

Глаг

неоплаквани

Глаг

е съдбата ни

Глаг!

Глаг!

Глаг!

Пред нас булеварда

и целия град

— богатството гружно с разврата —

шуми

от полуголи момци,

горди

лордове,

сити

банкери,
 офицери,
 велможи
 и прочее скотове.
 — О!

„госпожи
 и господи —
 молим
 връзки за обуца
 вакса
 кибрит!“

— пред тях наредени в мизерен шпалир
 посред тряска
 ний
 на големия град

— urbi et orbi —

: пред целия мир

и великия град:

Глаг

Глаг

Глаг —

Зад нас пролетяват
 върволица безспир
 автомобили
 със сто конски сили,
 мотоциклети

кеби
 фиакри
 карети
 — и в тях
 гордо, без страх
 онези, които
 ни познават
 признават
 и не забравят
 (нас
 просяци нищи
 немощни мощи
 от кожа и кости —
 през целия град наредени в мизерен шпалир).

Над нас се развяват
 безспир
 блестящи етажи
 ръкопляскаат балкони
 златни банки звънят
 запяват
 гладни
 катедрали
 на пладне,
 а над широкия път
 прозяват се
 пурпурни
 фурни

преяли —
 и с хлебния свой аромат
 ни обляхват полята
 на целия свят.

А долу
 под тежкия пласт на мъглата
 разлива се мътната Темза —
 далече протича
 и мъкне, довлеча
 от всички морета, от всички земи
 калта на света —
 всемирната черна мизерия:
 италианци и немци,
 чехи, поляци,
 монголци и негри,
 всички раси,
 народи и нации —

безродни скиталци
 грипльовци
 жълти
 изпити
 от глад
 довлечени тук сред големия град
 — лумпенпролетариат —
 плебел и дим:
 Всички пътища водят за Рим. —

Златни банки звънят
и запяват
над нас
гладни
категрала
на плагне
прозяват се
пурпурни
фурни
преяли —
и с хлебния свой аромат
ни облъхват полята
на целия свят.
Да живее великият глаг!

(1922)

(Следват още осем кръга на тъки — седем съвъртени граха и осем позорни престъпления на днешния свят.

*АД е първа част от трилогията БОЖЕСТВЕНА
КОМЕДИЯ: АД — ЧИСТИЛИЩЕ — РАЙ.)*

СЕПТЕМВРИЙ

поема

отъ

ГЕО МИЛЕВЪ

ПЛАМЪКЪ — 1924

1

Нощта ражда из мъртва утроба
вековната злоба на роба:
своя пурпурен гняв —
величава.

Дълбоко сред мрак и мъгла.

Из тъмни долини
— преди да се съмне
из всички балкани
из дебри пустинни
из гладни поля
из кални паланки
села
градове
дворове
из хижи, колиби
из фабрики, складове, гари
хамбари
чифлици
воденици
работилници
юзини
заводи:

по пътища и по забои
високо
по сипеи, урви, чукари, бърда

през слог
 и риг
 през глухи усон
 през есенни жълти гори
 през камънаци
 вода
 мътни вади
 ливади
 градини
 нивя
 лозя
 овчарски пладнища
 злогини
 изгорели стърнища
 трънаци
 блата:

изпокъсани
 кални
 гладни
 навъсени
 измършавели от труг
 загрубели от жега и струг
 уродливи
 сакати
 космати
 черни
 боси
 изподрани
 прости
 диви
 гневни
 бесни

— без рози
 и песни
 без музика и барабани
 без кларинети, тимпани, латерни,
 флигорни, тромбони, тръби:

на гърба с парцаливи торби
 в ръцете — не с бляскави шпаги,
 а с прости тояги,
 шопи с сопн
 с пръти
 с копрала
 с трънокопи
 с вили
 с брагви
 с топорн
 с коси
 и слънчогледи
 — стари и млади —
 се спуснаха всички отврег
 — като отприщено стаго
 от слепи животни,
 безброй
 яростни бикове —
 с виковете
 с вой
 (заг тях — на нощта вкаменения свог)
 полетяха напред
 без рег
 неугържими
 страхотни
 велики:
 НАРОД!

2

Нощта се разсипа във блясъци
по върховете.
Слънчогледите
погледнаха слънцето!
Зората от сън се
пробуди
сред гръм на картечници:
От далечните
склонове
— удар след удар —
заплюяха
луди
куршуми — олово.
Топове
като зинали слонове
зареваха...
Трепет и страх.
Слънчогледите пагнаха в прах.

3

Глас народен:

Глас Божи.

С хиляди ножа
прободен
народ —
затъпен
унижен —
по-нищ и от просяк,
останал
без мозък
без нерви —
въстана

из мрака тревожен
на своя живот —
и писа със своите кърви:
СВОБОДЕН!

Глава първа:

Септември.

— Глас народен —
— Глас Божи —
О Боже!
подкрепяй свещеното дело
на грубите черни ръце:
влей смелост
в нашто гърмящо сърце:
Не искаш ти никого роб —
и ето — кълнеме се в нашия гроб —
ще възкресим ний човека
свободен в света.
Пред нас е смъртта —
о нека!
но отвъд:
там цъфти Ханаан
от Правдата обетован
нам —
вечна пролет на живия блян...
Вярваме! Знаем! Желаете го!
С нами Бог!

4

Септември! Септември!
О месец на кръв!
на подем
и погром!

Мъглиж беше пръв

Стара

и

Нова

Чирпан

} Загора

Лом

Фердинанд

Берковица

Сарамбей

Медковец

(с поп Андрей)

— градове и села.

5

Народа въстана —

— с чук

в ръката,

обсипан със сажди, искри и сгурия,

— със сърп сред полята,

просмукан от влага и студ:

хора на черния труд

с безглаголно търпение —

(не гени

таланти

протестанти

оратори

агитатори

фабриканти

въздухоплаватели

педанти

писатели

генерали

съдържатели

на локали

музиканти

и черносотници)

А

селяци

работници

груби простаци

безимотни

неграмотни

профани

хулигани

злигани

— скот като скот:

хиляди

маса

народ:

хиляди вери

— вяра в народний възход,

хиляди воли

— воля за светъл живот,

хиляди диви сърца

— и огън във всяко сърце,

хиляди черни ръце

— в червения кръг на простора

издигнали с устрем нагоре

червени

знамена

развени

високо

широко

над цялата в трепет и смут разлюляна страна
на бурята яростен плод:

Хиляди —
маса —
народ.

Блясна
над родни Балкани,
издигнали пъп
срещу небето
и вечното слънце
светкавица
— гръм

хрясна
право в сърцето
на гигантския
столетния
гъб.
Хълм подир хълм
ек бързолемен
отпрати далек
през чуки
грамади
към стръмни долини
в каменни гупки
— пламтящо легло —
дето спят на витло
пепелянки и смоци,
в пещери
на змеици и змейове,
в глухи хралупи на вещици

— и екота сля се
с далекото ехо:

екот и ропот
на водопади
потоци
порои —
бесни
рукнали в бездната
с гръм.

Започва трагедията! —

Първите
паднаха в кърви.

Метежният устрем
бе посрещнат с куршуми.
Знамената изтръпнаха
пронизани.
Планината гърми...
Там горе
далечни и близки хълми
потъмняха обнизани
с хора
— пълпнаха
черни регици:
редовни платени войници
и разлютена милиция — —
Всички те знаят:
„Отечеството
е в опасност!“

Прекрасно:

но — що е отечество? —
И яростно лаят
картечници...

Първите
паднаха в кърви.

Зад далечните
върхове
забумтя артилерия.
Затрепераха
градове
и села.

Мъртви тела
— окървавени трупове —

застлаха
склонове
валози

пътища — —

С извадени саби
кавалерийски отряди подгониха
разбитите селяни

— доубивани, стреляни

с шрапнели, фугаси

— бягащи в ужас на всички страни,

догонавани в къщите

и съсичани там

с кървави саби

под нисък сайвант

сред писък

на изплашени баби,

деца и жени...

Войските настъпваха.

Под грозния звук на шрапнелите
изтръпнаха

и най-смелите:

в отчаяние

към небето издигнати голи ръце.

Ужас без слава

замръзна на всяко лице —

очи без страдание.

„Всеки

да си спасява

живота!“

По всички пътеки

ето спущат се рота след рота

— пехота

кавалерия

артилерия.

Бият атака

барабаните.

Паника

— високо

над изпограниците

червени знамена —

бич от пурпурни пламъци вей.

Там

посред общия смут

сам,

като луг

епически смелия

поп

Андрей

с легендарния топ
стреля
снаряд след снаряд — —
В последния миг:
„Смърт на Сатаната!“
извика
побеснял и велик —
и обърна назад
своя топ:
последната
граната
изпрати
право там
— в Божия храм,
дето бе пял литургии, ектении...

И се предаде.
„Да се обеси червения поп!
Без кръст — без гроб!“

До телеграфния стълб бе изправен.
До него палача.
Капитана.
Въжето
бе готово.
Балкана
тъмнееше мрачен.
Небето —
сурово.
Попа стоеше огромен,
изправен в целий си ръст,
цял
спокоен като гранит —
без жал

без спомен
— на гърдите Христовия кръст
и с поглед в балканите впит —
далеко
сякаш в грядущето...
— Страхливо ви поглед отпущате
пред близката смърт на човека,
палачи!
Що значи
смъртта на един?
Амин! —
Захрачи
и плю.
Бързо нахлу
сам на врата си въжето
и
без да погледне небето
— увисна —
език
между зъбите стиснал:

велик
слюбимен,
непостижим!

10
Есента
полетя
диво разкъсана
в писъци, вихър и нощ.
Буря изви се
над тъмни балкани

— мрак и блясък —
и гракащи гарвани ято —

Кървава пот
изби по гърба на земята.
В ужас и трепет сниси се
всяка хижа и дом.
Погром!
Трясък
продъни небесния свод.

11

Тогава настана
най-ужасното:
Бясно захласната
заудря в душите тревожна камбана
— удря, бие, звъни...
Нощта падна тъй ниско —
глухо и страшно заключена
от всички страни.
Смъртта
— кървава вещица сгушена
във всичките ъгли на мрака —
изпуска,
и ето посяга
далеч и навред из нощта:
със своите сухи ръце
— дълги, безкрайни —
улавя и стиска
зад всяка стена
по едно ужасено сърце.
О нощ на безименни тайни!
— и тайни, и явни:

Мегдани отново с кармин окървавени.
Смъртни писъци в прерязано гърло загавени.
На вериги злобещия звек.
Затворите пълни с хора.
В двора
на казарми, затвори
от командвани залпове ек.
Вратите залостени.
Чукат отвън тъмни гости.
Сина със револвер в ръката
мъртъв на прага прострян.
Бащата обесен.
Обезчестена сестрата.
От селата задигнати селяни
след тях — войници:
мрачен конвой.
За да бъдат разстреляни:
Команда: стой!
„Огън“ —

изтракаха пушки:

Ку

Клъкс

Клян —

„бий!“

— залп.

Десет трупа
от брега
плъснаха тежко
в мъртвите мътни води на Марица.
Окървавена повлече ги
скръбната родна река.
Военна музика нейде далече
през обезлюдени улици
гърмеше

„Шуми Марица...“
 Окървавена...
 В изпотъпкани ниви
 трънливи
 между бодил и високи треви
 се ваят червени глави
 с накълцано обезобразено лице.
 Бесилки разпериха черни ръце
 (привидения в мъртва мъгла).
 Непрестанно се носи страхотния марш на топора
 ударил о кокал. Горещи села
 озаряват далеч кръгозора.
 Потеклоха кървави вади.
 Пламнали клади
 лизнаха със светотатствен език
 светлото подножие
 на Божия
 престол.
 Замириша на живо месо.
 Ужасени отвис небесата
 надагоха вик
 блажените жители на светлия рай
 — на Бога свирепосанна —

Край.

Урагана престана,
 халата
 спря най-подир:
 мир
 и тишина
 настана
 по цялата
 страна.
 Кървав на боговете курбан.

Музо, възпей оня пагубен гняв на Ахила...

Ахил беше грубата сила.
 Военния демон.
 Ахил беше стар генерал
 на Н. Ц. В. цар Агамемнон.
 Ахил бе герой.
 С безброй
 кръстове, оргени, ленти...
 Пиедестал
 на реда и тишината
 в страната...

Но днес ний
 не вярваме вече в герои
 — ни чужди, ни свои.

Троя бе опожарена и срина.
 Приам и Хекуба загинаха.
 Ахил тържествуваша...
 — Какво е за него Хекуба? —
 Душата му гива и груба
 не чува
 плача на свещената майка, разкъсана
 над безименни гробища с кърви оръсени
 израснали в миг
 — толкоз много —
 безброй.
 — Какво е за него Хекуба? —
 Ахил бе герой.
 Ахил бе велик.

Бич Божий изпратен от Бога.

Но Ахил ще загине под гняв и проклятия!
— И загина

падна в позорно падение:
на убиеца вярна отплата.
Агамемнон уби Ифигения

— и загина:
Клитемнестра уби Агамемнона

— и загина:
Орест със Електра уби Клитемнестра
— и загина...

Едничка остава
— стои и пребъдва
през вековете —
Касангра-пророчица:
тя вещае възмездие
— и всичко се сбъдва.

Безсменна прищявка, игра и забава
на боговете.
Вековечен разцвет на божествена стръв.
Всяка смърт е за тях развлечение,
всеки вопъл — шега.
Смърт, убийство и кръв!
Докога, докога?
Вседержителю Зевсе

Юпитере
Ахурамазда
Ингра
Том
Ра
Йехова
Саваот:

— отговаряй!

Кръз гима на пожарите
се издига и бие ушите ти
вика на убитите,
рева
на мъченици безброй
върху клади горящи гърба:
— Ко ъ
излъга нашата вяра? —
Отговаряй!
Ти мълчиш?
Не знаеш?
— Ний знаем!
Ето виж:
с един скок
ний скачаме право в небето:

ДОЛУ БОГ!

— хвърляме бомба в сърцето ти,
превземаме с шум небето:

ДОЛУ БОГ!

и от твоя престол
те запращае мъртъв надолу
вдън вселенските бездни
беззвездни,
железни —

ДОЛУ БОГ!

По небесните мостове
високи без край
с въжета и лостове
ще снемем блажения рай
голу
върху печалния
в кръви обяния
земен шар.

Всичко писано от философи, поети —
ще се сбъдне!

— Без Бог! без господар!

Септември ще бъде май.

Човешкия живот

ще бъде един безконечен възход

— нагоре! нагоре!

Земята ще бъде рай —

ще бъде!

СТИХОТВОРЕНИЯ В ПРОЗА

ПРИ ДОЙРАНСКОТО ЕЗЕРО

1

Езерото — кристалче на странно спокоен перламутр, в който е отразен високият лазур на октомврийското небе. Дълбоко се отразяват върховете на Беласица и Круша, дето цъфтят големи есенни минзухари и горски цикламени. Когато слънцето залязва, във вълните се издига вълшебен дворец от корал и пурпурни кристали, който бавно се дроби и угасва. Отвисоко се вижда Дойран, бял и безлюден. Там сега не живее никой. Неговите нарове и смокини презриват и падат самотни в тишината на градините. Улиците са без шум. Зданията са бяла маска на запустение. Един мъртъв град, който обаче мами с лъжовна тишина и утешително спокойствие. Но спокойно е само езерото. Там сега се люлеят жълти, повехнали гори с румени петна. А когато настъпва нощта, Беласица разсипва над езерото своите печални сенки, които носят в тъмните си мантии миризмата на големи есенни минзухари и горски цикламени.

2

Високо на запад, в як камък, са вдъбани нашите яки позиции. Голи скали, обраснали с лишеи, бурени и тръни, дето доскоро се гнездеха змии, гущери и невестулки. Неприятелските гранати свирят непрестанно над главите ни. Угрят с трясък в скалите или прехвърлят назад, дето издигат фонтани от пръст около черните, отдавна срутени зидове на някакво нещастно село. Ни-

то камък върху камък... Страшни свирки, с които човек бързо свиква.

3

През деня навред е пустота. Само страшните свирки на гранати и шрапнели повтарят постоянно страшната мисъл: Война.

4

Шотландец от „Черната Гвардия“.

Трети един е донесен ранен при лазарета. Викам ме да го разпитам, но той е почти в безсъзнание. Висок и сух, той лежи със счупен крак и пробита глава върху носилката. Нещастен син на планините, чийто баща е бил чистосърдечен овчар със звучна, облечена в зелено гайда. Синът обаче е станал войник и е дошел тук да... хвърля бомби. Но може би сега и той, когато в потъмнялото му съзнание се мяркат ту родните планини с хубави бели стада, разпръснати по тях, ту страшни българи, които „ядели хора“, и пак — огнището в една шотландска колиба — сега може би той си спомня онази стара шотландска песен: „Сърцето ми е в планините...“ Песента на Бърнса.

5

Едно странно и тайнствено чувство те обхваща, когато под булото на нощта и свиренето на гранатите се приближаваш към бойната линия. Не страх — нещо по-дълбоко от страха. Чувствуваш как някак-

во си безсилие стиска и задавя в презрърдките си твое то съзнание и душата ти. То е един момент, който трае дълго. Ти чувствуваш, че си сам, че си откъснат, че не можеш и не трябва да си спомняш нищо; нито старите твои мисли, нито някогашните усмивки на отдалечени жени, нито книгите, които си чел... Ти си във властта на тази огряна от горящи желяза нощ; която — ти го чувствуваш повелително — е първа; първа нощ. О, прекръщение на всичките кумири и лания! Разпятие на блясъците и забвение на приказните гадеми, обазрени с кървави петна! Ти забравяш ония, които вървят заедно с тебе. Ти си един.

Много мистичен и много чужд за самия себе си. Ненадейно си въобразяваш, че си оня строгият, мълащият и нечуващият рицар на Дюрера, яхнал на кон, след когото грозно пристъпват Смъртта и Дяволът, еднорог и смешен. Онази тъмна средновековна гравюра. Ritter, Tod und Teufel. Тогава внезапно над нас изпищават четири трагични гранати и ний неволно лягаме заг камъните и тръните, до които сме. И пак върху душата ти пада свръхчовешката тежест на едно самотно съзнание: Pro patria.

6

Аз гледам как французите се движат из своите окопи. Оттук, от наблюдателния пункт, който не зная кой и защо е кръстил „Голгота“. Нима всеки един от околните върхове не е една Голгота, дето всеки час може да загине един праведен страдалец? Голгота... Странен звук! При който някак неволно изтръпваш.

7

Денем по всичките позиции не се вижда жив човек. Само артилерийските гърмежи нарушават всеобщата тишина наоколо. Ний сме тук, а те са там, току пред нас, на отсрещния връх, всички скрити в дълбоки каменни скривалища. А през нощта бдим в окопите. Нашите погледи бляскат и техните бляскат отсреща през тъмнината. Огнени, враждебни погледи. В които се сплитат неволни, скришни усмивки. Усмивки на наболяло съжаление.

8

Нощем понякога французите пеят. Ний ги слушаме. Аз чувствам една странна радост и удовлетворение, когато казвам: французите пеят. Бих искал и аз да запя. Но не мога. Не смея. Сам. Бих запял онази светломеланхолна песен на Солвейг. Дето се казва: «Ако тук на земята с теб се не срещнем пак...» А тя казва: „Всемогущият Бог ще те благослови, ще те запази от беда и нещастия; и ти пак ще се върнеш — сърцето ми го казва...“ Знам, че очите ѝ са пълни със съзи. Бих запял тази песен в тази влажна лунна нощ. Но ний всички мълчим. Само французите пеят. Те.

9

Защото понякога нощта се превръща на огледало, в което ний виждаме очите на далечни скръбни майки и хубави жени, които мислят за нас.

И нощта е скръбна.

10

В една светла неделна утрина над нашите позиции се носеха два неприятелски самолета. С един странен шум. Те не бучаха, а звучаха. С един ясен и далечен звън, като звън на камбани. Тържествени камбани в една неделна утринна. С много слънце и много яснота. Не. Една кратка носталгична илюзия. Мираж на бойните полета.

11

Вместо мъгливите огньовете, които светеха някога от рибарските лодки и хвърляха тръпни отражения върху сивите вълни на нощното езеро, сега се гвижи широкото сияние на някаква чужда луна. Неприятелски прожектор, който всяка нощ обикаля с погледа си по езерото и Беласица. Чуждо, блуждащо око, което гури през тъмнината, без да знае какво.

12

Някой пише писмо в окопа. Не — той рисува писмо. Бавно и унесено: „Мила мамо...“ И пак вдига очите си нагоре, към облачното чело на Беласица, което се вижда над края на окопа. Но внезапно прекъсва неговата унесеност тананикането на един немец, който иде отдолу по окопа. Той пее: „Бог да пази, Бог да брани нашият кайзер и земята ни!“ Тогава нашият напуска бързо своята печална унесеност и му вика отдалеч весело: „Хей, дойчо! Съюз! Германски, добро!“ А той му отговаря: „Никс добро, български!...“

13

Да, Паул: той е весел и обича много песните. От него взех една малка немска песнопойка за войниците от фронта. Останах удивен, когато намерих в нея една от последните войнишки песни на моя някогашен любимец — Рихард Демел, най-яркия между модерните в Германия, един феноменален рапсод, може би най-големия лирик на Германия след Хайне и Ленау — днес доброволец на Западния фронт. Каква популярност! Неговата песен пеят победоносните полкове, без някой да знае от кого е тя: Песента на знамето.

14

Барабанен огън. Непрестанно през целия ден. Бетонният свод над главите ни се пресе. Цял ден. Чак додето слънцето изчезне някъде под надвисналите над Вардара облаци. Сигурно през нощта неприятелят ще настъпи срещу нашите позиции. Войниците бяха вече в окопите, ний още при началника, в галерията, когато внезапно неприятелят поднови с още по-голяма стихийност своя барабанен огън. Само няколко минути, и през всеобщия тъмнеж се зачу разграницият крясък на пушки и картечници. Ето. И ненадейно през галерията нахълтват поддръжките, Червени и шумни. Весели, неустрашими. Веднага всяка плахост пред каквато и да е неизвестна съдба изчезва. Чувствуваши, че всеки един от тия мрачни и жилави хора, които минават буйно пред тебе, е един нож, е много ножове, е цял покрив с ножове; че всичките в един миг биха били стена от ножове, през която никакъв враг не би проникнал. Хората на ножа. Които като могъща вълна грабват предните бойци и ги по-

насят в стремителна атака напред. Ножът: блестящ и студен като погледа на змия. *На страх врагат.*

15

Веднъж тъмната нощ биде внезапно огряна от някакво кърваво полунощно зарево. Небето беше нажежена червена мед, хвърляща кървави отблясъци по околните върхове. Гореше Дойран. Запален от неприятелските гранати. Безбройни пламъци движеха високо своите шумни езици, които повтаряха: „Ний! Ний! Ний!“ Сега градът е свършено мъртъв. Прилича на куп бели черепи, зелоци с кухи черни очи. И когато един ден изселените днес хора на този град — рибарите — се върнат след дълго и неволно скиталчество в своето родно пепелище — га, пепелище, — то ще бъде едно шествие на сърцераздиращо плачуци жени и безсилни мъже. Бяхме!... Беше!... Fuimus, Troies, fuit Troia! Достойна човешка скръб над всяко запустение. Тя ще бъде и тогаз. Както преди четирисет години над *тогто* родно пепелище.

16

Далеч на юг се вижда Кукуш. А в прозрачни утрини се вижда и морето, встрани е Солун. До оня ден, когато в жилите ни ще затупти победоносната кръв на нашите геди, герои на вихрени набези срещу франки и византийци. Когато ще се развоят златни знамена и смесени със звука на метални тръби, ще се понесе тежко шумът на една безпобратна буря — там, на юг, към Солун, който виждат очите ни оттук през стъклата на прозрачни утрини.

ЧЕРНИ ХОРУГВИ

(откъсlek от лирическа повест)

(LONDON — SOUTH KENSINGTON)

В моята стая виси на стената една малка картина — черна репродукция в стар ренесансов стил — две голи тела легнали едно срещу друго: спят: Марс и Венера от италианския художник Пиетро ди Лоренцо, наречен Козимо.

ТЪЙ НЕМОЩНО лежи божествената плът! Натезнали от сумрачно злато, бавно отпущат се листата — над тях блуждаят вечерните тихи люлки — невидими зари усмихват присмеха на изчерпана усмивка...

В ТАКАВА ЕДНА ВЕЧЕР на безплодно Флорентинско Кватроченто — загърнат в монашеската своя власеница — майстор Лоренцо е стоял до ниския зид на запустелия манастир „Свети Себастиан“ — загледал далеч в потъмняващата Тоскана; устните му, сгърчени в горчивия сок на изживяна обидна чаша:

О! ВЕЧЕРИ на сенки, грозота и горко отчаяние —

През дълъг низ от вечерни гробници възвръщам се назад към гньсни низини и висини, замръзнали в разочарована омраза — тиха лазур, размесена с октомврийски багри и сиви влажни мрежи —

жажда без утеха и далечен земен ужас.

БЕЗУМНИ ЗАЛЕЗИ и вечери с разкървани лица — пурпурни слънца, разтрошени по скалите и отразени в ниски лагуни — пурпур на сърца, потънали в черни застояли води, из които избухва виолетов пламък:

— Спаси, Господи, твоите люди!

Ужасни лунни с цвeта на тежък шарлах, които изгарят задавени в гима на молепсани полунощи — далеч догоряващи селища — и тълни от изплашени звезди, политнали през тъмния сън на блатата като луди огнени пчели:

— Спаси, Господи, твоите люди!

В далечината на тъмните равнини сенки на печални пълчища, които газят през зловонни тресавища, повлекли разчупени оръжия и панцери с петна от съсирена кръв — повлекли покъсани хоругви от тежка черна свила и с безславни вензели:

— Спаси, Господи, твоите люди!

ВЕЧЕ ТРИНАДЕСЕТИЯТ месец на нашата нещастна година без пролет.

— Бавни безгласни светкавици далеч озаряват черните зъбери на мъртвешки замъци —

Днес и ти си несъзнателен таницор под гибелния такт на дяволска цигулка — и ще забравиш майчините приказки и песни и благите усмивки, светещи над твойта детска люлка — и влюбените усмивки на някогашни загубени жени —

Ден на Гнева е твоят ден!

И две огромни — страшни и черни — крила лежат тежки над главите ни: и ни закрилят —

Ден на гнева!

БАВНИ БЕЗГЛАСНИ СВЕТКАВИЦИ далеч озаряват черните зъбери на мъртвешки замъци.

Един бял дом виждам в гушата си аз (казваше Велизарий тогава) цял оплетен в шумния псалом на златни лози. О самотна щастливост на бедните утрини! О щастлива самотност на кротко узрелите вечери! —

Върви! Върви! днес и ти си несъзнателен танцьор
под гибелния такт на дяволска цигулка — —

А бавни безгласни светкавици далеч озаряват чер-
ните зъбери на мъртвешки замъци.

НИКОГА! Далечен призрак е за мене любовта към
трепетния живот на всяко цвете, прозрачната ле-
кота на всяко утро —

Никого! —

Угасна полето.

Душата ми е зачната сред вечери и тежестта
на вечери и смърт лежи над нея.

О лека стъпка и безшумен полет на простата ра-
дост — въздушна красота и нежност на усмивката
— о лекота! — и въздушната стъпка на Щастие! —

Никого!

Душата ми е зачната сред вечери и тежестта
на вечери и смърт лежи над нея.

Земята е мъртва.

АХ ВСЯКА ИСТИНА е плът и кръв на безсъречен
ужас. Върху крилата на твоя полет, в усмивката на
твоята радост, в златното око на твоето щастие
съска страшно нажежено желязо:

ПРИСМЕХЪТ НА СЪДБАТА.

Съдбата ще кръстоса в твоите гърди безброй
безумни пътища и по тях ще разрони кръвта ти: па-
зи се, о вехнеща есен! — ти няма да дочакаш своето
злато.

О вехнеща есен! в студения страх на своята но-
емврийска паяжина — —

Срахът разлюшка тревожни тръби в кръвта ми;
в тях враждебния позив на Съдбата.

И — смел стрелец — разсипах гибелни стрели над
всичко аз:

МОЯ ПРИСМЕХ.

— — —

ПЪСТРОТА! ЯРКО! ОСТРО! Пламенни ръце на въз-
торга — и скверни пагения — и отлив на порочни хо-
рали — пияни острови, далеч, с кристални лунни бре-
гове, дето вълните донасят чужди недостижими сък-
ровища — о! и логичното чукане на моя черен мозък —
— Чудовище на моята страст, дебнещо пред тъмни-
те изходи на душата ми — венчални празненства в га-
лериите на окървавени лабиринти — приветствия и
ласки на щастлива ръка — ужас в усмивката — вън: фа-
келните шествия на моята тъга — начело с черни хо-
ругви — близост на безумието — сънища — о милост!
— призрци — огромни плътоядни паяци, които те зап-
литат в своите зловонни мрежи — страх —

ха! —

злоба! злоба! — жажда
на ръцете за убийство — кръв, кръв — безучастие —
примирение — страх — —

О! тъмни очи на Флоренция помнят хиляди из-
стъпления, безумия, отчаяния и смях — —

Смях! зелен! змия: злъчка — —

О душа! отразила в своето огледало всички лица на
живота и всички образи на света: животът и светът
помътиха твоето ведро огледало. И ти си Вавилон на
всички краски, крясъци и звуци! — Хамелеон: светът —
това съм аз, това си ти — Хамелеон Душата ми. Чудо-
вище на пъстрота. Мимолетна. Всечасна. Рожба и пляч-
ка на моя присмех.

ОТДАВНА: съпътници на моите безумства: — — —

Ний ще потеглим през света като скитници-му-
зиканти — навред — моето отечество е там, дето е

моего щастие! — навред — печални рицари на щастие то сред шумна компания на пияни жени — ще висим, обезславени авантюристи, по-клонете на гърветата (шумно пиришество на гарвани и чакали) — Златни пирати по крайбрежията на островите — Разбити плъчища, повлекли черни знамена през нощта на безчувствени блатата — Хищни любовници, които създават измяна и лица, разядени от жълта ревност — — Ха-ха!

Психея — в облекло на харлекин — зората свари я безчувствено заспала след буйна нощ на блудство и пиянство: моята гуша.

Ха-ха! женствена самотност, удавена в страха на своето целомъдрие: Бианка! Беатриче! Лучия! Джованина! коленичили пред молитвен кръст: вий не знаете кой съм аз, гушата ми е скрита зад многоцветна заплетена маска: маската на Дявола. Моя плячка сте вий и вашето девствено съкровище — и не ще го опазите в плахото виене на вашите бели бедра. Като гибелните нокти на Дявола: Бианка! Беатриче! Лучия! Джованина! коленичили пред молитвен кръст: всеки час аз висна над вас и смехът ми казва:

— Ха-ха!

Ний ще налеем в чашата ви гнѣс и злъчка и вашата сладка истина ще измени лицето си: озъбен смях на голи кости — — Ха-ха! В една ужасна нощ ще се кръсотосат нашите пътища — зова ви на пир: яростният пир на мъртъвците между мразните стени на мрачни гробници... О страшното пиянство на тлен и разрушение — опиянение от гнѣс и грозота! Под кървава заря на факели и писък на цимбали ще звъннат чашите и смехът на възкръсналите сенки. Царствен председател на отбратителен пир, загърнат в отб-

ратителна багреница; мъртвешки саван, отрупан с червени червеи — о! кой ще ме обикне?

— — под кървава заря на факел и писък на цимбали — ела, ела, разтленна красота, с всичките печали на мъртвата си памет! Как мамят змийските въртения на танца; завява с бесен вой пламенен суроко и унася — и смесва — в шеметно витло пияното изстъпление на живи и мъртви

— гиви писъци на знойна плът в пръстена на костелива презгърдка — озъбени усмивки — златни чаши и покъсани цветя — бисерни огърлици около зрели топли шиш — черепи, пълни с кал и червеи — гной, гнилоост, грозота — и златни букви от старинни саркофази, пог ароматни ветрила, опръскани с порочно вино и пияната на бесни уста — —

Психея — гола, с посинели членове — лежи безчувствено пред златния праг, през който ще мине моето сватбено празненство.

— О моята гуша! —

моего щастие! — навред — печални рицари на щастие-то сред шумна компания на пияни жени — ще висим, обезславени авантюристи, по-клонете на гърветата (шумно пиришество на гарвани и чакали) — Златни пирати по крайбрежията на островите — Разбити плъчища, повлекли черни знамена през нощта на безчувствени блатата — Хищни любовници, които създават измяна и лица, разядени от жълта ревност — — Ха-ха!

Психея — в облекло на харлекин — зората свари я безчувствено заспала след буйна нощ на блудство и пиянство: моята гуша.

Ха-ха! женствена самотност, удавена в страха на своето целомъдрие: Бианка! Беатриче! Лучия! Джованина! коленичили пред молитвен кръст: вий не знаете кой съм аз, гушата ми е скрита зад многоцветна заплетена маска: маската на Дявола. Моя плячка сте вий и вашето девствено съкровище — и не ще го опазите в плахото виене на вашите бели бедра. Като гибелните нокти на Дявола: Бианка! Беатриче! Лучия! Джованина! коленичили пред молитвен кръст: всеки час аз висна над вас и смехът ми казва:

— Ха-ха!

Ний ще налеем в чашата ви гнѣс и злъчка и вашата сладка истина ще измени лицето си: озъбен смях на голи кости — — Ха-ха! В една ужасна нощ ще се кръсотосат нашите пътища — зова ви на пир: яростният пир на мъртвците между мразните стени на мрачни гробници... О страшното пиянство на тлен и разрушение — опиянение от гнѣс и грозота! Под кървава заря на факели и писък на цимбали ще звъннат чашите и смехът на възкръсналите сенки. Царствен председател на отбратителен пир, загърнат в отб-

ратителна багреница; мъртвешки сабан, отрупан с червени червеи — о! кой ще ме обикне?

— — под кървава заря на факел и писък на цимбали — ела, ела, разтленна красота, с всичките печали на мъртвата си памет! Как мамят змийските въртения на танца; завява с бесен вой пламенен суроко и унася — и смесва — в шеметно витло пияното изстъпление на живи и мъртви

— гиви писъци на знойна плът в пръстена на костелива презръдка — озъбени усмивки — златни чаши и покъсани цветя — бисерни огърлици около зрели топли шиш — черепи, пълни с кал и червеи — гной, гнилоост, грозота — и златни букви от старинни саркофази, под ароматни ветрила, опръскани с порочно вино и пияната на бесни уста — —

Психея — гола, с посинели членове — лежи безчувствено пред златния праг, през който ще мине мое-то сватбено празненство.

— О моята гуша! —

ПОГЛЕДНЕТЕ ПТИЦИТЕ НЕБЕСНИ И КРИНОВЕТЕ В ПОЛЕТО

(Откъсак от „Благовестието на Спасителя“)

Благодаря ти, Господи, че изпълни душата ми с волния полет на птиците небесни и моя поглед — с чистата пролет на криновете в полето.

Погледнете птиците небесни: захласнати в радостната тайна на простора, разпуснали небрежно пестроцветни, лъчисти пера, те живеят между слънцето и земята, пият лазур и злато, и знаят великата правда на слънцето и земята. Техните крила чертаят блажените кръгове на небесна волност. Великата правда на слънцето ги праща при нас и сред тихото злато на вечерта, те превитават между криновете в полето. Тяхната песен разпалва буйно пиришество в душата ни, а насладата, която тръпне в кристалните чаши на техните гласове, носи пиянство от лазур и злато. Блажени птиците небесни. Те знаят великата правда на слънцето и на земята.

И погледнете криновете в полето: техният строен блясък и меките устни на девиците се разтапят в кристална целувка. Тъй чисти и бели, те отразяват в своята чистота усмивката на небето — румена и тиха утром, златна и разнежена привечер. Призовавам те, видение на белите кринове в полето, и ти, спокойно чувство на бяла чистота: — О, да бъде проникната твоята морна плът от бялата нега на полските кринове и в душата ти да се излее кромката благодат на неопетнена, прозрачна тишина! да бъдеш бял и невинен — отразил в своята чистота само усмивката на небето.

Погледнете криновете в полето и пестрокрилите

небесни птици, които превитават в тяхната бяла тишина; те не тъчат, нито сеят, нито жънат, нито в житница събират — но Бог се грижи за тяхната радост. Да знаеш, че почиваш в ръцете на Един, който бди над тебе, отпъжда всяка мъка от тишината на сърцето ти и крепи твоя живот в невинна, скромна радост!

Благодаря ти, Господи, че изпълни душата ми с радостния полет на птиците небесни и моя поглед — с чистата пролет на криновете в полето.

ЕКСПРЕСИОНИСТИЧНО КАЛЕНДАРЧЕ

за

1921

състави

ГЕО МИЛЕВЪ

К-во ПОБЪДА — София.

1 с
2 н
3 п
4 в
5 с
6 ч
7 п
8 с
9 н
10 п
11 в
12 с
13 ч
14 п
15 с
16 н
17 п
18 в
19 с
20 ч
21 п
22 с
23 н
24 п
25 в
26 с
27 ч
28 п
29 с
30 н
31 п

В този ден съм аз роден.
В този ден между ледните зъби на студа глъхне прехапан последният рев на снежните бури. Голямата мечка настръхна замръзнала — бяла — от лег; между блестящите ѝ ледни зъби — разтрошеният гук на Полярната звезда.

Тишина и неподвижност на синия мраз; под безтрепетните зари на северното сияние.

Над прага на моята съгба стои беловласият старец Водолей: на моята съгба неспирната струя, която той излива — замръзна, моята съгба.

В този ден съм аз роден и сърцето ми, новородено, замръзна в миг: огромен светъл къс от лег.

Аз вярвах, че прозрачен светъл ангел донесе между своите нежни пръсти сърцето ми — далече от блажените предели. Той не дойде: изгърна нежното сърце в ледните нокти на мраза.

В този ден съм аз роден. Сърцето ми замръзна: огромен светъл къс от лег.

Не любя аз. Сърцето ми е лег — камък, желязо — жестоко. Не любя нищо, никого. Не любя!

О книга на враждите!

Аз грабвам в ръка сърцето си — огромен леден камък — и чакам: готов за бой.

Горко на меките чела!

1 в
2 с
3 н
4 п
5 с
6 н
7 п
8 в
9 с
10 ч
11 п
12 с
13 н
14 п
15 в
16 с
17 ч
18 п
19 с
20 ...
21 ...
22 ...
23 ...
24 ...
25 ...
26 ...
27 н
28 п

Хиляди фабрични комини
застягат лазурния кръг на кръ-
гозора. И черни дракони — от
искри и сажди — развяват ог-
ромни рошави крила над си-
вите преградия.

Де е лазурната усмивка
на Бога? Светът е без небе.
Светът е без любов...

Злоба. Вражда. Под чер-
ните крила на гневни драко-
ни от искри и сажди. Безжа-
лостно убийство на лазура.

И вечер, когато хиляди
свирки надагат страшен пи-

сък далеч към черните поля — о черни ръце на труда,
разтреперани от злоба и вражда...

О гневна песен на черните ръце!

Отключете лазурния кръг на кръгозора. Върнете ни
небето.

Небето! Небето! Небето!

1 в
2 с
3 ч
4 п
5 с
6 н
7 п
8 в
9 с
10 ч
11 п
12 с
13 н
14 п
15 в
16 с
17 ч
18 п
19 с
20 н
21 п
22 в
23 с
24 ч
25 п
26 с
27 н
28 п
29 в
30 с
31 ч

Ето първото пурпурно
утро.

Ето пурпурните тръби
на утринната заря.

Барабаният бой на раз-
топените канки.

Бойният вой на южния
вятър.

И тежката канонада на
разкъртените ледове.

Ето сивите знамена на гла-
да, наведени за молебен сред
бранните поля на пролетта.

Начало!

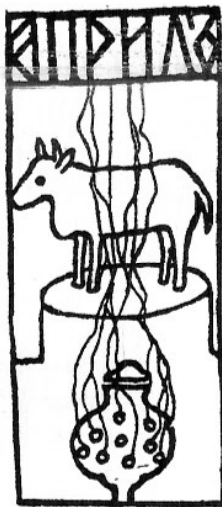
Ето червения щит на

слънцето в нашите черни ръце.

Ний го издигаме смело — напред — към борба.

Слънцето.

И в този миг: ето първия пролетен гръм.

1 п
2 с
3 н
4 в
5 с
6 ч
7 п
8 с
9 н
10 п
11 в
12 с
13 ч
14 п
15 с
16 н
17 в
18 с
19 ч
20 п
21 с
22 н
23 в
24 с
25 ч
26 п
27 с
28 н
29 в
30 ч

Мъдреците и поетите
дишат чист въздух в сум-
рачните пролетни градини,
над техните звънливи чела
— високата тайна на нощно-
то небе — ултрамарин и
сребро — над тихата арабес-
ка на преплетените млади
ластари на лозата и цъфна-
лите клони на ябълките.

Безбройните въпроси-
телни на нощното небе — и
сребърната тревога на Тихо
Брахе.

Неотдавна се видях на
брега. Ала в шепата си не улових от струите на веч-
ната река. Напразно...

Има ли Бог?

Над звънливите чела на мъдреците и поетите не-
бето зее с бездънна тишина — ултрамарин и въпроси-
телни.

Някъде светят шумни локали. А през сянката на
белите пролетни градини — в този час на късна ве-
чер — минава с широки крачки огромният силует на
черен мъж.

1 н
2 л
3 я
4 в
5 с
6 ч
7 п
8 с
9 н
10 п
11 в
12 с
13 ч
14 п
15 с
16 н
17 в
18 с
19 ч
20 п
21 с
22 н
23 в
24 с
25 ч
26 п
27 с
28 н
29 в
30 ч
31 п

Някога имаше пролет и
лято и всички сезони. Няко-
га имаше май.

Някога с първия топъл
дъх на пролетните морета
прелитаха в шумни дъги ляс-
товички, прелитаха влюбени
славеи — и румени рози цъф-
тяха пред всеки прозорец.

Някога...

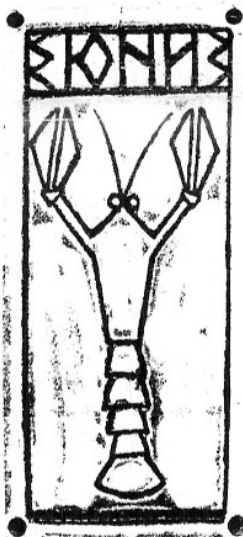
Никога!

Никога не е имало про-
лет и май и ластовички и
влюбени славеи и рози пред
всеки прозорец. Никога не е
имало идиллия, никога не е

имало Теокрит и Виргилий.

Ластовички и славеи има само в учебника по зо-
ология; а май е — порой от небесна вода, която обли-
ва калните пътища, неспирно, ден и нощ — в мрака
на страшна, влажна нощ, когато покрай тъпата
светлина на изоставен фенер посред безлюдната ули-
ца минава с широки крачки черен мъжки силует с тор-
ба на гръб, а след него подбягва разплакано дете.

Кой бърза тъй късно през дъжд и мрак?

1 с
2 ч
3 п
4 с
5 н
6 п
7 в
8 с
9 ч
10 п
11 с
12 н
13 п
14 н
15 с
16 ч
17 п
18 с
19 н
20 п
21 в
22 с
23 ч
24 п
25 с
26 н
27 п
28 в
29 с
30 ч

Един луг, един цар Лир,
стои сам сред пустия пло-
щад, под бурните полунощ-
ни небеса, които чупят мъл-
ници над изплашения град.

Лир декламира:

О, гръмове и молнии небес-
ни!

Треснете над греха и суета-
та!

Небе, земя и аг!

Всевишният Боже!

О Сатана! — — — и прочее.

— Що правиш тук, при-
ятелю? — го пита с дървена усмивка неговият лала.

— Пея песен на любовта и правдата!

Посред за миг мълчание на бурята далече някъде
бездомен пес надава към небето протяжен и страхо-
тен вой на смърт.

1 п
2 с
3 н
4 п
5 в
6 с
7 ч
8 п
9 с
10 н
11 п
12 в
13 с
14 н
15 п
16 с
17 ч
18 п
19 с
20 н
21 п
22 в
23 с
24 ч
25 п
26 с
27 н
28 п
29 в
30 с
31 ч

Горещата пустиня на
света замръзва внезапно в
своя страх: о страшен рев
на лъва; о страшен рев на
глад и праведния гняв.

И Лондон, и Париж, и
Ню Йорк дирят пещерите
на нощта да се укриват. О
нощ и гробници без плячка
за хиени.

Световната пустиня
замръзва в своя страх.

Гладният цар на пус-
тинята надава страшен рев за
рай. Готов за стръвен скок
на завоевание и мъст.

О страшен рев на глад и праведния гняв!

1 п
2 в
3 с
4 ч
5 п
6 с
7 н
8 п
9 в
10 с
11 ч
12 п
13 с
14 н
15 п
16 в
17 с
18 ч
19 п
20 в
21 с
22 ч
23 п
24 с
25 н
26 п
27 в
28 с
29 ч
30 п
31 в

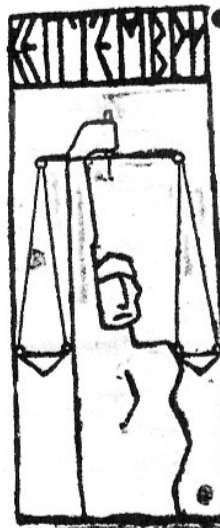
Твоето леговище е заг
спуснатите тъмнопурпурни
завеси, о хубав звяр! о сочна,
пълнозряла Дева! разнежила
свещена голота под розовия
полумрак на абажура в пот-
ните постелки на своята
притома... В сърцето споме-
нът сподавен за онази първа
канка кръв, разтворена в
предпролетния сняг...

Ти си една под всички не-
беса — далеч от смъртните
пустини на простора, спокой-
на пред ужаса на времената.

Ти си една, единствена и вечна — и твоето име е
Мария.

Радвай се, пречиста Дево! — пред твоята прито-
ма пристъпва ангелът на духа, обкичен с белите ли-
лии на благовестието. Той посади в сърцето ти не-
бесно стъбло, из което ще разцъфне цветът на Все-
мирното Щастие.

Радвай се, пречиста Дево! — ти ще бъдеш майка
на духовна свобода, ти ще бъдеш майка на човешко-
то братство, ти ще бъдеш майка на всемирното ра-
венство.

1
2
3
4 н
5 в
6 с
7 ч
8 п
9 с
10 н
11 п
12 в
13 с
14 ч
15 п
16 в
17 с
18 ч
19 п
20 в
21 с
22 ч
23 п
24 с
25 н
26 п
27 в
28 с
29 ч
30 п

Когато в полунощ от
седмия етаж разтворя душ-
ния прозорец високо над гра-
да — в безкрайността на
згачните кръгзори треп-
тят разсеяни безбройни
светлини — прозорци, витри-
ни, фенери, — градът лежи ка-
то огромна хилядоглава, хи-
лядоока хигра, която един
ден внезапно ще се изправи
страшна и свирена: пред ос-
ветените прозорци с копри-
нени завеси, над безгрижните
покриви, под които екнат
акорди на пиано, оркестри, грамофони, изтягат се
млъсти бегра в гладко изгладени панталони по меки
плъшени фотьойли, отоманки — върху обкичени с
книжни цветя естради извиват се женски нозе, полу-
забулени с прозрачни роклички от тюл, люлеят се пос-
ред шампанско разголени гърди пред груби погледи, раз-
мътени от похот.

О свирена хигра на разплата, хилядоглава, хиля-
доока с безбройните светлини на нощния град, очак-
ващ дванайсетия час.

Далече, из утробата на черни облаци, се ражда кър-
вава луна.

1 с
2 н
3 п
4 а
5 с
6 ч
7 п
8 с
9 н
10 п
11 в
12 с
13 ч
14 п
15 с
16 н
17 п
18 в
19 с
20 ч
21 п
22 с
23 н
24 п
25 в
26 с
27 ч
28 п
29 с
30 н
31 п

Широкият булевард стрели далеч в безкрайността на предградията.

Шумният булевард умира в един миг — безлюден — унесен далеч в мъгливата безкрайност на предградията. Край двете страни на далечния булевард идат бавно един след друг черни мъже с пушки. Напуснати трамваи и автомобили стоят уплашени посред безлюдния булевард и гледат с широки, празни очи. И бързо пред вратите на големите

магазини падат с гръм тежки ролетки. От прозорците на високите етажи плахо надничат любопитните лица на сладки слугини.

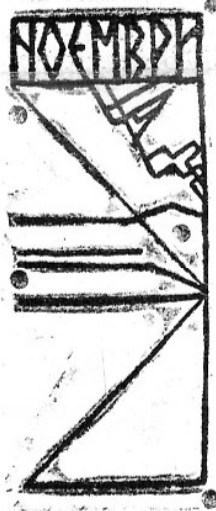
Далеч из мъгливата безкрайност на широкия булевард изтича огромната вълна от черни хора — озаарени от златното сияние на есенни гървета.

Някъде тракат страшни зъби картечници.

Някъде монокли и бинокли гледат надпрепускането на пъстри жокеи; горчиво любопитство: Буцефал или Адлер? Небето заплаква. Пред входа на игрището бедни жени и слепци продават кибрит, цигари, моливи и кестени. Между тях сяп мъж в посивяла войнишка греха подлага сламена шапка с премръзналата си счупена ръка.

Някъде се чуват гърмежи.

Широкият булевард се губи в мъгливата безкрайност на предградията, които пращат своите черни хора. Есента ги позлатява.

1 в
2 с
3 п
4 н
5 п
6 в
7 с
8 ч
9 п
10 в
11 с
12 п
13 н
14 в
15 с
16 ч
17 п
18 в
19 с
20 н
21 п
22 в
23 с
24 ч
25 п
26 в
27 с
28 н
29 п
30 в

Когато великата човешка вълна прелее гигантски и застрашително над здания, над покриви, над кули — о трясък и прасък на греди и керемиди под нейната тежест — и могъщият рев на последния прилив — и отчаяния, изплашеният писък: Бунт!

Ний градим барикади: сандъци, бурета, бали с хартия: о плъснени на жилавите мускули — барикади, с червени знамена над тях.

Високо от покривите тракат гръзки картечници: шеметно въртене — тълпи, ескадрони, топове, бронирани автомобили — по улици, площади, дворове...

Срещу гвардейските казарми внезапно: два страшни реда стрелци с червени ленти на ръка.

Ний градим барикади, ний копаем вал: между Вчера и Утре.

Спармакус!

1 ч
2 п
3 с
4 н
5 п
6 в
7 с
8 ч
9 п
10 в
11 с
12 п
13 н
14 в
15 с
16 ч
17 п
18 в
19 с
20 н
21 п
22 в
23 с
24 ч
25 п
26 в
27 с
28 н
29 п
30 в
31 ч

През дъжд, и сняг, и мрак, и вятър, и кръв — ний идем към ясни ясли на Бога.

През безкрайния свят — труд и страдание — по белия път на далечната зима ни води нашата звезда. Ни води вярата в нашата звезда.

Нека тих блясък огрее нашите черни строшени ръце. Нека разтворените небеса облажат сърцата ни с песента на златни струни и сребърни камбани и светлия зов на ангели небесни: Осанна! Осанна! Мир на земле — во человецех

благоволение!

Небесата се разтварят и ний влизаме през техните елмазни порти.

И свеждаме с радост сбръчкани черни чела пред ясни ясли на новия Бог.

Пречиста Дево, из твоеото сърце разцъфна бяла роза — о бял венец над черния кръст на нашето страдание. Ний свеждаме черни чела.

И лъчезарното Дете в твоя skut с усмивка издига благославяща ръка над нас и казва:

Мир вам!

СЪНОВНИК

Ти склопяш клепки, навлизаш в своя сън, и душата ти се превръща в сумрачна градина, преплетена с измамния блясък на пъстри звезди и широкия стон на луната.

Ти влизаш в своя сън: душата ти минава през душата ти, душата ти с душата ти се среща, оглежда се душата ти в душата ти.

Ти влизаш в своя сън: но не сънуваш ласка или усмивка. Сънят ти е Содом, Гомор, Потоп. Наг поругени зидове, около които плискат мътни води, залели всяка суша, лежи посиняло голо тяло на момиче, изкаляно, удавено: в котловината на таза — вода, утайка, гнъс; и демонът на Съня ме тласка да презърна страстно, да целувам и да пия страстно гнъсната утайка между посинелите подпукнали бедра... За да се събудя в ужас и с отвращение към веществото.

И пак заспиваш ти, душа: в мъртвешкия танец на своите видения.

Черна змия се обвива около гърлото ти, сърцето ти изпуска синя кръв върху устата — и твоята проба е страдален вик.

И пак заспиваш ти, душа: и видението на твоя трети сън е кървав нож. Настръхнал ешафог. Днес

— върху внука на Краля-Слънце, утре — върху гордото чело на Дантона. А някъде стремително плуцят знамена и Марсилезата оглася всички кръгозори, и падат черни крепости под трясъка на бомби и секири.

И ти душа, о черна и жестока, умираш сред гърмежите на своя сън, — умираш без да се събудиш с вик на ужасение.

Събуждаш се спокойно, тихо в белите постелки на леглото, в зори: в чистия прозорец гледа, огромно и спокойно, бялото Слънце на Бога.

ОГЛЕДАЛОТО

Един бял крак лежи върху плъшената табуретка и сребърни ножички внимателно обхождат розовите нокти на крака.

По белия гръб — още влажен от банята — се ронят розовите отражения на абажура.

През тънкото було на ризата се открояват класическите бедра и гърди на Венера Милоска.

Къдравият Бубик търкаля със зъби една копринена обувка по пода и сърдито ръмжи.

Сребърните ножички внимателно обикалят розовите нокти на крака.

Зад нея стои пурпурната сянка на дявола: мой скучае и от скука равномерно щрака с острия си нокът по върховете на две златни игли, забодени в русата ѝ коса...

Тя небрежно извица глава и погледът ѝ — горд и самодоволен, без усмивка — подпалва облото бяло рамо.

Бубик сърдито ръмжи и търкаля със зъби копринената обувка по пода.

Тя смъква презрамката на ризата и оголва едното рамо и гърдите си. Поглежда в огледалото: господин Ужасът, стар учител по фехтовка, се изправя в износения си редингот и командва:

— Скок три крачки назад!

Огледалото! Огледалото! Огледалото!

Там се зъби сбръчканото лице на майка ѝ.

Продълговатите ѝ очи изпускват и обезумели отскачат — две топки: зелени, червени. Тя grabва сре-

бърните ножички и — жадуваща смъртта си — се хвърля върху огледалото.

Огледалото я изглежда през рамо и изпуца пронизителен смях.

Огледалото засипва с хиляди парчета трупа ѝ.

АПОКАЛИПСИС

(Откъси)

186

Гео Милаев. Том I

I

Комета зелена като безумие — разрошена, страховотна — пролетява през небесата. Хиляди падащи звезди — вихър от пурпурен жупел полита от зенита надолу над грозния лик на земята; черни зъбери немеят настръхнали; пламва водата в гъното на зелени блата; тъмнат глухо подземни тъпани; вулкани надигат плоската кора на полето; няма тревога на полунощния час.

Овчари сред влажни пасбища бият чело в земята. Псета в заспали села нагават вой към небето. Изплашени стада хукват навън пред тъмните ниви. Далече свирят тревога петли.

Всреднощ черковната камбана започна да бие на сън — и млъкна в миг.

Вселената зее прогънена — тъмна и няма.

Дълбоко из утробата на черни облаци се ражда кървава луна...

III

Мечтата застана пред нас с ужасния лик на медуза.

Есенният ураган зашиба стените с гъжд, листа и сива градушка. В кръв нагазиха парадно маршируващите ботуши. Извънтяха саби, ударени в червени черепи. Фугаси изригнаха сред непожънати ниви. Край калните пътища се изправиха неми бесилки. В далечината — горящи села.

Безумна пробуда.

Нощта падна черна като гробен капак. Полето заглъхна широко простряно — осеяно с купчини пряс на пръст. Без кръст.

Ниски тополи преплитат голи пръчки.

Блесна прожектор и отхвърли върху тъмния екран на небето портрета на министър-председателя.

Съвестта злобещо изръкопляска.

187

Стихотворения в проза

ГРОЗНИ ПРОЗИ

ДРАМА

Господин Арк се качва по непозната стълба. Той знае: 3 ч. сл. пл.; госпожа Барк; дом № 17; но кой етаж?

Непознат господин слиза отгоре по стълбата: господин Барк.

Господин Арк: Извинете — моля ви се, — тук ли живее семейство Барк?

Господин Барк (не отговаря) изважда револвер и застрелва господин Арк.

Господин Арк се търкулва надолу по стълбата — до първото стъпало — и изчезва.

Господин Барк остава неподвижен горе на стълбата и гледа с недоумение димящото дуло на револвера.

Странно.

Пълно спокойствие в цялата къща. Никое разтревожено лице не се показва от съседните врати на етажите. Никой не идва отвън.

Минават пет минути. Никаква полиция на мястото на убийството.

Господин Барк слиза надолу по стълбата. Никакъв треп.

Вън улицата гърми без смущение своя равномерен шум от коли, автомобили, трамваи и викове на продавачи.

Завесата пада.

Господин Арк влюбено целува ръцете на усмихнатата госпожа Барк.

ПИТОМЦИ

Девическият католически пансион отива на разходка. Скромни момичета в нови тъмносини рокли и черни престилки — наредени по две в дълга редица. Млечнорозови лица без усмивка; забулени с тънката печал на таен копнеж.

След тях бавно вървят две католишки монахини — с бели колосани забрадки и дълги броеници на пояса.

Пансионът минава през шумната неделна навалица от доволни мъже и напугрени жени. Млади господа с бастончета и с хризантеми на бутониерката поглеждат с похотливи очи млечнорозовите лица на пансионerkите. Тънката печал на копнежа по лицата им се състява в бледен свян.

По отсрещния тротоар минават върволица деца в сиви шаячени грешки — сираци от войната. Една старомодно облечена госпожа ги придружава — мокра от влагата на техните измъчени очи.

Девиците от католишкия пансион поглеждат насърбени сивите деца:

— Бедничките! Колко са бледни...

Млечнорозовите питомки от католишкия пансион отминават между неделната навалица.

Булевардът шуми от похотливи смехове, пъстри дамски шапки, копринени чорапки и златистото гразнене на пролетния въздух.

ИНВАЛИДИ

На една голяма маса, покрита с чиста покривка, седи неподвижна човешка топка — в рубашка на сини и бели пръчки. Ръкавите висят кухи: без ръце. Панталоните са къси торбички: без крака. Една червена топка украсява яката на рубашката: глава без очи, без нос и без уши. Само две зачервени дупки отпред, някакъв тъмен отвор под тях и по-долу — два реда оголени зъби.

В ъгъла стои доктор в дълга бяла роба. Той разглежда фотографии и бързо нанася с червен молив пръсти върху ушите, вежди върху устните, крака върху главата.

През дългия коридор, постлан с шарени квадратни плочки, подскачат големи живи топки. Човешки топки. Хора без крака. Ходят на ръце в шумна нестройна върволица. Дълги безцветни лица със замръзнал смях в очите.

На голата стена е окачен голям царски портрет. Двама горди генерали от двете му страни. Три портрета в златни рамки, украсени с трикоцветни ленти. Трикоцветът нервно потрепва в глухия унисон на барабанен огън, трясък на избухващи мину и бризантни гранати.

До отсрещната стена са наредени в безмълвен шпалир 18 чифта патерици и четири дървени крака.

Часовникът в ъгъла на коридора настоятелно бие 12.

ВЯРА

Обезверени, отчаяни, покрусени, грешни, печални, безпомощни, жалки, разядени, изстинали, загиващи, умиращи

— Европа —

един образ остава пред вас: вяра и надежда: големият загрубял мъж с каскет и синя блуза.

(Кога ще му дадете любов.)

Гладни, безработни, алчни, ламтящи, печелещи, губещи, обезхлебени, обезпаричени, голи, покъсани

— Европа —

един образ остава пред вас: вяра и надежда: суровият човек с житния сърп в ръка.

(Кога ще му дадете любов.)

Зад черните комини на затихналите вечерни фабрики се изрязва сребърният сърп на новолунието.

САВОНАРОЛА

Хайлайф на общественото приличие. Бомонд на сензационните скандали. Освиркана свита на свещения порядък. Гвардия на законния грабеж.

Чисти пречисти

гладки

гланцирани

сатинирани

бели —

бели белогвардейци.

Жреци на Мамон. Поклонници на Молох. Пилигрими на мъртвата съвест. Герои на продажните обятия. Рицари на маникюр и педикюр. Шампиони на благотворителните балове.

Сноб.

Моб.

Монс. Монси.

Комивойажори на обществената безопасност.
Витии на върховните национални интереси. Витязи
на конституцията. Жълти детективи на пресата.
Богатири на спекулата. Трабанти на погромите. Ар-
гонавти на акционерните банки. Апостоли на истин-
ската народна воля.

Животът е сън.

Правда има само в небето:

Земята е черна.

Триколовни рапсодии на мъртвото време. Кон-
квистадори на цивилизацията. Хусари на плячката. Ле-
гални легати на мира.

Преторианци на позора.

ЗОВ

Бий! Бий! Бий! —

барабани

тръби

камбани

— буди!

Избухни сред въртоп от тревога, стихийно сърце!

Хвърляй с безумни ръце в сърцата, в главите

главни от възторг

бомби от бунт

пурпурни топки от смут

— луди лунни и слънца! —

Възкръсни просветлен сред великия ден на човека.

Лазаре, стани!

Най-ранната снимка
на поета (1897 г.,
на двегодишна възраст)

Родната къща на Гео Милев
в с. Радне махла (сега гр. Раднево)

Семейството на Мильо Касабов, Стара Загора, 1915 г.
Гео Милев е правият вдясно

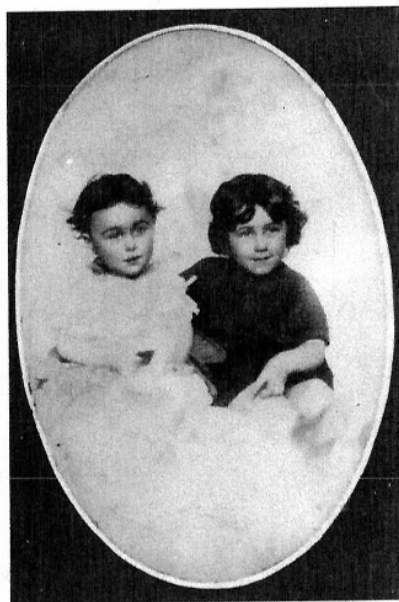
Гео Милев след раняването
му на фронта, 1917 г.

Гео Милев със съпругата
си Мила Гео Милева, София, 1924 г.

Гео Милев със семейството си, София, 1924 г.

Дъщерите на Гео Милев –
Леда и Бистра, 1924 г.

Борис I. Св. Загора, 29.6.1909. Бран 17.

ИСКУСТВО

Мини битки праздник	Това е, вероятно музика	Редовно се издига с Каса-6
------------------------	----------------------------	-------------------------------

Кай аз да не ехте нощ в нощ в нощ
Така се ноще до нощ в ноще
В нощта му ноще ноще ноще

Глухата му ноще ноще ноще
В нощта му ноще ноще ноще

Глухата му ноще ноще ноще

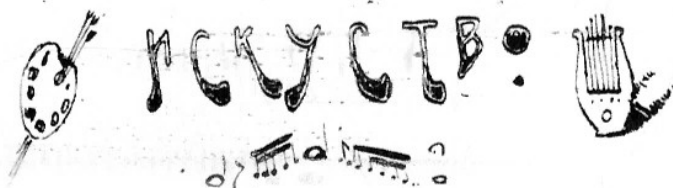
Глухата му ноще ноще ноще

Изкуство. Ръкописен вестник, бр. 17, 29.6.1909.

Точина Б.

ОБРАЗ 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
сеп. 5 ноем. 11.10.1909

Бр. 31

Прѣзъ полярнитъ зими
цѣти цвѣтъ имѣе суровѣе.

Изкуство. Рѣкописен вестник, бр. 31, 11.10.1909.

Помнаженіи музиканти.

Самое новое.

Трима в парка. 1909.

Изкуство.
Рѣкописен
вестник, бр. 29,
27.9.1909.

Ψ Л И Р А Ψ

Завора, 28.3.1909 | Редактор: Геор. Калевъ.

Содържание: 26 АПР 29 1

Содържание
на
Ж. В. Гоголь.
20-ият том.
„Мечта Ручей“ отразява
ва тържествена и
заключителна на ве-
кият свой творчески
тисновил Гоголевъ.
Гоголевъ. Призраците
въвличат и под въз-
действието на това твор-

Н. З. Гоголевъ.

Българ. истор. архив Д. С. Д. И.

Мисли.

Корандо-това е натам
надно, ако не преследу-
ват динко и тие обхва-
но единично само външ-
ността и не са си ко-
нечни.

Гоголевъ.

Който е уличен въ-
се и таящата на-
стова да бъде най-малко
и по дълга.
Г. В. Гоголевъ.

Гоголевъ.

Забравят всички спиро-
ри джигери
Синиловъ.

Лира. Ръкописен
вестник, бр. 1,
28.3.1909.

Лира. Ръкописен
вестник, бр. 2,
30.3.1909.

Гео Милев – фронтиспис към „Жестокият пръстен“

Година 5. 1909. 11. 27. Бр. 31

Прѣз ослѣпѣли ели
Сѣмѣ мѣстѣ мѣстѣ.

Изкуство. Рѣкописен вестник, бр. 31, 11.10.1909.

Година 5. 1909. 11. 27. Бр. 31

Изкуство.
Рѣкописен
вестник, бр. 29,
27.9.1909.

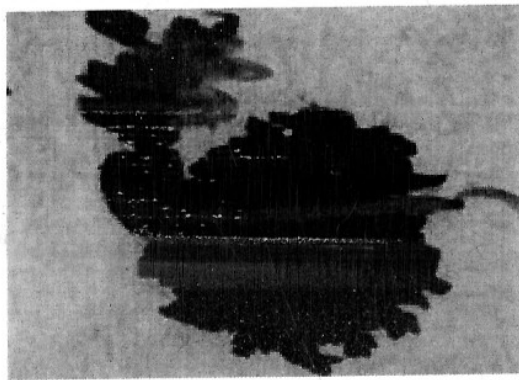

Самѣ мѣстѣ.

Трѣма в парка. 1909.

Лула

Човек с лула.
1907.

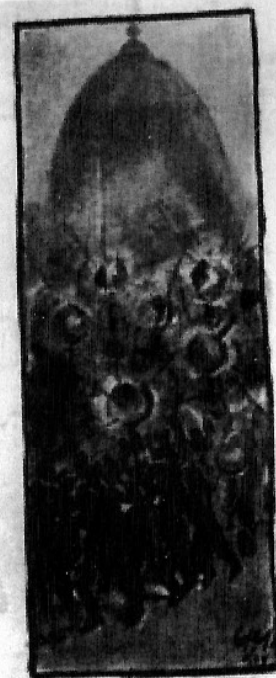
Есенно спокойствие.
Илюстрация в сборник
„Изкуство“. 1910.

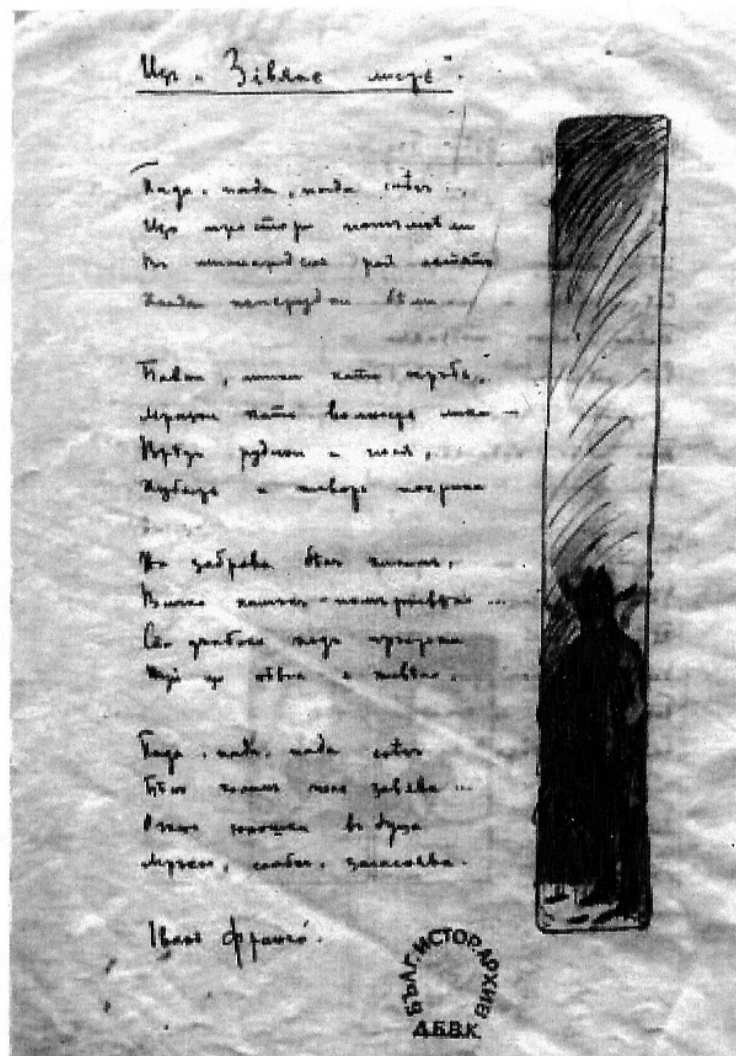

Цветарка от Липиска.
Илюстрация в „Бележки“,
тетрадка, водена от поета по
време на следването му в
Лайпциг. 1912–1914. 2.3.1913.

Винетка от сборник
„Изкуство“, книга V. 1914.

Страница от четвърти сборник „Изкуство“. 1913.

МАРСИЛЕЗА

Край. Смазана революцията. В последния квартал обкръжени последните борци. Барикадирани в голямото здание на вестник Червено знаме.

Едно голямо червено знаме, издигнато над покрива, все още се развява и гордо плющи сред воя на зимния вятър. Последното знаме. Високо над последната борба.

Тогава, когато в гругите части на града старият живот отново потичаше със своя равномерен, пълн шум по старите улици, площади и тържища: омнибуси, трамваи, каляски, вечно забързани търговци и запотени борсови спекуланти, ароматни дами с кученца, слугини с кошници, гувернантки, возещи детски колички, пощенски раздавачи, натоварени с писма.

Сега идваше страшният край. Последният край. В последния квартал.

Войските на държавната отбрана бяха обградили през нощта редакцията на Червено знаме. В зори започна канонадата. От прозорците на червеното здание отчаяно тракаха няколко картечници навън към съседните улици и дворове.

Хряс —

сссссссс — —

рррррр — — —

Мортирите и минохвъргачките на държавната отбрана изсипваха в непрекъснат залп тежки снаряги върху зданието. Керемиди, тухли и циментни блокове падаха с трясък надолу. Стъклата на съседните къщи звънтяха панически. Цялото огромно здание на вестник Червено знаме прашеше, разтърсено от неспирния взрив на снарядите. Картечниците бяха млъкнали. Замлъкна всичко.

Пушекът на канонадата се смеси със зеленикавия дим на задушливи газове, пуцани като гъст облак върху разкъртеното здание. Сега останалите живи щяха да започнат да изскачат из разкъртените прозорци на горните етажи и да бягат по покривите на съседните здания.

Смазана революцията. Пълно затишие.

И сред задушната тишина на мига — някъде от близкия парк — прозвуча шарманка (с кротки папагали и бели мишки — посред навалица от лобопитни деца) — долитнаха звуци на шарманка в неустрашимия такт на Марсилезата.

Картечните стръвно затракаха подир бягащите по покривите последни борци на революцията. В гругите — спокойни вече — часъни на града се разлепяше най-новата — жестока и успокоителна — заповед на правителството, която известяваше края на революцията.

А — в своето гръзко неведение — шарманката свиреше обичайния си номер — Марсилезата.

ЛЮБОВ

Разбити, революционерите бягаха по покривите на къщите; преследвани от злобещото тракане на картечните. Разбити, почернели, изпокъсани, окървавени, обезумели от паника.

Един от тях бягаше с пречупено червено знаме в ръка. От високите покриви знамето плъоеше своите червени храчки над целия град —

Човекът със знамето долази до едно отворено таванско прозорче: таванска стая на слугиня; и влезе там — падна изнемогнал на пода.

Слугинята настръхна изненадана. Навън картечните продължаваха да псуват разярени.

Човекът със знамето лежеше почти в безсъзнание. Окървавената му десница неволно стискаше покъсаното червено знаме.

Слугинята сложи чаша с вода до загорелите му устни. Изплашена, превърза ранената ръка.

Човекът със знамето отвори очи — сломен от умора и паника.

Жена!

Странна усмивка изплака в ужасените му очи.

СМЪРТ

Вечерната навалица по тротоарите. Под студенията кухавица на желязното зимно небе. Безконечен черен дъжд. И жълтите луги на електрическите лампи: стичат се надолу по мокрите тротоари и се заплитат в краката на проходящите.

На отсрещната стена на площада стоят силуетите на строени един след друг файтони с неподвижни файтонджии на капрата. Бързите линии на пролетяващи автомобили и случайни отблясъци от мокри чадъри разсичат от време на време картината.

По всички ъгли — посред черния поток на публиката — викат вестникопродавци с тежък сноп вестници под мишница. Старци с късо продупчено на лактите палто, жени с големи скъсани обувци, които зият от края на тротоарите право срещу кресливите витрини на магазините. Беднота от скверните улички на предградията. Пролетарии.

Техните презгракнали от глад гласове ликуват:

— Карл Либкнехт и Роза Люксембург убити при опит за бягство.

Вечерната навалица — черна под жълтите лизи на електрическите лампи — се разлива в свирена усмивка по мокрите тротоари на Потсдамерплац.

ПОГРЕБЕНИЕ

Жертвите на революцията. Четиринайсет погребални колесници, отрупани с венци. Милионно шествие с червени знамена. Навалица по тротоарите; безразлични лица, сгушени в топли яки от собол.

Важен господин се обръща сконфузен: „Шапки долу — минава погребение!“ — казва му един груб глас на работник.

РАЗПЯТИЕ

Шейните полетяха буйно и волно далече в широката вечер — светла от сняг, мека от залез и зрач. Разкървавеното сърце на слънцето догаряше назад посред теменужен дим. Високо орляк врани.

Като подгонени забягаха всичките дървета на полето — зад тях и лъкатушната извивка на далечните хълмове.

Полеето бе полет.

Вечерта бе велур.

Снегът бе неволна любов.

Над сребърното безлюдие на полето се разрени веселият смях на звънците, заливан от смеха на дамите и гръмкия възторг на хусарите.

Синият задимен въздух вееше остри струи пра-

во в лицата — румени: и кръвта — полетяла — шумеше изкушения в ушите.

Опиянителна прелест на зимата.

Женствена дързост и стръвна любов.

Жадни жените. Кипящи хусарите.

Трите шейни летяха напред, редом една до друга; звънци, женски смях, песни и викове. Китари отронваха сериозни акорди —

когато внезапно конете изпръхтяха подплашени и отскочиха назад.

Изпод белия сняг — посред пътя — пред копитата на конете, изби широко петно кръв. Топла човешка кръв. Голяма локва кръв сред снега — растеше и ставаше все по-червена: сякаш не от едно сърце, сякаш от някакво голямо сърце, от хиляди човешки сърца.

Страшната тишина на мига.

Кръвта започна да дими, топла пара от кръв, и премрежи далечната извивка на пътя. Нощта ниско припъмня, огряна от сиянието на яркочервената кървава пара: пурпурен отблясък по стъмнените лица на пияните дами и офицерите в шейните —

Посред кървавия дим, съгъстен в мъченическо сияние, се появи образ на човек — гол, мършав, жълт, съгъстен в болка и смърт. Прав и неподвижен. Ръцете, разперени настрани и дланите, пригвоздени сякаш върху две черни кръстосани греди. Две черепни очи, врязани дълбоко напред с поглед на укор и любов.

Разпятието растеше, препречило кръгозора, навесено напред над замръзналите, пурпурно озарени лица в шейните.

— Карай! — извика един от офицерите.

Плясъкът на камшиците писна далеч кръз снежното безлюдие на полето; конете бясно се хвърлиха напред; диво издрънчаха звънците, разпятието се

люшна и падна стъпкано под свирените конита.

Сребърният смях на звънците литна надалеч по снежния път.

А отзад, из тъмната на невидимото поле, се надигаше страховтен шум, понесен след буйно летящите шейни: прашене на горящи села, плач на деца и вой на гладни вълци.

Берлин, 1918-1919 г.

МАЙ

1

Някога имаше пролет и лято и всички сезони.

Някога имаше май.

Някога с първия топъл дъх на пролетните морета прелитаха в шумни дъги ластовички, прелитаха влюбени славеи — и румени рози цъфтяха пред всеки прозорец.

Някога...

Никога!

Никога не е имало пролет и май — и ластовички, и влюбени славеи, и рози пред всеки прозорец. Никога не е имало радост. Никога не е имало щастие. Никога не е имало идния, никога Теокрит и Виргилий.

Ластовички и славеи има само в учебника по зоология. Рози цъфтят само по картините. А май е порой от небесна вода, която облива калните улици — неспирно, ден и нощ — в мрака на глуха, влажна нощ, когато покрай тъпата светлина на изоставен посрег безлюдната улица фенер минава с широки крачки черен силует на работник с торба на гръб, а след него подбягва разплакано дете.

Кой бърза тъй късно през дъжд и мрак?

2

Кой вижда слънцето — ослепен от алхимическите блясъци на фабричните пещи?

Кой вижда лазура, замрежен от черните комини на фабриките?

Кой знае сладостния аромат на розите и пъст-

рите цветя в полето — задавен от саждивия пушек на комините, от бензинния гъх на моторите и тежките масла на машините?

Кой чува серенадите на славеите посред лунната тишина на парковете, дето наг прозрачни басейни въздишат мраморни нимфи и пухтят от ревност зелениясаи тритони, кой — оглушен от писъка на фабричните сирени, от плъщенето на ремъци и коелата и равномерния бой на чукове?

Кой сред виолетови летни нощи съзерцава високите тайни на звездите — прикован с гвоздеите на грижата върху черния кръст на труда?

Няма рай. Никога май.

Смъртоносно.

Мъртва усмивка на естеството. Нито утешителния шъпот на самотата.

3

Всички пътища водят в Рим. Само един води в рая: пътя на Свободата.

4

Вий, които не виждате слънцето — вам е обеща-но слънце, ново слънце, по-голямо, по-велико и неза-лязващо: вашето, бъдещото слънце: ето неговия изг-рев в пурпурния блясък на вашите майски знамена.

Вий, които не виждате небесния лазур и не чувствате прохладния повей на небето — вам е обречено небе, ново небе: ето неговия прохладен лъх във веенето на вашите майски знамена, веещи с нежните ветрове на лазурния въздух, гърмящи с пурпурна гръмотевица на небето.

Вий, които не сте видели рози, ни поле с ярки

цветя, мак, ружа и божур — ето рози и божур, ярки цветя, които не увяхват, в червения цъфтеж на радостните майски знамена.

Вий, които не чувате примиращите от възторг плачове на страстните славеи посред лунната ти-шина на паркове и романтически гори, нито тамбу-рините на лястовички, нито волните маршове на ко-сове — ето песен и радост на птици безбройни в пля-съка на празничните знамена на труда.

Вий, които не виждате звездите, замъглени от дима на големия град, и не четете техните тайни — ето всички тайни, разтрошени и озарени от блясъ-ка на червените майски знамена.

Хиляди знамена, безброй — развени над нашето празнично шествие.

Другари, братя, народ.

5

Хиляди знамена, безброй.

Вий, милиони, безбройни, безименни.

Тръпне земята под вашето мъжествено шествие. Над вас се люлеят, океанно бучат — безкрай — черве-ните знамена на май и труда, и великото бъдеще.

Издигнете сърцата! Издигнете очите! Виждте: пред вас се разтваря зората — пурпурна над безброй-ните пурпурни, океанно бучащи знамена...

Зората на новия ден — на Новия Ден.

Огнеструйна се лее над новата земя Бъдеще, ко-ято се разкрива червена пред нашия път. Червената обетована земя на Свободата. Ханаан на Труда.

Вий, милиони, влезте.

В червения Ханаан на Труда, дето човекът стъп-ва върху престола на Бога.

ОГНЕНИЯТ ЗМЕЙ

МИМИЧЕСКА ПРИКАЗКА

I Картина

Вечер. Припадащият мрак е размесен с променливи жълточервени петна. Долина. Чешма. Тополи (целият декор е изпълнен в кубически стил, неузнаваем като действителност). Отзад просpektът представява полупланина, полуоблаци. (Осветлението неестествено: синьо, червено, жълто, тъмнозелено и черни отвесни линии.)

* * *

Рага — момата — пристъпва бавно, боязливо — сама. Наоколо настроение на пустота и самота. Тя се оглежда, тръпне, спира се, не смее да пристъпи по-напред. Пауза. Заслушва се. Надалеч овчарски кавал свири мелодията на „Мене ме, мамо, змей люби“. В далечината блясъци. Бързо се усилват. Приближават се. Тъмен, гръмотевици, звън — всичко все по-остро и по-силно. Мълнии, огън, буря — (вятър). Хоризонтът пламва от сияния и мълнии. Вятърът пищи. Мълнии (остри, широки триъгълници — сини и червени). В музиката впечатление на червено и златно. Сред общия блясък, отзад преминава внезапно видението на полет от

„Змейове с бели атове

в златни кочи змеици...“

В този момент от общия блясък сякаш се откъсва и пада (в един миг) Змеят. В това време Рага гледа примряла, неподвижна. Всичко се развива с много голяма бързина.

З м е я т — люспест, червен, бляскав, огнен — с големи, ципести червени крила, застава в една патетична поза пред Рага. Тя, удивена, стои и го гледа. Дватамата се гледат вътречено. Пауза. (Музиката: равна линия с напрежение.)

Той пристъпва няколко крачки. Тя трепва. Трепва и той. Вътрешна борба — нерешителност — у двамата. Пауза (по-кратка).

Тя отпуща глава и скръства ръце на гърдите си — като че ли се примирява с положението си. Това насърчава змея. Той пристъпва съвсем близо до нея — вътречен в нея, сякаш я пие с широките си огнени очи. Тя стои неподвижна.

Той замахва бавно с ръка назад някъде — започва да ѝ разправя кой е, отде иде, де е неговото царство; колко е страшен за хората — но че всъщност, той страда от този страх у другите, и от омразата към него; че той дири любов — че обича нея. Исква я. Постепенно пламва страст у него. Припомня прелестите на своето непристъпно царство.

Тя повдига въпросително глава, като че иска да каже: „Там ли живееш ти? Там ли е твоето царство?“ — Да! Той се приближава със смелостта на почувствано щастие. Проси нейната воля. Тя му подава ръка. Той я прегръща. Обятия. Целувка. Момент пауза: тя в обятията му, отпуснала глава на гърдите му. Танц — фантастично екзотичен; постепенно все по-див и безумен. Внезапно тя спира уплашена. Той трепва за момент. Сочи ѝ своето царство. Тя се спуска радостна към него. Той я грабва. Сини и червени блясъци. Мълнии. Гръм. Мрак. Отлитат.

II Картина

В небесата. Нощ. Звезди. Млечен път. Няколко
тънки, дълги комети.

Фантастично.

* * *

Змеят с разперени крила и Рада летят. Спират.
Гледат дълбоко под себе си. Виждат цялото нищожес-
тво и мизерия на света. Долу — мрак и страдания и
смърт; горе — над тях: блясък и младост и живот. Тя
се притиска о него. Той гледа упоено и безсмислено
пред себе си — с широко разтворени очи. Моментът
продължава. Отлитат стремително посред безглас-
ни (внезапни, мигновени) мълници и вятър. Пауза. Сце-
ната празна: далеч се зачува сопрано, придружено от
фантастични металически звуци:

(пение): „Отнеси ме
през пламък и вихри гръмотви,
с развени далече крила...

Бас: Ела!

Сопрано: Взети — изгори те с пламтящата стръв
на своите целувки
— отасти — отнеси те —
— далече — далече — далече —
зад гори, планини, стръмни бездни и гробища
— в своето царство без име,
дето няма ни ден, ни години, ни утро, ни вечер:
там!“

III Картина

Стръмнина. Отвор на пещера. Отвътре фантас-
тични пъстри блясъци. Отпред нависнали храсти.
Всичко фантастично. Планинска свежест. Звън на да-
лечни стага и овчарска свирка.

* * *

Рада стои удивена и безгласно заглеждана, облеж-
ната до бляскавата скала на пещерата.

Змеят стои малко по-напред, заглеждан захласнато
в нея. Безмълвно удивление у нея. Безмълвен възторг и
страст у него. Той е уморен (изразява ѝ това с движения)
— подава ѝ двете си ръце. — Уморен от щастие и страст.
Тя прави скокливи стъпки наясно и наляво — цяла изпъл-
нена от най-голямо удивление, което не е още щастие.
Той продължава да я пие с широките си огнени очи.

Внезапно далече долу в долината се зачува звън на
камбана. Тя трепва. Вътрешна борба, изразена в движе-
ния — смес от спомени и копнежи назад. Змеят заста-
ва вицепенен и безмълвен. Тя трепти от копнеж да се
върне назад. Камбаната спира. Тя се изправя смразена и
измъчена на мястото си. Той пристъпва към нея — цял
изпълнен от тревога. Моли я, заклана я. Тя не чува —
унесена в своя копнеж. Той ѝ подава ръцете си. Бавно
тя му протяга едната си ръка — после внезапно се от-
пуска надолу и сяда пред входа на пещерата. Тя продъл-
жава да бъде заглеждана, унесена напред. Той се захлъпва
върху коленете ѝ, полу-омаломощен от терзание, полу-
умолително. Отпуска се като безжизнен труп; червени-
те му ципести крила широко разперени и отпуснати.
Тя настръхва ужасена, като го вижда върху коленете си.
Пада безгласно плачеща върху трупа на змея.

Завеса

РАННИ ТВОРБИ

ЗИМА

Мина есен...

Млъкна песен...

Дојде зима мразовита,
сняг започна да прелита.

Сняг се сипе на парцали,
всякой огънец си пали.

Всички бързат и се гушат,
в топло гледат да се сгушат,
че вѣн вятър силно вее,
а в комина плаче, пее.

Сал децата прункат, скачат,
ту се смеят, ту пък плачат.

Те пързалка не напуцат,
чак вечер се дома връщат.

Стара Загора, 3.XII.1906

ВЕЯТ ВЕТРИ

210

Гео Милев. Том I

Воят ветри из полето,
из полето.
Сняг се сипе от небето,
от небето.

Сняг се сипе на парцали,
на парцали.
Воят бури, воят хали,
воят хали.

1909

ПОСВЕЩЕНИЕ

На Тая К.

Защо е тъй печална мойта песен?
Защо са тъжни моите слова?
Три нощи в мисли бях над туй унесен,
три нощи над това все бих глава.

Но всяко утро таз енигма мътна
неразгадана срещаше геният...
И нивга не можах — нито смътна —
отгатка моите мисли да дагат.

Защо е тъй печална мойта песен?
И днес е тоз въпрос неразрешен,
и днес отивът негов е нелесен,
и днес кат някой сфинкс стои пред мен.

Стара Загора, 22. XII.1910

211

Ранни творби

„NEQUE MITTATIS MARGARITAS ANTE
PORCOS!”*

На XX

212

Гео Мисев, Том I

Ей твоя бог — в калта свален,
и с него гаври се тълпата глупа.
Ей твоя с труд догонен блен —
без жал разсипан, осквернен,
и с него гаври се тълпата глупа...
Аз чувствам твоята печал —
Neque mittatis margaritas ante porcos! —
И с теб в едно аз бих казал
со истинска, сърдечна жал:
Neque mittatis margaritas ante porcos!

Стара Загора, май, 1910

* „Не хвърляйте бисери на свинете!” (лат.) — Цитат от Евангелието на Матей (7, 6). — *Бел рег.*

КУБРАТ

213

Ранни творби

Ханът на смъртното ложе лежеше отпаднал,
немошна бледност по стария му образ вървеше,
нямаше огън — ни искрица — в гордия му поглед —
сивата старост кръвта му във жилите вече
беше смразила... И чувствувахе той, че е близо
краят на неговия бурен живот. И тогава —
рече на своите слуги тук, при него, по-скоро
всичките негови пет синове да повикат...
Влязоха вътре петмина юнака напети,
ниски поклони сториха и чакаха вече
думата свята на своя баща многоумни...
Рече им ханът тогава, Кубрат сребровласи:
„Ето гойдоха — виждате — вече за мене
сетните дни на живота ми бурен, тревожен;
скоро ще ази навеки очи да затворя,
за да не бъда при живите никога вече...
Искам на вази аз семен завет да остава —
нека сноп пръчки тук всеки от вас донесе ми —
искам на вази аз семен съвет да остава...”
Синове хану отвърнаха с поклони ниски:
— Слушаме, татко, ний твоята воля свещена.
Дойдоха всички със снопове пръчки в ръцете.
Ханът подхвана пак своята реч и продума:
„Ето — аз скоро навеки очи ще затворя...
искам на вази аз семен съвет да остава —
нека той бъде заветът ми бащин — свещени:
всичките пръчки в едно ги сега съберете,
после — големия сноп го на дъбе пречупете —
искам на вази аз семен съвет да остава —

нека той бъде заветът ми бащин свещени!“
 Дъло се мъчиха всички, дано да пречупят
 сбраните пръчки, но всявга напразно остаха
 всичките техни усилия... Рече тогава
 ханът на своите пет синове разновръстни:
 „Никога няма да можете виѝ да превийте
 всичките пръчки на дѝе. Но вземете виѝ малко —
 малко от всичките — лесно ги бихте тогава
 счупили... Тѝй е и с вази, о, чада — помнете:
 дружно ли всявга живеете в сговор и обич —
 никой не би ви надвил, нито нявга разсипал;
 в ежби, в несговор, във вечна вражда ли живеите —
 скоро на вашто царуване краят ще дойде...
 Нека тѝй бъде заветът ми бащин, свещени.“
 Рече — и склопи навеки очите си мъдри, —
 ангелът чер на смъртта из гърдите му болни
 взе му тревожно-бурливия дух и отлитна...

23.VI.1911

ВЕЧЕРЕН ПОКОЙ

Слънцето трепери,
 медлено догаря
 в пурпурни вълни...
 Тихо своите дѝвери
 трепетни разтваря
 моето сърце...

Тихо в небесата
 месец млад извива
 златнорумен рог.
 Сладко тишината
 вечерна облива
 моята гуша.

Тишина чаровна,
 сладост и омая —
 в моите гърди...
 Но — под таз лъжовна
 тишина — аз зная —
 буря се таи.

Нейде в дълбините
 тъмни на сърцето
 тъмно чувство зрей.
 Също тѝй — в вълните
 тихи на морето
 бурята се крий.

16.VII.1911

* * *

216

Гео Мисев. Том I

Самичък първа вечер скитам
в печалните поля...

Как с твоята гуша гушата ми се сля!
За твоите следи аз питам —
уби! — за теб напразно всъде питам...

Наг тихите поля трепери
печалният ми взор;
на тихите поля из ширния простор
той нещо търси да намери —
уби! — той тебе търси да намери!

През пожълтелите полета
в галечни планини
се спира моя взор... В лазурни висини
не грей звездата на поета.
И чувам аз на ехото ответа:
уби! — не грей звездата на поета!...

2.VII.1911

ПЕЧАЛНА ВЕЧЕР

В градината меж черните борики
тъмнее вечерта усамотена...
Тревожна и печално-тежка мисъл
трепери във гушата ми смутена.
Каква печална вечер!... Грей високо
една звезда блестяща и студена.
В градината меж черните борики
тъмнее вечерта усамотена...

14.VII. 1911

217

Ранни творби

* * *

„O sähest du, voller Mondenschein,
 Zum letztenmal auf meine Pein,
 Den ich so manche Mitternacht
 An diesem Pult herangewacht!
 Dann über Büchern und Papier
 Trübsel'ger Freund, erschienst du mir!
 Ach! könnt ich doch auf Bergeshöhn
 In deinem lieben Lichte gehn!...
 ...Flieh! auf! hinaus ins weite Land!“ –

Goethe

Огряват ме зарите
 на пладнешкото слънце... Един след друг унило,
 все бледни и безшумни редуват ми се дните...
 Душата ми – прашливо, мъждукащо кандило,
 самотно всред безкрайний олтар на Саваота –
 отдавна тя забрави зората на живота,
 отдавна тя не помни на младостта си дните.
 Млад още – аз оставих зад себе младините,
 отрано, кат пустинник, оставих всяка радост,
 забравих всяка волност – и, като доктор Фауст,
 във тясната си стая под прашните страници
 на вети, гнили книги отрано се зарових,
 на мъдрините стари съкровищата рових
 и търсих да намеря пламтящите искрици
 на всичките науки на злото и доброто;
 отрано в прашни книги зарових си челото; –
 и техний прах отровен – отрови радостта ми,
 отровата им прашна – изпраши младостта ми; –
 кат сенки преминаха на младостта ми дните...

И днес, когато вече огряват ме зарите
 на пладнешкото слънце и виждам невидяни
 годините младежки отдавна веч отвяни
 на миналото в мрака – ръце си, треперящи,
 издигнал бих нагоре и викнал бих горчиво,
 изрекъл бих със ярост проклетия пламтящи
 към тоз, що пръв ме тласна във блатото смрадливо
 на мъдрините кухни... Но, виждам, че грози ме
 светкавицата страшна на бащиното име...
 На друго аз нивга не бих за туй натяквал.
 Сто пъти по-горчиво бих плакал и оплаквал
 загубената вече навеки златна младост,
 кога наг бледно чело бял къдрец се обори,
 кога наг мене тихо студена бледна старост
 словата си предгробни, студени забърбори...

Аз, кой не видях нивга на утрото зарята,
 ни дневното светило, ни блеска на луната,
 на ясните звездици наг спящата вселена;
 кой на света прекрасен нито веднаж погледна;
 душата на когото веднаж не помириша
 на здравец, ни на рози разцъфнали мириса;
 кой цяла първа младост безшумно съм изкарал
 със книгите прашливи на знанията в къта; –
 Да могъл бих да бъда, един ден сал да бъда
 петнадесетгодишен – в един ден бих прекарал
 по-дивно и разкошно аз цялата си младост,
 със повече безгрижност и сладка волна радост!...
 Но късно! Безвъзвратно умряха младините,
 умряха – и ей вече огряват ме зарите
 на пладнешкото слънце!...

София. 7.1.1912

МОНАХ

220

Гео Минаев. Том I

Тъмна вечер: тъмни сенки в тъмната градина,
сладък шепот из листата, шепот под листата;
дълго таз гл вечер гледах в тъмната градина
и смутиха грешни мисли на сърце ми в тишината.

Тъмна нощ — и тъмни сенки в нейната градина,
сладък шепот из листата, шепот под листата;
скришни радости — родени в нейната градина,
тъжни спомени — родени на сърце ми в тишината.

София, VI.1912

ОТВРАЩЕНИЕ

За подвизи мен вдъхнови ме бог
и прати ме да мина и премина
навсякъде по земната пустиня,
да нося неговия дар висок.

Словата на всевишната му воля
да разнесе навсяде по света,
на волята му свята песента
да възвися пред хорската неволя...

За подвиг свят мен бог ме вдъхнови;
и тръгнах още млад... Но дето минах,
навсякъде аз минах и отминах
покрай уши без слух — навред, уби...

И отвратих се кълмнал в изнемога...
Но все пак аз вървя по своя път.
Пред мен е дивен лес; и там — в лесът —
ще възвися гласа си аз пред бога —

не с песента на неговата воля,
но с воплите на хорската неволя...

Стара Загора, 27.VII.1912

221

Рани творби

КЪМ ОСТРОВА НА МЪРТВИТЕ

(Пред Бьокиновата картина)

Лодкарю, де ни водиш ти?
Земята в мрак далеч заг нас остана
и чайка тук не смеи да прилети,
забухмe се веч из океана —
Лодкарю, накъде ни водиш ти?

*

— По тихите вълни на вечността.

*

Вълните ли на вечността? —
О, как таинствено тупти, унася
на вечните талази песента?
И как ни тихичко напред унася
по океана тих на вечността?

*

— Към мъртвите, де свършва нашият път.

*

Нима за там е нашият път? —
Че уж нали за радости блажени
оставихме, напуснахме светът
със неговите суетности тленни?
Нима за там отива нашият път?

*

— Към тихата земя на вечният мир.

*

Нима там има вечен мир?
Под сенките на тези кипариси
покой нима ще найдем най-погир,
кога навеки склопиме очи си? —
Нима ще найдем тамо вечен мир?

*

— Покой и ален мак над вашият дом.

*

И ален мак над нашият дом...
И вечна тишина из самотите,
и вечно тих над назиданосклон,
и само тихий шепот на вълните,
и само мак над вечния ни дом...

4/17.II.1912

ИЗ „ЕПОПЕЯ НА СВОБОДАТА“

(Из Пролога)

224

Гео Милев, Том I

Далеч от родний край, в несгодната чужбина,
от суетна вълна на чужди бряг отнесен —
аз трябва тъмни дни да влача и да гина
под тъмни небеса без радост и без песен...
.....Весден
ръми и все ръми — с безспирната си скука —
и цяла дълга нощ, тъй както целий ден,
все този скучен дъжд в прозореца ти чука
през гъстата мъгла и тъмний нощен мрак...
А спи големий граг; и късен час сега е,
самичък аз стоя до масата си пак,
подпрян на лакътя... А моят дух блуждае
далече някъде — бог знае накъде —
загубил и пътека, и път из тъмнините.
— Дали не в оня край, където от дете
съм раснал и видял тъй много дни честити
и толкоз малко скръб — и все пак сладка скръб,
останала кат блян в душата ми унила;
дали не в оня край, тъй дивен и тъй скъп
за моето сърце? — в родината ми мила,
във родните гори, където буря виш
сърдито в този час и с рев победен кърши
зелени клонове, — та славно да ги свий
във триумфална гвер, под чийто славни върши
с развени знамена и със победен вик —
ще минат в строен ред борците венценосни,
излезли из гърма на гимний бой велик
със вирнати чела, с чела победоносни!...

И как гръмлив е този победен техен вик!
О, как гръмлива е триумфната им песен,
що в моя дух смутен, по тъмен блян унесен
далеч към родний край, с бурливий си напев
се слага и гърми, гърми като през сън,
дълбоко някъде, кат свихрено море;
гърми — и току в миг: затихне и замре
в гърди ми всеки шум — и само звън след звън
се рони тихичко, и звънка, и трепти,
готов във сладък стих навън да излети... —
Но миг — и гръмва пак в гърди ми първий ек, —
трещят топове и тъмнат надалек,
огън, и кръв, и прах, и сред дима развяни
байраци, рев, и вик, и гръм от барабани,
и звън от мечове — и всичко в адски хор
се слива и гърми през моя дух кат песен,
що пеят бурите в надзвездния простор
и ураганът див, над дебрите понесен...

Българио, това е твойта дивна песен,
великолепний химн на твойта горда слава;
това е дафинът, що вечно ще венчава
победното чело на всеки воин твой!...

225

Ранни творби

Това е песента на нашите байонети
по ритъма сърдит на яростния бой,
що като вихър лют врага ще в миг помете;
това е втора част от песента, коя
се дълги векове в душата ни наглася
и чийто първи звук тепърва се разнася
подобно боен рев над нашата земя, —
та мир и свобода сред бойния гърмеж
и светло щастие ни готви занепреж!..

Липиска, 5 октомври 1912

СОНЕТ

Веч на младостта ми в бедната градина
рано нацъфтелият първоцвет погина —
вече прецъфтяха белите цветя,
вече мойта юнна птичка отлетя...

Младостта ми бедна като сън премина...
Рано всяка радост моя праг отмина:
само дни печални в пуста самота,
само сам-самичък — с блян по младостта.

А над мен полъхва есенният хлад.
С тъмен страх извъръщам поглед аз назад:
като сън премина първата ми младост! —

Две съзици бели в твоите очи,
две съзици тъжни — първата ми радост! —
Миличко, за мойта младост не плачи.

Липиска, 15/28. XI. 1912

СОНЕТ

228

Гео Мушкет, Том I

В градината на моето сърце,
що сам за себе гледа градинаря —
далече от очите на пазаря —
в миг цъфват често дивни цветове.

Те чакат само моите ръце,
те радва щат не само господаря
със дъх и шар... О миличка! Не маря
аз вашия блян! И вашето лице

не ще го нивга чуждо слънце види...
От мен за мен в сонетни китки свити
ще бъдете!... — В сонета съм роден —

и кат Петрарка аз сонети слагам,
но се за път през вечността не стягам —
от никоя Лаура несъгрена...

1913

САМОТНА БОРИКА

229

Ранни творби

Бориката самотна сред жълтата гора,
листата безприютни и тъжната зора,
замлъкналата есен пред безнадеждний ден,
самотната борика — самотна като мен.

Духът ми пълен с радост, самотен сред скръбта,
зелената борика и бъдните листа,
възторгът ми самотен и вяра в бъдний ден:
самотната борика — самотна като мен.

Берлин, 1913

В ТЪРЖЕСТВЕН ДЕН

230

Гео Милев Том I

Празник тържествен. И такъв един е
сред вековете световни от век.
Царят оттук за черква ще мине:
сбит е народът — човек до човек.
— Туй е „народът“, а царят ще дойде;
с себе си той и велможите води.

Стойте ви! мирно и чакайте тука —
само недейте се блъска така...
— Стой бе, че видиш ли санким юмрука? —
Хайде отпреди пък наблягат сега!
„Чакайте! Мирно! Назад отстъпнете!
Царят ще мине, но само търпете.“

— Брей, задуших се. — Назад пък не може! —
„Майка му стара! — кой блъска се пак?!“
„Мирно бе, хора!“ — „Ох, господи боже!“
— Чакай бе! де? — я от този мерак
ти остави се... — че баня ли искаш,
та в туй варило такъв се натискаш?...

Кой ли пък дявол ме тука докара?
Блъскай се, пъшкай — това ти е кяр?...
Ама не бива: ще зяпаме царя —
сякаш не знаем какво е то цар.
— Зяпай да зяпаме, байно!... Ще падне
нещо и нам я — неволници гладни...

„Идат, момчета! — ура! да живее!“
— Лъжат... Бурията... чуйте: гу-гу! —
— Ей генералите! — Царят къде е?
„Царят!! Ура!“ — За ура се наду
мигом народът и гърло раззина —
но с автомобиля царят премина
в миг — и остана урата на „У“...

Лайпциг, 5 октомври 1913

231

Ранни творби

СРЕДНОЩ НАД ТЕМЗА

Наг пъстрий воговърт от нощни светлини
жълти, фенери, дим — простира се нощта,
прозирна и самотна, и на висини
с таинствени ръце, високо над света,
като свещен съсъд, издига в самота
на „Свети Павел“ тъмнозеления купол.

Заплетени от век в стъкла и дим, и лампи —
скитат

безсънните тълпи на вавилоновия граг:
и стенат; ала кой ще чуи какво те питат?
и ще ли чуят те сами — любимите от нас —
глас от всевишна песен?

Аз виждам ви очите, всички вас
ви знам, но там, но там:
кой устни ще отвори, кой ще отговори:
„Не, аз не знам, не знам!“
А свети Павел ням,
с един надменен жест отдръпва се назад
заг непрогледните завеси на среднощния зрач,
като че някъде в пожарен блян унесен.

Тъй скитат, цяла нощ — под огън —
тълпите с непрестанен плач.

Лондон, 9.10.1914

ИЗ „ПАНИХИДА ЗА П. К. ЯВОРОВ“

(Първи вариант)

Върби, уви, върби, върби без листи,
безкрайни бели, бели, дълги клони,
— видения на сиба утринна, която глъхне — ;
гуши, уви, гуши, гуши пречисти,
една гуша под голи бели клони,
— една гуша, пред изповед, готова да издъхне —
и от устни посинели
иска сетня изповед и сълзи да отрони,
под бели клони, в скреж на сън таз сутрин
нацъфтели,

Една гуша говори с устни посинели:
„Чакам, аз чакам: о дух на живота,
скрит зад завеси, мълчащи тъй както нощта, —
чакам из сребърна чаша горчиво причастие,
чакам с чело разтрошено под твоето всевластие,
чакам, о враг на живота — дух на смъртта.
Тъжущи ангели три ето идат,
водят те в бяло гуша на невеста под було от
гъжд, —
идат най-сетне да снемат от кръста разпятия,
носят те милост за тоз, що изкупва проклятия,
ангели три ето идат...

* * *

В миг сутринта се бързо свечерява,
 настава полунощ; гората почернява;
 гората занемява;
 и някой непознат дълбоко там
 започва да сече; сече: „О, зная
 началото, аз зная края“ —
 подават знак звезди и мътен плам,
 едва що пламнал, гасне: ето Края —
 на тъмната среднощ гванайстий час...
 Тогаз:
 откъснат някъде из вечността,
 като звезда
 полита кръст голям, запален, златен —
 в мистичен блясък грей за миг нощта —
 полита и изчезва... Необятен
 настръхва непрогледният простор:
 Дали бе кръстът туй Христов или жена,
 плът на жена, запалена, една
 сред вечността горяща,
 блудяща
 от кръгзор към кръгзор? —
 А някой безпощаден там дълбоко в тишината
 на тъмната гора сече, сече —
 дълбоко в пропастите на гората:
 и черна кръв, и кръв из хлипачи уста тече:

Уви! ний дурим в този час
 най-твърдий, най-жестокий между нас,
 уви, но кой ще изрече
 името на туй, което всички знаят днес?!

* * *

В зори сами пристъпват две деца
 между високи липи в зори,
 и в слънце светят техните лица;

в зори (и сняг, и слънце свят покри)
 деца сред пусти липи: в ръце
 им с блясък сребърно сърце гори:

те дият гроба; — кърваво сърце
 на гроба бял те искат да положат;
 над гроба бял навеждат те лице

и коленичат те, — в зори — се молят...

Липиска, 17–20 ноември 1914

AUS NACHT UND STURM*

Но вятърът се втурва за последен път
Т. Траянов

236

Гео Милев. Том I

След късни полунощи — ей подхваща пак —
замлъкнал нощний вятър — песен непозната...
Уплашени на сън изхленцаха децата — ;
и майка им умира — бедна тук — сред мрак.

Но що ще ми остане от моите бянове?
— Сноп сухи черни пръчки, сухи листове.

Затуй е твоят огън пепел в леген към;
затуй си ти самичък бледен и премръзнал; —
и още питаш: вѣн е зима: кой би гръзнал?

Но вятърът се втурва за последен път.

London, 30.9.1914

* „От нощ и буря“ (нем.) — бел. ред.

ЕСЕННА ВЕЧЕР

*Je pleure les lèvres pensées...**

Небето лазурно се губи, потъва, аз плача...
Аз плача за чуждите съззи, за чуждия плач,
за чуждите устни измръзнали, бледни аз плача,
за чуждите стъпки, заглъхнали в мразния здрач.

Напразно те чакам, аз вече те чакам отдавна...
По пустия лед на смразеното езеро бедни
три патици ходят и спират, и чакат отдавна,
и гледат отчаяни мене с очите си ледни:

и бледите листи, които с молитва умират,
и болните клони с наведени, тъжни чела,
и жарките съззи, които безмощни умират,
и пустия лес в безизходна дълбока мъгла.

28.12.1914

* „Аз оплаквам превързаните устни“ (фр.) — бел. ред.

237

Ранни творби

* * *

„Mon enfant, j'ai peur!“
Maurice Maeterlinck

238

Гео Милев. Том I

Жълтите лалета никнат вън —
боя се, о дете! —
Жълтите лалета никнат вън:
що тъй шумно никнат, шумно ме! .

През прозореца ти виж навън —
боя се, о дете! —
През прозореца ти виж навън:
как те светят в мрака, светят ме! .

Жълтите лалета пеят вън —
боя се, о дете! —
Жълтите лалета пеят вън:
що тъй странно пеят, странно ме! .

— Чакай — не излизай ти навън —
боя се, о дете! —
Чакай — не излизай ти навън:
о как страшно гледат, страшно ме!

1914

* „Дете, боя се!“ Морис Метерлинк — бела ред.

ПЛАХА РАДОСТ: СЪВСЕМ БАВНО ШЕПНЕ ЕДНА ВЕСЕЛА ДУША

Таз вечер безмълвно и бавно
— и тъмно —
плачат далечни самотни звезди,
таз вечер, над будните блудни води...
Аз уда и нося
(аз уда да прося)
и нося на глинено бяло
три сребърни риби...
Сестра ми — тя вече е мъртва.
И твоята гуша
— зогеница под було, в цветя —
усмихва се : ето: тя: вечерна птица...
(Аз уда да прося) —

Лондон, септ. 1914

239

Ранни творби

ПОСВЕЩЕНИЕ

240

Гео Милев. Том I

Пияната рана
в гуша ми засмяна звучи:
В очите остана
любовната пяна
на твоята измяна в лучи...
Не грях — но съблазън,
не страх — но боязън
е скръбната казън над мен:
В копнежи предсказан, —
със скръб отбелязан
е моят помазан в грях ден.
Но ти си напразно
тъй мразно-безстрастна
напразно безгласна в нощта!
Защо да угасне
безбрежната ясна,
тъй нежната страст на плътта?
— Когато — кристални
ний двама — с печални
цветя пред венчалния бряг
и с песни похвални
прощално раздялни
горим над страдалния мрак!

(1915)

НАДОЛУ!

241

Ранни творби

Ти слизаш, ти слизаш
по тежките стълби
на своята грижа
в подземен занган, —
в най-мрачните щерни,
тъй черни, вечерни,
понесъл телото
на мъртвия блян.

О гайте! о гайте
надежда и воля —
лъжата ни с присмех
поглежда, и мни
тя истина своя кошмар,
и предрича
ни гроба прокобен
на белите дни.

И горе вълшебни
сияния гаснат,
феерии звездни
се пръсват в тъма —
ти слизаш, ти слизаш
в опасните бездни,
по стълба от грижа
ти слизаш сама —
гуша прокълната за жад сред тъма!

(1915)

КОПНЕЮЩИ ПОЖАРИ

242

Гео Милев. Том I

1

В зловец копнеж ще изгоря
и няма — в пламък — да дочакам
нито спасителна зора,
нито на бесни страсти мрака.

Посрещам вред зори в мъгли,
зовя слънца неутолени,
а моите сънища са зли
и пълни с тъмни привидения.

Цветуща мъка без предел!
Желайш — не искаш — и не можеш
ту гързновен, ту в миг несмел
и принизен пред чуждо ложе.

И страдам в своя пищен ген
от лишна ясност, лишно слънце...
— Ти, просветлен и затъмнен,
в света и от света изгнан си.

2

Аз съм свети Себастиан —
пронизан с горестни стрели,
от болка яростна пиян
и в плен на пламнали мъгли.

Сразен, вечерните стрели
понасям, с мъртва кръв облян:

любов тъй зла, стрели тъй зли!
И грея сред печал призван,

сред злобно пламнали мъгли...
Не смърт, а само призрак ран
на смърт пред мене! — Пожали
кръвта на смъртния ми блян:

Хвала, Мария! — в нежен плян
през блян целувам те... Но зли
са моите страсти. Разтерзан,
кой с гъжг сърце ще утоли? —

— Прости! прости, Себастиан! —

(1915)

243

Ранни творби

ДРЕЗДЕН

244

Гео Милев. Том I

Аз се боя от смеховете,
от злите женски смехове,
аз се боя от радостта им,
от техний златен, слънчев крясък.

Като пияни тамбуруни
след мене те звучат неспирно;
но аз не смея да ги видя
в навалищата пъстра смесен...

То са жени с червени устни,
сред празничните булеварди;
но аз не смея да ги видя
в навалищата пъстра смесен...

О, светли смехове вечерни,
заг мене що звучат неспирно:
дали са радост или присмех,
зъл присмех над ненужна горест?

(1915)

ОТКЪСЛЕЦИ ОТ ЕДИН РОМАН

1. Есен

Това са вече есенните дни, влажни или златни и протяжно прощални със своите заглъхнали слънца; вече есенните дни на спомена и на неволното усамотение, на унесения трепет на отронена безпомощна ръка. Сега

— Сам —

понасям всичката печал на есенния дъжд. Веднаж поне... Но не! не! не! —

Прибледнял отнасям белите, топли загадки на последните слънца; под бледните усмивки на златни листа, озарени от странен румянец, като румянец на уморени от желание уста.

— Колко много повяхнала трева в любовните погледи! Но преживявам безприютното страдание на есенното слънце.

... и свършваш; защото чувствуваш, че си свършен; че си изчерпан; до край. Край.

2. Сняг

Аз искам да гледам снега с полузамижали, премрежени очи:

погава всичко става сняг: белите дървета, белите къщи — и неговото бяло опиянение завладява душата.

Цялата градина е облечена в сняг: сняг — сняг: боровете са снежни и бели, сякаш че върху тях са повесени широките бели крила на мъртви лебеди: сняг — сняг: вечерта е снежна и нейната плът е нежна ка-

245

Ранни творби

то плътта на уморена весталка: сняг — сняг: снежна безбрежност: сняг — сняг —

Темма!

Любя снега: белия сняг, девствения сняг, целомъдрения сняг! Любя снега!

Темма!

Градината прилича на много гъста, непроходима снежна гора... Сънувам, че съм в горите на Северна Америка; сънувам, че съм в горите на Аляска или Камчатка, дето сред вечно-снежна самота живеят мъже, бели: и безплодни мъже, които изравят безплодно злато из недрата на снежната земя... Любя снега! Белия, студения сняг!

Темма!

Защото снегът е студен и целомъдрен като тебе. Недосегнат, неопетнен. — Темма! — Снегът е чист като плътта на целомъдрена жена. Любя снега! Искам да презърна снега, искам да целуна снега! Чист, девствен, непорочен... И аз падам върху снега и устните ми потъват в неговата студена нежност: *любя снега! любя теб — Темма!* — Нека никои ме не вика, нека никои ме не смущава! Тъй ще остана аз, тъй ще лежа. Даже гол, даже гол. И нека пада сега върху мене сняг, сняг, сняг! Нека ме засипе... И моята любов ще бъде моята смърт, девствена, бяла смърт... Защото аз съм един, който се вижда седми път гол и бял като снега, сам сред самотата на снежната вечер, неозарена от нежната усмивка на една снежна жена.

Темма!

3. Мъгла

В тишината на вечерната мъгла небрежно ний вървиме — в кръг от светлина пленени — и цветята пленни на предчувствие годежно своята нежна мирис леят над души пленени. Тихо греем през мъглата; сякаш — през мъглата на неясните желания и зли копнежи... През блудящата мъгла прониква в миг луната.

(1915)

ПРЕДВЕЧЕРИЕ

248

Гео Милев. Том I

Челото ни украси
с морни златни слънчогледи
и в печалните коси
ти вплети рубини бледи.

А слуха ми приласкай
с утешителни балади:
песни без слова и край —
химни на робини млади.

И над пищната тераса
призови тогаз скръбта
на слънцата, що угасват
в светлината на нощта.

Жарка кръв от скорпиони
в ярка чаша ми налей!
— Нека светъл небосклон и
златен склон да потъмнеят! —

Аз самичък своята мъка
ще изпия примирен:
мир на сладостна разлъка
подир зъл, безмиррен ден!

Нека след това безспир
в златно пурпурните зали
на кръвта ми пламне пир
от безумства и печали...

Знам: — дочула мойта смърт —
ще заплачеш с възжеленье:
„Развържи чреслата пленни
и от мраз пленена плът. —

Аз ти давам в страстна ваза
кървав сок — с болезнен зов!
Мойта влюбена омраза,
мойта мразеща любов!“

И в пиянство беззаветно
ще разцъфне поздрав нов:
щедрост първа, пръв полет на
умирающа любов.

Кротко погледу прощални
ще замръкнат в бледнина,
украсени от печалний
взор на хладната луна.

(1915)

249

Ранни творби

[СПАСИ, ГОСПОДИ, ЛЮДИ ТВОИ!]

250

Гео Милев. Том I

I

„Ти ще забравиш майчините приказки и песните, и благите усмивки, светещи под твойта маска. Днес безсъзнателен танцър си ти под злобний такт на дяволска цигулка. Една безсърдечна тъга безнадеждно вещай: „Всяка нежност пронизвам с безсърдечна ръка.“ Сега ний сме в тринайсетия месец на нашата нещастна година без пролет. Закрийте уморените очи и едно нека всички повтарят, нека се молят:

— Спаси, господи, люди твои!

II

Ний стояхме така, студени и вкаменени, и като че ли не бяхме на земята. Ний висяхме във въздуха като висулки от замръзнала вода. Приличахме на древни египетски изображения с жълти лица и неподвижни членове. Тъй стояхме ний, вкаменени, строени в някаква изплашена, бездушна тълпа, когато внезапно един от нас се залюля и падна пред краката ни с болезнен вик. Вик, приличен на плача на нощна птица. Но не беше нощ. И ний видяхме как из широката ра̀на на стенещия бликаше неугържимо гъста, запенена кръв. Той едва бе успял да извика «умирам» - и през черния дим на една нова граната ний видяхме: върху него падна като подкосен груз един от нас; главата му беше червена, а по ръцете ни пръснаха парчета от кървав мозък.

И някой ни повлече назад ужасени и с широко разтворени очи.

III

Наг главите ни непрестанно се люлееха и ехтеше каменният свод на подземната галерия, в която бяхме скрити. Сякаш че бяхме във влажния подземен затвор на някакъв мъртвешки замък, който се руши над нас тежко. В тясната каменна галерия бяхме скрити ний, бяхме свити един до друг, притиснати един до друг и все пак никои не чувствуваше никого, никои груз близо до себе си. Ний стояхме неподвижни и настръхнали и все пак — ний бягахме, ний бягахме. Като отчаяни гладиатори, безсилни и безпомощни, свити в едина към на арената, откъдето някой невидим ги плясва с огромен огнен бич и те се спущат да бягат заблудени, без да знаят де да се укрят.

Ний бягахме ужасени, спирахме и бягахме отново, без да можехме да избягае някъде. Никъде! Над нас висеше ужасът и две големи черни крила ни закриляха. Каменният свод над главите ни кълтеше неспирно и ний чакахме да настане най-сетне нощта.

IV

Боже мой! Боже мой!

Коя е тази нага жена, която се движи между нас, спира със състрадание пред всекиго и пак отминава безмълвна? Дрехите ѝ са от тежък черен камък, а лицето ѝ — сиво като пепел. Кой? Майка ми ли? Кой каза? Моята майка! Аз се приближавам до нея, гледам

251

Ранни творби

я ужасен. Тя ми подава ръката си. Майко, ръката е много студена! Тя ме поглежда. Един само миг. Очите ѝ са дълбоки като есенни небеса. Очите ѝ са напълнени със сълзи. Усмива се. След това изведнъж изчезва. Черната жена.

V

Ний се изправяме нерешително като призраци из гроб...

Gheo Milev, Doiran, 1916

31 ДЕКЕМВРИ 1917

На случая черната ръка
края на седмичата записа
с безотрадни букви в летописа
на душата ми: — една тъга.

Раздоби се златната зеница
в моята душа; и там сега
на случая черната ръка
края на седмичата записа.

И от безнадеждната ръка
трябва днес да пия! но възлиза,
виждам, в мене новата гъга
на внезапно щастие — махни се,
на случая черната ръка!

[DER FLIEGENDE HOLLÄNDER!]

GEWIDMET DEM HERRN DR. JOHANNES FRIDERICUS
SAMUEL ESSER

254

Leo Muel. Tom I

Fahre unwittet von Tausend fremden Flaggen!
Aus Sturm und Nacht und schäumenden Wogen
(brausen, weiter brausen und jagen)
schöpfest und flechtest die Sterne zu glänzendem Kranze.
Nur immer mutig und weiter gezogen.
— Der Fliegende Holländer! — mutig gezogen ganz.
Da eröffnet die Welt ihre bunten
begrüßenden Bogen.
Und stets neue Freude, vor dir
durch die alten Gestalten...
Verschwende und spende
durch blutige Hände
und zerfetzte Fratzen.
(Ha!
Wenn nachts im Trommelfeuer der Fugassen
der Drahtverhau tanzt)
Verschwende und spende
und fahre fort unwittet von
Tausend fremden Flaggen!
Daß einmal dir neue Freude
doch sagen
die alten entfernten einäugigen
zerfetzten Gestalten.
Die alten...

Berlin, 1919

[ЛЕТЯЩИЯТ ХОЛАНДЕЦ!]

ПОСВЕТЕНО НА ГОСПОДИН Д-Р ЙОХАНЕС
ФРЕДЕРИКУС САМУЕЛ ЕСЕР
[Буквален превод]

255

Ранни творби

Върви напред обветрен от хиляди чужди флагове!
От буря и нощ и кипящи вълни
(вихър и устрем без спир и покой)
твориш и сплиташ звездите в сияен венец.
Смело напред и все напред.
— Летящи холандецо! — смело напред с пълна мощ.
Тогава светът разтваря пъстри
триумфални арки.
И все нова радост прег тебе
от старите образи...
Дарявай щедро и твори
със кървави ръце
и разкъсани глави.
(Ха!
Когато нощем под барабанен огън на фугаси
танцува телената мрежа)
Дарявай щедро и твори
и върви напред обветрен от
хиляди чужди флагове!
За да ти носят
нова радост
старите, далечни, еднооки
разкъсани образи.
Старите...

Берлин, 1919

MEINE SEELE

256

Geo Mueß. Ton I

O Schmerz! O blutige Flecken!
O weinende

Fahnen des Elends!

Meine Seele verlor ihre Reinheit.

Meine Seele vergaß ihren Traum.

Meine Seele verlor. Meine Seele vergaß.

Meine Seele ist keine mondleuchtende Nacht.

Meine Seele ist eine schwer, bitterlich regnende Nacht.

Meine Seele ist eine finstere, dumpfe Gasse

mit Türen, an denen käufliche Weiber winken.

Meine Seele ist selbst ein käufliches Weib worden.

Meine Seele ist eine verlorene Vorstadt

mit verdorrten traurigen Kindern in den Straßen.

Meine Seele ist das dumpfe Stöhnen eines hungrigen Volkes.

Meine Seele ist ein Haufen von zerfetzten Leichen,

mitten in einer Blutlache,

drin die Granate platzt.

Meine Seele ist ein blutverrosteter Drahtverhau,

darin ein toter Soldat hängt.

Meine Seele ist nicht meine Seele.

Meine Seele ist in die blutigen Hände

eines grausamen Herrschers ausgeliefert;

der hat sie zerrissen,

hat sie zerfetzt.

Meine Seele ist die weinenden Fetzen einer Fahne des Elends.

МОЯТА ДУША

[Буквален превод]

О болка! О кървави петна!

О плачещи знамена на нищетата!

Душата ми загуби чистотата си.

Душата ми забрави мечтата си.

Душата ми загуби. Душата ми забрави.

Душата ми не е лунна нощ.

Душата ми е нощ мрачна, в която горко вали гъжд.

Душата ми е тъмна, задушна уличка

с врати, от които махат продажни жени.

Душата ми е загубено предградие с хилави

тъжни гечица по улиците.

Душата ми е глухият стон на един гладен народ.

Душата ми е купчина разкъсани трупове

сред кървава локва, в която се пръсва граната.

Душата ми е ръждива от кръв телена мрежа,

на която виси мъртъв войник.

Душата ми не е моята гуша.

Душата ми е предадена в кървавите ръце на жесток

властелин;

той я е разкъсал и раздробил.

Душата ми е знамето на бедността, превърнато в

плачеща група.

257

Ранни творби

O weine, weine, weine!

Weine aus!

Weine auf!

Weine wild!

Beweine! Weine!

O Wut! O zerknickende Ketten! O brausende Wogen des Pogroms!

Meine Seele verlor ihre Sanftmut.

Meine Seele vergaß ihren Tempel.

Meine Seele verlor. Meine Seele vergaß.

Meine Seele ist eine rasende Mänade,

Geschwür und Aussatz mit den Fingern reißend, wegwerfend.

Meine Seele ist ein unerwarteter Sturm

plötzlich in einem Urwald von Lügen.

Meine Seele ist Bunt, meine Seele ist Pogrom.

Meine Seele ist ein Fegefeuer.

Meine Seele ist eine brennende Fackel,
geschleudert in die Herzen.

Meine Seele ist der wütende Ansturm
einer verzweifelten Menge, die reißt, die brennt,
die bricht!

O brich, brich, brich!

Brich aus!

Brich auf!

Brich ab!

Brich an!

Zerbrich! Brich! Brich!

O Licht! O helles Lied der Flamme!

O плачи, плачи, плачи!

Изплаквай!

Плачи!

Плачи гиво!

Оплаквай! Плачи!

О гняв! О, трошащи се окови! О кипящи вълни на погрома!

Душата ми загуби своята благодет.

Душата ми забрави своя храм.

Душата ми загуби, душата ми забрави.

Душата ми е буйстваща менада,

която с пръсти къса, хвърля язви и проказа.

Душата ми е неочаквана буря, внезапно нахлула,

в древна гора от лъжи.

Душата ми е бунт, душата ми е погром.

Душата ми е чистилице.

Душата ми е пламтящ факел, хвърлен в сърцата.

Душата ми е яростният пристъп на една отчаяна маса,

която къса, която изгаря и чупи!

О, чупи, чупи, чупи!

Пречупвай!

Начупвай!

Отчупвай!

Разчупвай!

Разтрошавай! Троши! Ломи!

О, светлина! О, ярка песен на пламъка!

O Aufschwung des Geistes!

Meine Seele verlor ihren Mißmut!

Meine Seele ist voll von feierlichen Fackelzügen.

Meine Seele ist voll von leuchtenden, brandtragenden Armen.

Meine Seele ist eine hohe Lohe,

drin die Augen Tolstois mit durchstechendem Blick.

Meine Seele ist der helle Morgenruf des Hahnes.

Meine Seele ist ein leuchtender Anruf. —

O leuchte, leuchte, leuchte!

Leuchte auf!

Leuchte laut!

Erleuchte! Leuchte!

(1919)

О, подем на духа!

Душата ми зауби своята унилоост!

Душата ми е пълна с тържествени факелни шествия.

Душата ми е пълна със светещи, носещи огън ръце.

Душата ми е висок пламък,

от който пронизват с поглед очите на Толстой.

Душата ми е светлият утринен зов на петела.

Душата ми е един светец позив. —

О, светѝ, светѝ, светѝ!

Светѝ мощно!

Светѝ звънко!

Осветявай! Светѝ!

(1919)

Гео Милевъ за деца

СБОРНИКЪ ОТЪ ОРИГИНАЛНИ И
ПРЕВОДНИ СТИХОТВОРЕНИЯ,
ПРИКАЗКИ И РАЗКАЗИ ЗА ДЕЦА

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА
МИЛА ГЕО МИЛЕВА
И ФИЛИПЪ ЧИПЕВЪ

*

Издава М. Ф. Чипевъ — София

КУКУ!

Куку! Куку! —
се чува в гората.
О, нека се смеем
и песни да пеем.
Пролет! Пролет —
събужда земята!

Куку! Куку! —
повтаря се вече!
И слънце ще блесне,
да пееме песни!
Зимо! Зимо! —
о, бягай далече!

НАШАТА КРАВА

266

Гео Милев, Том I

Сеното чичо накоси,
след него ний ще го сберем
на нашта крава у дома
сеното ний ще занесем...
Че нашта крава —
тя ни мляко дава!
Събирай, Миче, туй сено,
в колата го сложи...
„Му-му...“ — я слушай отдалеч,
как жално кравата мучи.
Ах, нашта крава —
тя ни мляко дава!

МАМО, ЛЕКА НОЩ!

Слънце скри се зад горите,
иде вечер пак;
потъмняха висините
под вечерний мрак.

О, прохладна лятна нощ!

Сън затваря ми очите —
мамо, лека нощ!

Ето месеца огрява
в прозореца мой;
рой по рой звездици плават
в нощния покой.

Миризлива лятна нощ —
сън с крилото си довява,
мамо, лека нощ!

267

Стихотворения за деца

БОРКО И БЪРБОРКА

(по Рихард Демел)

- Борко, дай оназ лопата.
- Мамичко, защо?
- Да разровим тук земята.
- Мамичко, защо?
- Тук ще посадим череши.
- Мамичко, защо?
- После ще ядеш череши.
- Мамичко, защо?
- Туй гръбче череши дава.
- Мамичко, защо?
- Их — пък... Как да ти разправя?
- Всеки знай защо.

Иде малката Бърборка.
 — Мамичко, нали
 по съм умна аз от Борка,
 мамичко, кажи!

Мамичко, нали е Борко
 глупав кат теле?
 Аз броя до двайсет вече
 и знам а, бе, ве!

— Их, таз малката Бърборка.
 Бър-бър... няма край.
 Остави на мира Борка!
 Все тя много знай.

След неделя ще пристигне
 чичо ви Васил
 и на вас какво ли, мислиш,
 той би подарил?

Заклучалки за устата.

В ГОРАТА

В горите, в горите, в горите зелени,
ах, знам —
тъй много цветя има там,
къпини и гренки, и гъбки червени,
и птички, и песни
и ягоди пресни —
тъй много, тъй много са там!

Вървете да идем, да идем! Вървете!
Ура!
В зелената хладна гора!...
И там до насита цветя виѝ берете
и черни къпини,
и сладки малини —
в зелената хладна гора!

ГОТВАЧКА

(по Паула Детеа)

Мара-Мария иска да готви

— няма тиган.

Взе черната плоча на брат си Иван

— ето тиган!

Мара-Мария иска да готви

— няма кокошка!

Взе старата шапка на бате си Гошка

— ето кокошка!

Ето завчас обед за вас.

Заповядайте, моля!

ЕТО ИДЕ ДЯДО МРАЗ

Чакай, детко, да обуюм
топлиите чорапки,
че навън, погледай — пагат,
пагат, пагат канку.

Дъжд вали и вятър вее
непрестанно, всеки час;
скоро, скоро ще пристигне
тук при нас и дядо Мраз.

Дядо Мраз — студен, замръзнал
и със сняг отрупан цял —
иде дядо Мраз и носи
на гърба голям чувал.

Иде през гори, балкани —
чак от Черноето море;
с лег и сняг, и скреж чувалът
му напълнен е добре.

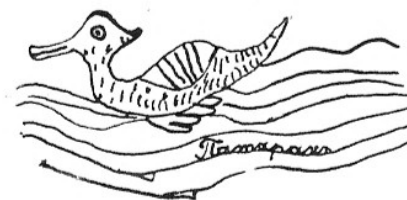
Ще изсине отвисоко
той чувала си наврег —
и ще побелей полето
в сняг и скреж, и лег.

Един ден ще се събудиш
рано, рано сутринта,
през прозореца ще видиш —
побелял навън света.

И снежинки много, много,
хвъркат с лекички крилца,
като бели пеперудки,
като весели деца...

Вятърът сега неспирно
вън реве със страшен глас
и ни казва и повтаря:
„Иде, иде дядо Мраз!“

ПАТАРАК И РИБОК

На разходка из реката
тръгна байно Патарак,
весело с крила запляска
и закряска: — Квак-квак-квак.

А отгдолу из водата,
там в съседний вир дълбок,
важно-важно и надменно
гледа господин Рибок.

— Здрасти — каза Патаракът, —
ех, но скрит под таз вода,
ти не знаеш що е въздух,
слънце, радост, свобода!

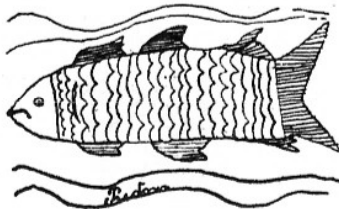
О, ела при мене горе,
с мене тук заплувай ти,
над водата ти заплувай
и приятел ми бъди.

Господин Рибок изплува
над водата в тоя миг,
гълтна въздух — но му стана
зле и той нагаде вук:

— Не, не мога тъй да плувам,
въздухът не е за мен;
най-добре е да си бъда
там, където съм роден...

Свят му се зави, назад се
килна господин Рибок
и отново се цамбурна
нак във своя вир дълбок.

А зад него Патаракът
се закуска: — Квак-квак-квак!
Нищо не разбираш, байно...
Гледай ти, какъв глупак!

НА МАХЛАТА КОТКИТЕ

Събрали се котациите,
писаните и маците
от цялата махла:
мяу... мя...!
Днес има пуйка печена,
на мръвчици насечена —
крак, шийка и крила...

И сладък гъх подушили,
гърлата си отпушили,
събират се отвред —
и през плет,
и през врата
катерят се, провират се
и гладни — гладно взират се
с разтворени уста.

Но ако пусна кучето,
ще ги научи то
тогаз —
и ще се разбере
добре,
че нашта пуйка печена,
на мръвчици насечена,
е само зарад нас.

МОРСКАТА ЦАРКИНЯ И НЕЙНИЯТ ДЯДО

278

Гео Милев. Том I

Дълбоко, дълбоко в морето,
под сините морски вълни,
там, гето
на всички страни
цъфтят чудновати цветя —
живее там морският дядо
със своята внучка — момиченце младо —
с опашка на риба, със златни уста.

И сутрин, когато изгрява
червеното слънце и пак засияй —
тогава
закусват те двамата с чай,
но не от Китай,
а чай от подморски цветя;
закусват те с чай
и с бели подморски звезди
дълбоко под сините морски води.

Край тяхната маса минава
златопереста рибка и ги поздравява:
— Добрутро — добрутро — повтаря им тя —
златопереста рибка с червени крилца...
Засега стига толкоз, деца,
а други път повече ще ви разправя.

279

Стихотворения за деца

БОРАК ЯЙЦЕ

Пълна кошница с яйца —
шарени, червени,
сини и зелени.

Вземайте сега, деца,
чукайте без страх!
— Чук! —

И да видим тук
кое от тях
ще излезе най-кораво,
най-здраво —
кое ще бъде пръв юнак —
борак.

— Аз! — викна синьото яйце,
ала в миг се спуска:
със два юмрука
го пречука
зеленото яйце.

Но него пък с един юмрук
— Чук! —
червеното яйце го смачка
като играчка...

Браво!

Червеното е най-кораво!

Червеното е пръв юнак,
борак.

НАШЕТО КУЧЕ

Имаме си едно куче,
викаме го Караман.
— Караман, Караман! —
Онзи ден се то научи
да играе арабан
— арабан, арабан —
като конче на харман.
А пък нашто е голямо
и се казва Шарко.
— Шарко-салтамарко!
Цял ден си играе само
с магарето Марко.
— Марко-паламарко! —
на Шарко гругарко.

МИНЧОВАТА ОВЧИЦА

По английска народна песничка

282

Гео Милев. Том I

— Беее — беее! —
овчице черна,
дружке моя верна,
право ми кажи
и не ме лъжи:
имаш ли си вълна? —
пита малък Минчо.

— Имам, господинчо,
цяла къща пълна,
и черна и бяла
гор до три чувала.
Едина за тате,
другия за мама,
третия за бате,
а за тебе — няма!

ЗАЙЦИ

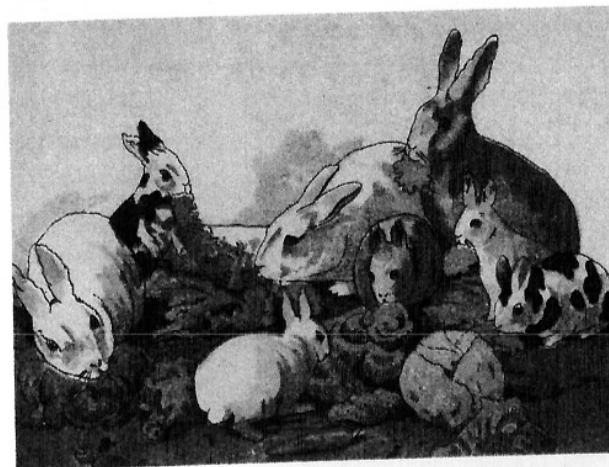
Стара майка

Зайка

и наш Зайо

Баюо

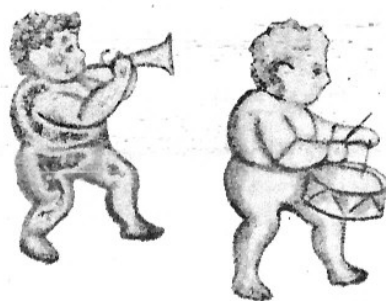
със деца мънички
и другите всички
сиви, бели зайци,
жълти като китайци —
ах, отде са взели
това прясно зеле?
Виж ги как се трупат:
хрупат, хрупат, хрупат
крехките листенца
и весело махат
с дългите ушенца.

283

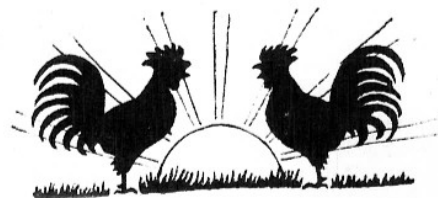
Стихотворения за деца

МУЗИКАНТИ

Ето двама музиканти:
 Петко и Стоян;
 Петко свири със тръбата,
 Стоян гумка с барабан.
 Цял ден ходят из махлата,
 вдигат непрестанно шум:
 Петко свири: Ду-гу-гу!
 Стоян гумка: Дум-гум-гум!

КУКУРИГУ

Кукуригу, петльо!
 Утре рано ти
 слънце щом изгрей,
 радостно запей
 и ме разбуди!
 Кукуригу, петльо!
 Гледай във леглото
 да се не успим —
 трябва на школото
 рано да вървим!

ДЯДО КОЛЕДА

286

Гео Милев. Том I

Сняг на облаци се вдига
Дядо Коледа пристига
в златна, хубава шейна
чак от Стара планина.
— Дзън — гзън — гзън! — звънци звънят,
в сладък сън децата спят.

Но да знаят той що носи,
ще наскочат голи, боси
и ще вдигнат шум безкрай:
— Дай на мене, дядо, гай!
На мен — кукла, на Стоян —
топка или барабан!

МАЛЪК СЕЧКО ФЕВРУАРИ

Що за хала
завиляла —
вятър, гъжг и сняг.
Веѝ, завява,
заслепява
ни очите чак!

Малък Сечко,
Сечко-Бечко,
стига се люту!
Не върлувай,
не бушувай —
спри гнева си ту!

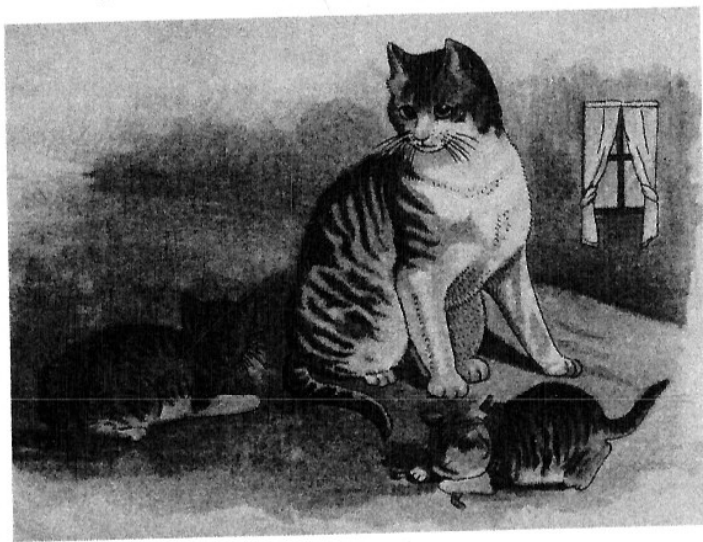
Духаш, чукаш
и се пукаш,
ала пролетта
нак ще блесне
посред песни,
радост и цветя!

287

Стихотворения за деца

НАША МАЦА

— Мацо, мацо, де така
ходиш с четири крака?
— Ходя, ходя в тъмнина,
диря мишки за храна.
Гледам мишченце да хвана —
гладни рожби да нахраня.
— Мацо, мацо, зла си ти!
Слушай — по-добра бъди.
— Не, аз мишките не жаля,
че те гризят кашкавала
и луканките, и хляба...
затуй котка вкъщи трябва!

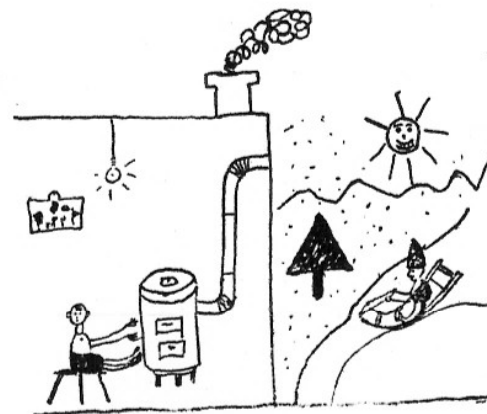
ЗИМА

(по Робърт Л. Стивънсън)

Късно слънцето изгрява,
рано то залязва в мрак.
Малко през гения посвети —
и за сън си ляга пак.

И преди да се разсъмне,
още в тъмно ставам аз;
бързо дрехите нахлувам,
че наоколо е мраз.

И до печката присядам,
стоплям своите крака,
а след туй навън се спущам
със шейната през снега.

Но навън излизам само
със кожухче и калпак:
сипе вятърът в лицето
сякаш лют пипер — не сняг...

И навред снегът пред мене —
като сребърна трева.
Езерото — заледено,
като млинче във тава.

ПРИЛОЖЕНИЯ

СТИХЪТ НА ГЕО МИЛЕВ

I.

Колкото и да ни е неловко, трябва да си признаем, че за Гео Милев повече е говорено и писано, отколкото е казано. И при това доста едностранчиво е разглеждан той най-вече като автор на поемата „Септември“ — несъмнено коронния му опус — ала с това далеч не се изчерпва въпросът за мястото му в нашата литература. Все още липсват достатъчно обширни и задълбочени изследвания на самотната му поезика. Писаното за него като за един от най-значителните български преводачи на поезия е обидно малко и крайно недостатъчно.

Прочее, не разполагаме с нито една цялостна, систематична разработка досежно Гео-Милевия стих, а това, за жалост, се отнася и за стиха на повечето български поети. Настоящата студия е първи опит да бъде запълнена, поне отчасти, тази празнина, като се стреми да очертае някои съществени принципи на Гео-Милевата стихова система. За целта необходимо е да изложи някои най-общи предварителни положения. Ще се постарая да ги концентрирам в четири пункта.

1. Гео Милев много рано започва да пише стихове. Преди да издаде първата си поетическа книга „Жестокият пръстен“ (1920), той вече е автор на повече от 80 стихотворения — повече или по-малко сполучливи. Много от тях не само имат качествата на завършени творби, но са интересни и сами по себе си. А също така притежават вече и някои специфични стихови особености, характеризиращи и по-ната-

тъшната поезия на Гео Милев. Без да се има предвид това ранно творчество, не е възможна една цялостна картина на Гео-Милевото развитие като стихотворец, като поет в собствения смисъл на думата.¹

2. Когато говорим за стиха на Гео Милев, не трябва да забравяме, че като познавач на поезията писана на френски, немски, руски, английски език, и — което е особено важно — като проникновен преводач на големи чуждестранни поети, той общува отблизко с творчеството на автори като Верхарн, Метерлинк, Демел, Рилке, Уитман, Блок, Белий, Маяковски. Сиреч, когато оформя спецификата на своя стих, Гео разполага с богатство от версификационни практики и алтернативи и съответно с възможности за собствено стихово строителство. Като в алхимически „misterium coniunctionis“, той синтезира най-добрите традиции на българското поетично слово с новаторските търсения на западноевропейския и руския авангард. И хвърля в тази тайнствена сплав жарта на своя невероятен талант.

3. Когато говорим за стиха на Гео Милев, не трябва да забравяме, че през своя несълъз, но интензивен живот Гео се проявява, действа, участва в множество области на духовното творчество. Той едновременно пише стихове, превежда стихове, разсъждава за стиха, критикува, спори, полемизира, занимава се с театър, редактира две паметни литературни списания, издава няколко антологии, рисува, създава творби за деца, изра-

¹ За първи път, доколкото ми е известно, обобщени данни за метриката и римата на Гео Милев дава: Яни Милчаков. Стих и поезия. С., 1990, с. 98, 110. Приведената статистика обаче се основава само на 43 творби, а освен това авторът не уточнява кои именно са те, включени ли са и стихотворенията за деца, и т.н. Казано с други думи, тези данни не могат да послужат за стабилни заключения.

ботва докторска дисертация и дори успява да състави един немско-български речник². Този неукротим кипнеж, тази вечна борба за преоценка на установените естетически ценности, не може да не са оказали влияние и върху неговия стих — като речева стихия, ритмова динамика, звукова и римова изразителност.

4. Гео Милев е рядко срещано съчетание между талант и воля, поради което и развитието му на стихотворец протича с изключително ускорени темпове. То е стремително и неспирно — както всичко у този удивителен човек. Трудно е да се направи строга периодизация на неговото творчество. Налице е хронологично „застъпване“ между произведения с различни стихови характеристики. А пък има и творби, над които той работи, или ги обмисля в продължение на доста време. Така първите версии на „Парсифал“ и „Кажи — внезапно да изчезнеш“ са от 1915 г., а в окончателен вид са публикувани през 1920 г. Писаната през 1914 г. „Панихида за поета П. К. Яворов“ е преработена и напечатана чак през 1922 г.

Така или иначе, можем да говорим за три периода в поезията на Гео Милев. Тяхното обособяване е обусловено както от етапите на Гео-Милевия жизнен път, така и от стремителните тенденции в развитието на неговия стих; *Първи период (1907–1915), Втори период (1919–1921), Трети период (1922–1924/).*

Съществуващият между първия и втория пери-

² Макар и мимоходом, трябва да се каже, че Гео Милев е автор и на първия в българската литература ц е н т о н. Това е стихотворение, съглобено от строфи, взети от творчеството на различни поети. Трудността е, че трябва да се спазва един и същ ритъм, размер и тип рима и да се получи единен сложен. Гео Милев прави това в статията си „Поезията на младите“ /1924/ с цел да демонстрира унификацията, липсата на новаторски търсения и т.н. в тогавашната наша лирика.

од зев във времето се обяснява с външнобиографични причини — поетът служи в ШЗО, участва в Първата световна война, ранен е тежко, претърпява множество операции на черепа, налага се дълго да се възстановява и т. н. А годината 1922-ра се оказва „осева“ по отношение на втория и третия период — тогава спира да излиза списание „Вezni“, влошава се материалното положение на неговия редактор, който обмисля нови книгоиздателски планове, и изобицо налице е олебяване на Гео-Милевия мироглед.

Прочее, когато разглеждам по периоди стиха на Гео Милев, обсъждайки едни или други неговии особености, привеждайки съответни статистически данни и т. н., имам пред очи следните творби:

Първи период: „Зима“³, „Нощ“, „Посвещение“ (Защо е тъй печална мойта песен), „Neque mittatis margaritas ante porcos“, „Кубрам“, „Вечерен покой“, „Печална вечер“, „Самичък първа вечер скитам“, „Вечер в самотната полска вила“, „Монах“, „Отвращение“, „Огряват ме зарите“, „Сонет“ (Веч на младостта ми в бедната градина), „Към Острова на мъртвите“, „Из „Епопея на свободата“, „Сонет“ (В градината на моето сърце), „В тържествен ден“, „Самотна борика“, „Жълтите лалета никнат във“, „Плаха радост: съвсем бавно шепне“, „Aus Nacht und Sturm“, „Среднощ над Темза“, „Панихида за П. К. Яворов“ (първи вариант), „Есенна вечер“, „Посвещение“ (Пияната рана в гуша ми звучи), „Копнеющи пожари“, „Надолу!“, „Дрезден“, „Мъгла“ (Из „Откъслци от един роман“), „Предвечерие“⁴.

³ То е и първата печатна публикация на Гео Милев — Славеиче, 1, № 15, 5 януари 1907.

⁴ Всички тези ранни творби (с изключение на „В тържествен ден“) са публикувани за първи път в: Литературен архив. Том II. Гео Милев. Изд. на БАН, С., 1964, с. 86-149

Във вид на уточнение искам да кажа, че стихотворенията, писани от Гео Милев през ранния му период, са над два пъти повече от тези, които изброих тук и които ще бъдат обект на стиховедско разглеждане. Постарах се да отделя само творбите, имащи някаква определена литературна стойност, а освен това позволяващи да се разкрие по-пълно духовния кръгзор на младия поет. Но в никакъв случай не става дума за така наречената „представителна извадка“, а за една, струва ми се, добре премерена и достатъчна пълнота, която да дава възможност за стабилни статистически изводи с оглед разкриването на определени закономерности досежно Гео-Милевия стих.

Втори период: тук спадат стихотворенията „31 декември 1917“⁵, „Зов“ (от цикъла „Грозни прози“), написаното на немски стихотворение „Летящият холандец“, творбите от книгата „Жестокият пръстен“; цикълът „As dur“ и стихотворенията „Кръстът Сарафов“, „Кошмар“ и „Марш“.

Трети период: това са творбите от книгата „Иконите спят“, цикълът „Andante amoroso“⁶, поемите „Панихида за поета П. К. Яворов“, „Аг“, „Ден на гнева“, „Бъди готов“ и „Септември“.

Всичко това прави 65 заглавия, или общо 2614 стиха (стихови реда). Налага се обаче едно съществено уточнение. Литературната история борави с произведения, а стихознанието оперира с текстове. И понеже циклите „Копнеющи пожари“, „As dur“, „Andante amoroso“, поемите „Панихида за поета П. К.

⁵ Пак там, с. 151.

⁶ Публикуван във „Вестник на жената“, № 105, 5, май 1923. По неведоми за мен причини той не е бил включван досега в изданията на Гео-Милевите съчинения.

Яворов“ (и в двете си версии) и „Ден на гнева“ се състоят от отделни части, написани в различни ритмо-размери, римувани по различен начин и прочие, при статистическото представяне на Гео-Милевия стих ще става дума не за 65, а за 80 текста.

Както читателят навярно и сам е забелязал, не се спирам изобщо на стихотворенията на Гео Милев за деца. Това е по-специфичен проблем, който може би изисква отделно разглеждане.

И така, обсъжданият в настоящата студия стихов материал се състои от 80 текста с общ обем: 2614 стиха. А по ритмови групи стиховият репертоар на Гео Милев може да се представи, както следва:

I. Двусрични ритми

а) Ямб	35 текста	44%
б) Хорей	9 текста	11%

II. Трисрични ритми

а) Амфибрахий	10 текста	12%
б) Анапест	3 текста	4%
в) Дактил	3 текста	4%

III. Смесване на ритми

а) Ямб — Хорей	4 текста	5%
б) Амф — Ан — Дакт	10 текста	12%
в) Асинартетизъм ⁷	6 текста	8%

⁷ Асинартетизъм имаме, когато в един и същ стихов текст се редуват, смесват, комбинират и т. н. двусрични и трисрични ритмо-размери. Асинартетични са творби като „Желание“ (1831) на Лермонтов, а в нашата поезия: „Дъхът на пролетта“ (1881) на Вазов, „Сън сънувах“ (1900) и „Две души“ (1907) на Яворов, „Истина“ и „Воля за живот“ (1910) на Пенчо Славейков и др.

Тук има обаче една особеност. Текстовете, за които става дума, са доста непропорционални по обем (най-кратките са по 8, 10, 12, 14, 16 и т.н. стиха, а дългите са по 86, 288 и 595 стиха) и поради това приведените по-горе данни, следващи съществувачи вече у нас стиховедски традиции⁸, не са достатъчно репрезентативни за конкретния случай. В абсолютни цифри, т.е. съотношения между съответен брой стихове, ритмовият репертоар на Гео Милев, съдържащ, както вече се каза 2614 стиха, изглежда по-иначе. И, както ми се струва, по-убедително:

I. Двусрични ритми

а) Ямб	706 стиха	27 %
б) Хорей	146 стиха	5 %

II. Трисрични ритми

а) Амфибрахий	197 стиха	8%
б) Анапест	58 стиха	2%
в) Дактил	89 стиха	3%

III. Смесване на ритми

а) Ямб — Хорей	94 стиха	4%
б) Амф — Ан — Дакт	1132 стиха	43%
в) Асинартетизъм	192 стиха	8%

Именно втората таблица е в състояние по един наистина доказателствен начин да потвърди изказваното вече и от други автори наблюдение за настъплението на трисричните ритми (и преди всичко на амфибрахия) срещу владичеството на ямба в българската поезия през 20-те години на миналия век.

⁸ Милчаков. Стих и поезия. С., 1990, с. 98.

И неслучайно тъкмо у Гео Милев, най-яркият новатор в областта на стиха през тази епоха, контрастът е направо поразителен. Ако ямбичният ареал в неговото поезия съставлява 27 % от общата стихова маса, то трисричният ареал — афибрахий, анапест, дактил (както чисти, така и смесени) — се разпростира в над 56 %. Два пъти повече.

Що се отнася до асинартетизма, това по-рядко срещано в поезията явление е слабо застъпено и у Гео Милев. Любопитно е да се отбележи, че броят на асинартетичните текстове и сумарният брой стихове, съставляващи тези текстове, имат равен относителен дял (8 %). Съвпадението, разбира се, е случайно.

Изобщо с асинартетизма няма да се занимаваме — поради пренебрежимо ниския му процент в поезията на Гео Милев. Същото се отнася и за смесването: Ямб / Хорей. Този вид смесване е налице в 5 % от текстовете и в 4 % от техния сумарен брой стихове.

Друг е въпросът за полиметрията и полиритмията на Гео Милевия стих — за тях ще става дума по-нататък. А сега — нека поговорим за първите стъпки на поета.

II.

При Гео Милев, както при всяка една високонадарена личност, нещата са ясни още от самото начало и не са обусловени от дидактика и възрастова психология. Твърде рано е всичко у него — и усвояването на знания и най-вече на няколко езика, и собствено творчество: поезия, превод, критика, художество, музика. Последните две неща си заслужава особено да бъдат отбелязани.

Със стихията на музиката ще се свърже по-късно стремежът на Гео Милев към полифонично изграждане на творби от рода на „Приказно интермецо“, „Змей“, „Стон“, „Край“ и на богато оркестрирани цикли като

„As dur“ и особено „Панихида за поета П. К. Яворов“.

За трескавата страст на Гео Милев към рисуване свидетелствува не само огромното му и забележително художествено наследство — тя ясно личи и в своеобразната графика на стиха в „Аг“, „Ден на гнева“, „Септември“. А както се вижда от кореспонденцията на Гео с баща му (който е и негов издател), а също и с приятели, съредактори и гр. поетът е обръщал подчертано внимание на полиграфическото оформление на своите книги.

И като стихотворец в собствения смисъл на думата Гео се ражда рано, някак изведнъж и сякаш във всеоръжие — като Атина Палада от главата на Зевс. Още юношеските му произведения свидетелствуват за едно уверено владение на стиха. Той е любознателен по отношение на стихотворните форми, които постига с лекота, и заедно с това се стреми да ги обновява. Той и школува, и усвоява, а същевременно иска и сам да изобретява. Ще се спра на някои по-съществени особености на първия период на Гео Милевата поезия (1907—1915), който досега не е бил предмет на изследователско внимание.

Още в ранните Гео Милеви творби ритмичният рисунък на стиха е изчистен, отчетлив, без „грапавини“, сиреч без сблъскване или пропускане на ударения. Използвани са всички разновидности на класическия стих с изключение на анапеста. Изглежда още не му е било дошло времето, защото в по-нататъшното творчество на Гео Милев той е достатъчно широко застъпен.⁹

Необходимо е да се отбележи написаното в безупречен петостъпен дактил стихотворение „Кубрат“

⁹ Не толкова в чист вид, колкото в комбинация със сродните му трисрични ритми и в случаите на асинартетизъм, анапестът се среща у Гео Милев общо в 18 текста, което прави 22 %.

(1911), което би направило чест дори на по-възрастен, вече утвърден поет през епохата, за която става дума. Ще цитирам само началото:

*Ханът на смъртното ложе лежеше отпаднал,
немошна бледност по старият му образ вървеше,
няташе огън — ни искрица — в гордият му поглед —
сивата старост кръвта му във жилите вече
беше спазила... И чувстваше той, че е близо
краят на неговия бурен живот. И тогава —
рече на своите сауги тук, при него, по-скоро
всичките негови пет синове да повикат...*

Очевидна е не само и не толкова връзката между тия стихове и Омировия хекзаметър, колкото умението, с което Гео Милев е възсздавал на български този класически стихообразец. И дори го е, тъй да се каже, осъвременил, скъсявайки размера с една стъпка, без да пострада епично-художественият ефект. Интересен е и самият замисъл — ако ми бъде позволено да го тълкувам — а именно: както Омир описва елинския герой: „Пей за гнева на Ахила, сина Пелеев, богиньо“ (16 стрички), а най-малкият народен певец възпява подвига на Иван Шишман: „Откак са ѝ, мила моя майно лъ, зора зазорил“ (17 стрички), така и нашият поет иска да разкаже за последните часове на първобългарския владетел: „Ханът на смъртното ложе лежеше отпаднал“ (14 стрички).

Дали тук Гео Милев е размишлявал над особеностите на героично-епичния стих като такъв, или просто е импровизирал, е трудно да се каже. Ала безспорно е, че тринадесет години по-късно в поемата „Септември“ той възпя друг героизъм, по друг начин, с други, по-експресивни художествени средства. И все пак, може би не е случаен фактът, че във финала на „Септемв-

ри“ се появява същият ритмо-размер: „Музо, възпей оня пагубен гняв на Ахила.../ Ахил беше грубата сила. Военния демон...“ Ще рече — Гео Милев отново си служи с петостъпния дактил от своето ранно стихотворение за хан Кубрат, а не с Омировия хекзаметър („Пей за гнева на Ахила, сина Пелеев, богиньо“). И т. н.

В същия ред на мисли, сиреч разсъждавайки по темата за Гео Милев и класическото версификационно наследство, струва си да бъде споменат и **александринският стих**. Този отдавна усвоен и доста популярен в нашата поезия размер е практикуван от Гео в две разновидности на шестостъпния ямб:

1. Александрин с мъжка цезура:

*Далеч от родния край, в негодната чужбина,
от суетна вълна на чужди бряг отнесен —
аз трябва тъмни дни да влача и да гина
под тъмни небеса без радост и без песен...*
(„Из „Епопея на свободата“)¹⁰

2. Александрин с разширена цезура:

*Огряват ме зарите
на пладнешкото слънце... Един след друг унило,
все бледни и безшумни редуват ми се дните...
Душата ми — прашиво, мъждукащо кандило,
самотно в сред безкрайний оатар на Саваота —
отдавна тя забрави зората на живота,
отдавна тя не помни на младостта си дните.*
(„Огряват ме зарите“)

¹⁰ Стихотворението е писано през 1912 г. по повод на започналата Балканска война. А предишната година са публикувани първите два тома на издържаната в същия тип александрин поема „Кървава песен“ от П. П. Славейков — автор, който младият Гео Милев ценя изключително, смята го за свой литературен и духовен наставник.

Вторият тип александрински стих Гео Милев използва и в стихотворението „Самотна борика“ (1913). Поетът е сякаш склонен да му отдава предпочитание, тъй като го откриваме и по-късно в книгата „Жестокият пръстен“ (1920), но той повече не се връща към александрина и изобщо към дългия, цезуриран стих. По-нататъшните търсения на Гео в областта на стиха тръгват в друга посока. Вниманието му сякаш се концентрира върху римата, която според него е по-ефективна като стиховоорганизиращо средство при по-късите размери. Неслучайно, още в една ранна (отрицателна) рецензия за „Боян Магесникът“ на К. Христов, седемнадесетгодишният Гео Милев ясно и дори някак рязко формулира мнението си, че римата няма смисъл в „дълги стихове“, където „нейната сладост не може да се схване от вниманието“.¹¹

По принцип всяко начало, включително и в изкуството, е традиционно, конвенционално, изхождащо от натрупания вече опит на предишни творци. Това правило важи и за Гео Милев — както за неговия римаурум, така и за строфиката му. През първия период римите на Гео Милев (с незначителни изключения) са точни, класически. Женските и мъжките са застъпени в приблизително равни дялове, а текстовете, изградени от съчетанията между тях, рязко преобладават (64 %). Дактилната рима се появява само като единичен случай (първата версия на „Панихида за поета П. К. Яворов“, 1914). За бял стих при Гео Милев няма да ни се наложи да говорим, защото в ранното му творчество има само две неримувани стихотворения („Кубрат“ и „Дрезден“). Толкова си остават творбите с бял стих и в цялата му поезия.

¹¹ Литературен архив. Том II. С., 1964, с. 179

Гео Милев — и в ранния си период, и по-късно — има немалко „хоморимни“ текстове, т.е. издържани само в женска или само в мъжка рима. Ала този начин на писане общо-взето не е характерен за неговата римова поетика. В нея, както и във всичко друго, поетът се стреми към полифоничност. В поезията на Гео Милев като цяло текстовете, изградени от различни съчетания на мъжки, женски и дактилни рими решително доминират (84 %).

Няколко гуми за Гео Милевата с т р о ф и к а. Тя общо взето не предлага нещо особено, придържа се най-вече към традиционното четиристишие с кръстосано (АБАБ) и обхватно римувание (АББА). А в стихотворения като „Зима“, „Самичък първа вечер скитам“, „Монах“, „Самотна борика“, „Жълтите лалета никнат във“, „Есенна вечер“, „Парсифал“, „Лоенгрин“, „Кръст“ и дъва текста от „Панихида за поета П. К. Яворов“ поетът умело използва композиционните възможности, които му предоставя тавтологичната рима. Например:

*Жълтите лалета никнат във —
боя се, о дете! —
Жълтите лалета никнат във:
що тъй шумно никнат, шумно те!...*

*През прозореца ти виж навън —
боя се, о дете! —
През прозореца ти виж навън:
как те светят в арака, светят те!...*¹²

В десетина свои стихотворения Гео Милев си слу-

¹² Подобно римувание има у поети като Верлен и Метерлинк, чийто преводач е и Гео Милев, а у нас се среща често у Н. Лилиев.

жи с една строфична форма, която бих нарекъл „полуримувано четиристишие“. Този вид строфика е широко разпространен в европейската поезия през XIX–XX век: Х. Хайне, Г. А. Бекер, мнозина руски поети, Ив. Вазов, П. П. Славейков, П. К. Яворов и др. За илюстрация ще цитирам една кратка творба от ранния цикъл на Гео Милев „Балкански песни“.¹³

*Към нагвечер облак тъмен
се понесе над Балкана;
и след талко люта буря
с гръм и мъгници захвана...*

*Мина буря – токър вятър
тъмни облаци прогони
и во капките гъждовни
свънчовий се лик оброни.*¹⁴

Казахме, че строфиката на Гео Милев се придържа към традиционни форми, но все пак, още при първите си стъпки в българската поезия и българското стихотворство, Гео Милев ни изненадва с някои любопитни, самобитни строфични търсения, които заслужават внимание. На три от тях ще се спра съвсем накратко, в конспективен вид:

1. Стихотворението „Самичък първа вечер ски-там“ (1911) предлага петстишна строфа – необичайна не толкова с римната си схема (АббАА)¹⁵, колкото

¹³ Литературен архив. Том II, 1964, с. 90.

¹⁴ Полуримуваното четиристишие може да бъде символно обозначено като: $\emptyset A \emptyset A \emptyset B \emptyset B$... Със знака $\emptyset$, взет от математическата логика, отбелязван белия (неримуван) стих.

¹⁵ Вж. популярното стихотворение на Ем. Попдимитров „Ирен“, което, впрочем, е публикувано много по-късно.

с редуването на четири ямбични размера: 4–3–6–4–5. Ако използваме термина на проф. Мирослав Янакиев, поетът предлага нова р и т м е м а:

*Над тихите поля трепери
печааният ти взор;
на тихите поля из ширния простор
той нещо търси да намери –
уви! – той тебе търси да намери!*

Във финала на същата творба обаче тази ритмема става шестстишна, римувана: АббААА, а редуването на ямбите е 4–3–6–4–5–5. Това също са неща необичайни:

*През пожътелите полета
в далечни планини
се спира поят взор... В аазурни висини
не грей звездата на поета.
И чуват аз на ехото ответа:
уви! – не грей звездата на поета!...*

2. Стихотворението „В тържествен ден“ (1913) представлява шестстишия, римувани по познатия за секстина начин: АбАбВВ. Цитирам:

*Кой ли пък дявол те тука докара?
Блъскай се, пъшкай – това ти е кяр?...
Ама не бива: ще зяпате царя –
сякаш не знаеш какво е то цар.
– Зяпай да зяпате, байно!... Ще падне
нещо и нам я – неволници гладни...*

Във финалната строфа обаче – за да оформи поантата на цялата творба – поетът променя стро-

фичната „матрица“ и шестстишието се превръща в седемстишие: АБАБВВБ. Римата става тройна, т.е. лайтмотивна, водеща:

„Идат, момчета! – ура! да живеят!“
 – Лъжат...Бурията...чуйте: ду-ду!...
 –Ей генералите! – Царят къде е?
 „Царят!! Ура!“ – За ура се наду
 мигот народът и гърло раззина –
 но с аутомобила царят претина
 в тиг – и остана урата на „У“...

Седемстишната строфа (септимата) по принцип е рядко срещано построение и в европейската, и в нашата поезия. А подобна римна схема е необичайна, да не кажа непозната, и във всеки случай не е свързана с името на значителен автор.

Десетина години по-късно любопитната разновидност на същия сюжетни предлага финалната (7) част на „Панихида за поета П. К. Яворов“ (1922). Този път седемстишната строфа е с друга римна схема: ааббббб освен това ритмо-размерът (анapest) е полиметричен, с редуване: 2–2–3–2–2–1–2. Ще си позволя да цитирам цялото стихотворение. При това – не както го е записал авторът, а по начин, от който личи римовото движение, създаващо и действителния, реалния ритъм, и съответната строфика:

Ти си ангелът горд,
 ти си тъмний акорд
 на печалната слава – прости!
 Кръз звезди падаш ти
 с полотени крила
 в тях стрела

окървавена, – ти!
 Устрелен през нощта,
 устрелен в пропастта,
 с тебе падат звезди без крила;
 своите черни крила
 дух вечерен насън
 ще затвори – под звън
 и мъгаа.

Звън последен – прости!
 небеса без звезди
 – нашта сетна целувка взети!
 Под безбурния взор
 на Сатурна в нощта
 пепелта
 в твойта урна жути.

Вечна памет в света.
 Спи кръвта под леда.
 Вечна слава на Вишния Бог!
 Вечна памет. Амин.
 Амин. Амин.
 Ти един – Вечен син –
 и пророк.

Както се вижда от един по-внимателен анализ на текста, във II и IV строфа първоначалното ритмично членение се променя и редуването на размера става: 2–2–3–2–2–1. Получава се някакво „шахматно“ редуване на строфите. А във III строфа се въвежда тройна, вътрешна рима, сякаш за да се компенсира нарушаването на първоначално зададената римна схема. И т. н. Творбата е плод на упорита и дълбоко обмислена работа над стиха.

3. Трябва, макар и накратко, да споменем за отношението на Гео Милев към изкуството на сонета. Своя интерес към тази старинна, но вечно възраждаща се и в много отношения образцова лирична форма, той е регистрирал посредством четири стихотворения. Струва си да отбележим поне две неща:

Първо, в сонета „В градината на моето сърце“ Гео Милев по един оригинален начин иска да пресъздаде самия смисъл на този 14-стишен жанр, напомнящ уединен парк, където в самота поетът култивира своите творби и нехае за врявата на тълпата:

*В градината на моето сърце,
що сам за себе гаеда градинаря –
далече от очите на пазаря –
в миг цъфват често дивни цветове.*

И второ, в сонета „Веч на младостта ми в бедната градина“ (1912) прави впечатление не съвсем обичайното, да не кажа непознато за онази епоха съседно римуване на катрените. Същевременно поетът спазва заслжителната за царския сонет римова хомофония, т. е. изискването катрените да бъдат с еднакви римоформи:

*Веч на младостта ми в бедната градина
рано нацъфтели първоцвет погина –
вече прецъфтяха белите цветя,
вече мойта юнна птичка отлетя...*

*Младостта ми бедна като сън премина...
Рано всяка радост моя праг отмина:
само дни печални в пуста самота,
само сам-самичък – с блян по младостта.*

Няма съмнение, че още в самото начало на своето литературно поприще Гео Милев се стреми не само да усвоява, но и да експериментира, да внася нещо ново, нещо свое в скрижалите на традиционното поетическо изкуство.

III.

Още всред сравнително ранните стихотворения на Гео Милев има една творба, която ясно свидетелствува за таланта и волята на дебютиращия поет да скъса с редица дотогавашни стихови норми. „Среднощ над Темза“ (1914) рязко се откроява не само в сравнение с останалите му ранни творби, но изобщо на фона на нашата поезия от епохата. За да стане ясно какво имам предвид, ще го цитирам изцяло:

*Над пъстрий водовърт от ноцни светлини
жъти, фенери, дим – простира се ноцта,
прозирна и самотна, и на висини
с таинствени ръце, високо над света,
като свещен съсъд, издига в самота
на „Свети Павеа“ тъмно-зелений купол.*

*Заплетени от век в стъкла и дим, и лампи – скитат
безсънните тълпи на вавилоновия град:
и стенат; ала кой ще чуе какво те питат?
и ще ли чуят те сами – любите от нас –
глас от всевишна песен?*

*Аз виждам ви очите, всички вас
ви знам, но там, но там:
кой устни ще отвори, кой ще отговори:
„Не, аз не знам, не знам!“*

А Свети Павел нял,
с един надменен жест отдръпва се назад
зад непрогледните завеси на среднощний здрав,
като че някъде в пожарен баян унесен.
Тъй скитат, цяла нощ – под огън –

тъпките с непрестанен плач.

Преди всичко се наблюдава редуване – нерегулярно! – на ямбични стихове, чийто брой на стъпките свободно варира в последователност: 6, 6, 6, 6, 6, 7, 7, 6, 7, 3, 5, 3, 6, 3, 3, 6, 7, 6, 8. Човек би казал, че едва ли по онова време някой друг (знаен или незнаен) стихотворец би гръзнал да пише по този начин.¹⁶ Не по-малко изненадваща е римовата структура на този прелюбопитен текст. В неговите общо 22 графично изписани стиха се римуват най-малко 53 гуми! Римуват се по всякакъв начин, без да следват каквато и да е фиксирана строфична схема. Те създават съвзвучия и в края на стиха, където сме свикнали да им се любовваме, и вътре в него, и в непосредствено съседство, и доста отдалечени една от друга в текстовото пространство. Срещаме тройно и дори шесторно римуване!

Наред с обичайните, класически рими, има доста нетрадиционни – неравносрични, огледални, с вклинена съгласна, с отсечена съгласна и т.н.

Можем да ги смятаме именно за рими, а не за обикновени алитернации, тъй като съвпадат не само съгласни, но и ударени гласни: пЪсТРий – водовЪРТ, простиИ-РА се – прозИРнА, виСиНий – таИНСтвеНИЙ, СвеТЪ, СъСЪД,¹⁷ стЪкЛА – ЛАмпц, тЪлПИ – ПИмат, бсе-

¹⁶ Прочее, истината е, че през 1908 г. Яворов в „Покаяние“ редува ямби в чудовищния диапазон от 8 до 2 и дори от 12 до 2 стъпки. Но той все пак прави това в рамките на класическото четиристишие.

¹⁷ Превеждайки Метерлинк, Гео Милев също римува: пЪТ – свеТЪ.

ВИШнА – ВИЖдАМ, жЕСт заВЕСи, пожАрЕН – нерестАНЕН, и др. Освен това, както посочих горе, в сравнение със стиховете (20), римите (53) са над гва пъти и половина повече.

Ако искаме да бъдем съвсем прецизни, трябва да кажем, че всъщност полиметрично е още стихотворението „Самичък първа вечер скитам“ 1911, за което вече стана дума в раздел II на настоящата студия. Във въпросната творба обаче редуването на различни ритмически размери беше регулярно, сиреч не така фрапантно.

Полиметрията, сиреч изграждането на едно произведение посредством смесване на различни по размер стихови периоди, продължава по-нататък в цялото останало творчество на Гео Милев.¹⁸ Това се отнася за книгите „Жестокият пръстен“ (1920), „Иконите спят“ (1922), циклите „As dur“ (1921) и „Панахида за поета П.К. Яворов“ (1922), поемите „Аг“ (1922), „Ден на гнева“ (1922), „Септември“ (1924), стихотворения като „Кръстът Сарафов“, „Кошмар“ и пр. Ще приведа първата част от цикъла „As dur“, където явлението личи особено релефно. (Въпреки че за римите ще става дума по-късно и по-подробно, използвам случая да отбележа и римо-алитернационната „мрежа“ на текста.) –

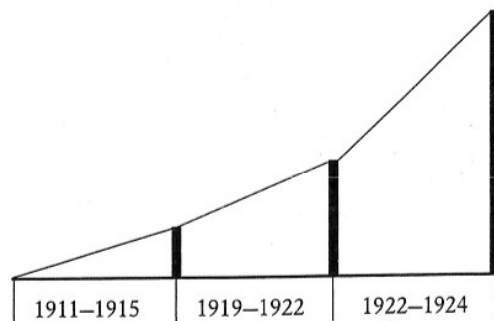
сЪРцЕТО ти БИЕ
вопИЕ с тЪРЖЕСтвена радост наВЪН през свеТЪ
в ушиТЕ ти ВИЯт
чеРВЕНите ВЪлци на МОята крЪВ
и МОите НЕРВи трепЕрат
о празниК и УЖас
боИТЕ лиКУват в граДИНИ в плаЩАДИ в плакАДИ

¹⁸ Доста симптоматичен е фактът, че по този начин Гео Милев пише и стихове на немски език! Имам предвид стихотворението „Летящият холандец“. Вж.: А. Деспотова-Цангер. Гео Милев и г-р Есер. – В сб.: Гео Милев. Нови изследвания и материали. Съст. П. Велчев. С., 1989, с. 262–283.

и ВЯТър паюШТи разВЯва дуШАта ти
 старИННо покъсано ЗНАме
 към ЖАРки твърДИНИ
 вЕЯ
 аз ЧАКат еДИН побеЖДавам гоДИНИ
 и зрЕЯ...

През втория и третия период от развитието на Гео-Милевата поезия полиметрията е диференциален признак с нарастваща честота и обем, изпълващ все по-големи и по-сложно композирани творби. Първоначално тя образува зигзагообразна линия, доколкото поетът в една или друга своя творба (или текст, т.е. част от творба) се връща към монометрични практики, а след това ги изоставя, и т.н. А в последния период (1922–1924) полиметричното писане владее почти безразделно.

Една обща статистика показва, че в поезията на Гео Милев от общо 2614 стиха полиметрични са 1708, което прави 64 %. В случая по-важни са обаче темпове-те, с които явлението нараства: I период — 169 стиха, II период — 354 стиха, III период — 1185 стиха. Казано с други думи, между I и II период увеличаването е почти два пъти, а между II и III период — повече от три пъти. Полиметрията нараства стремително и нейната динамика, демонстрирана графически, изглежда така:

Тази диаграма демонстрира нещо, което, струва ми се, и без нея е ясно. Както Гео Милевото творческо развитие е прекъснато в своята кулминация, така и параболата на неговия стих, застинал в най-високата си точка, внушава всеобхватна представа за възход, неукротима и непобедима идея: нагоре!

Усещането за непрестанно движение и стремителен устрем възниква у всеки, дори най-обикновен читател на Гео-Милевата поезия и най-вече на поемата „Септември“. Това е нещо, което се възприема и слухово — поради мощния, наситен с рими и алитерации стих, и даже зрительно — поради внезапните преходи в графичната линейност на текста. Там всичко — и буквите, и препинателните знаци (преди всичко тирета!), острият отстъп, резките жестове и внезапни втурвания на стиха — всичко се движи, лети към някаква цел, нагоре, към

светото подножие
 на божия
 престол...

Нагоре, където „хвърляме бомба“ в сърцето на Бога и „превземаме с шум небето“, за да

сметат блажения рай
 долу
 върху печалния
 в кърви обаяния
 зетен шар...

За да могат най-сетне да се събъднат всички пророчества на древните сибилы, всички слова на великите поети и философи, всички надежди на изстрадалото човечество:

— Без бог! без господар!
 Септември ще бъде май.
 Човешкият живот
 ще бъде един безконечен възход
 — нагоре! нагоре!
 З е т я т а щ е б ъ д е р а й —
 ще бъде!

Рязкото скъсване с традиционната симетричност на метрическите, т.е. предимно количествени параметри на творбата е първата крачка, която прави Гео Милев в своя революционен порив към обновяване на стиха. Втората крачка е свързана с ритъма — и сякаш засяга по-дълбоко самата качествена характеристика на стиховата реч. Става дума за смесване в творба на различни стъпки, принадлежащи към един и същ ритмичен ареал; тук става дума за ареала на трисричните ритми: амфибрахий, анапест, дактил. Говоря именно за „смесване“, а не за регулярно редуване. Също както в случая с метриката, този феномен се появява в поезията на Гео Милев никак неусетно, внезапно, почти като експеримент. Имам предвид стихотворението „Зов“ (1919). Понеже е кратко, ще го цитирам цялото, като използвам обратната възможност да покажа и римово-алитерационната „тъкан“ на текста:

БИй БИй БИй
 БараБАНИ
 тръБИ
 камБАНИ

— БугИ
 избуХНИ сРет въРТОп от ТРевОга стиХИйНо сРЦе
 Хвърляй с безУМНИ РъЦЕ в сРЦаТа в ГЛАВиТе
 ГЛАВни оТ БУНТ

пУрпурНИ ТОпкИ от смУТ
 ЛУди ЛУНИ и сЛъНЦа
 възкръСНИ проСветЛЕН брег велИКиЯ дЕН на
 човеКА

Лазаре СтаНИ

Тази полиритмия, започнала през периода 1919–1921 г., се превръща в основен похват при изграждане на творбите от последния период (1922–1924). И пак, както при метриката, полиритмичната линия се движи зизагообразно, доколкото в „As dur“, „Панихида за поета П.К.Яворов“ и „Andante amoroso“ Гео Милев борава и с моноритмични практики, а в създадените през 1922–1924 г. „Аг“, „Ден на гнева“, „Бъди готов“ и „Септември“ полиритмията властва с пълна сила.

До какво довежда смесването на трисрични ритми? И в какво е същността му? Смятам, че въпросът не се свежда само до това, че „в българската поезия от времето на Гео Милев е създадена практиката да се допускат различни начала на стиховете — с анакруза и без анакруза, т.е. анакрустичните и неанакрустичните размери може да се редуват свободно.“¹⁹ Или пък, че в поемата „Септември“ е налице „трисричен размер с променлива анакруза.“²⁰

Аз смятам, че истинският, особенят ритъм на една творба не се определя от отделните стихове, т.е. ритмически периоди, а от преходите, от „стиковете“ между тях, което ще рече — от съчетанията между клаузулата (завършека) на един стих и анакрузата (началото) на следващия стих. В тези преходи се създава ритмо-пространство, което тъй да се каже „копира“ една

¹⁹ М. Янакиев. Българско стихознание. С., 1960, с. 96–97.

²⁰ Я. Милчаков. Стих и поезия. С., 1990, с. 98.

от трисричните стъпки (амфибрахий, анапест, дактил), а може да се създаде и ритмична структура по-различна от тази в останалите „участъци“ на стиха. И по този начин се получава нещо като синкоп — удължаване или скъсяване на междуиктовия интервал (интервала между ударенията срички), пауза или скъсяване на ударенията и т.н. В първия случай имаме продължаващ, свързан, непрекъсващ ритъм.²¹ А във втория случай е налице променящ се, алтериращ, прекъсващ ритъм. Могат да съществуват различни комбинации, които ще илюстрирам с примери от поемата „Септември“ (гъгичките от двете страни на наклонената черта отбелязват междустиховите, пограничните „територии“):

I. Продължаващ, непрекъсващ ритъм:

- 1... UUU/UUUUU... *Из тъмни долини
преди да се съпне...*
2... UUU/UUUUU... *Докога, докога?
Всегържителю Зевсе...*
3... UUUU/UUUU... *Нощта се разсипа във блясъци...
по върховете...*
4... UUUU/UUUUU... *свещената майка, разкъсана
над безитенни гробища...*

II. Променящ се, прекъсващ ритъм:

- 1... UUU/UUUU... *В ужас и трепет сниши се
всяка хижа и дом...*
2... UUU/UUUUU... *Нощта падна тъй ниско
глухо и страшно заключена...*
3... UUU/UUUUU... *Бащата обесен.
Обезчестена сестрата...*

²¹ Сякаш двата съседни стиха са само типографски разделени било заради римата, било заради изразителността на самата графика, но иначе представляват един и същ ритъм, продължаващ в целия абзац.

- 4... UUUU/UUUU... *Знамената изтръпнаха
пронизани...*
5... UUU/UUUUUU... *Без Бог! Без господар!
Септември ще бъде май...*
6... UUU/UUUUUUU... *в божия храм,
дето бе пълн литургии...*
7... UUU/UUUUUU... *Хват подир хват
ек вързозетен...*

Ритмограмите в раздел II на горната таблица могат да бъдат умножени многократно и да бъдат класифицирани по-детайлно — не само по ритмичен белег, но и по същество. Но и така е ясно, че „вариациите“ върху основния ритъм не са произволни, самоцелни. Те отбелязват забързване или забавяне в темпото на повествование, подчертават смисъла, изострят образа и прочие неща от този род. Осъществявайки сцепления и разцепления, те изпълняват композиционни функции. И това свидетелства, че Гео Милев се интересува не толкова от разнообразяване на стиха посредством вариране на прословутите анакрузи, а най-вече се стреми да повиши и да нюансира експресивността на своите творби.²²

Смесване, редуване, комбиниране на ритмични стъпки — ямб с хорей, трисрични с трисрични, двусрични с трисрични, асинартетизъм — това е другият, наред с полиметрията, съществен белег на Гео-Ми-

²² Гео Милев е един от малцината поети, които не просто пишат в мерена реч, но съзнават формата на стиха, стремят се да я подчинят на определена цел: В статията „Поезията на младите“ той пише: ритъмът съединява форма и съдържание: съдържанието — идеята — получава израз в ритмически форми. Така възниква при действителното художествено произведение един спонтанен организъм, който живее, съществува като нов, самостоятелен факт, самостоятелна вещ.“

левата поезия. Масивът от такива текстове възлиза общо на 1418 стиха.²³ Най-крупно в сред този масив е „вътревидовото“ смесване, т. е. в групата на трисричните ритми (амфибрахий, анапест, дактил): 1132 стиха. Кое то ще рече: 80%.

Не по-малко впечатляващ е общият дял на всички трисрични ритми — и чисти, и смесени, и всякакви. В целия ритмо-метричен репертоар на Гео Милев (2614 стиха) те съставят 1762 стиха. Това означава над 67%. Внушителна цифра, която говори сама за себе си.

Ала по-важното е: какво означава едно толкова категорично надмощие на трисричните размери? Въпросът е по-сложен, защото не е само стиховедски, а е свързан и с ритмомелодиката на словото, което от своя страна е предмет на езикознание, музикология, теория на рецитацията и т. н. Не е възможно да се разпростирам надълго и нашироко и ще се огранича да кажа само няколко думи.

Трисричните ритми със своето люлеещо се, вълнообразно движение, специфична размереност, особено редуване на темпата, практическа невъзможност да се допуска пропускане на схемни ударения²⁴ и т. н. създават атмосфера на повествователност, епичност, празничност, приповдигнатост, патетика. И същевременно — вътрешно вълнение, загъханост, граматизъм, някаква особена значимост на казаното, на произнесеното. Доспатъчно е да си спомним за Омировия хекзаметър.

И никак не е случайно, че във финала на своята поема „Септември“ Гео Милев влиза цитат от Омир: „Музо, възпей оня пазубен гняв на Ахила.“ А още по-сим-

²³ Кое то прави 40%. Вж. раздел III на приведената в началото на студията таблица.

²⁴ Както това се прави при ямба и хорей и е залог за тяхното непринудено звучене.

птоматично е, че в поемата „Аг“ Гео Милев не само въвежда емблематичен стих от едноименната поема на Данте, но дори го превежда на български не в ритморазмера endecasillabo на италианския оригинал²⁵, а посредством анапест: „Оставете тук всяка надежда!“ И т.н.

Изглежда че семантичният „ореол“ на трисричните ритмо-размери най-добре възлъщава идеите на Гео Милев, избраните от него теми, чувствата и настроенията, които иска да ни внуши. И това е преди всичко Гео-Милевата философия на историята с нейния трагичен и едновременно бунтовен, жизнеутвърждаващ смисъл. А не трябва да забравяме и начина, своеобразния начин, по който Гео си служи с трисричните ритми.

IV.

Новаторският почерк на Гео Милев в областта на метриката и ритмиката важи с пълна сила и за рима, римуването и строфиката. Налице е същият, още по-явно и по-ярко демонстриран порив към разрушаване, разчупване на кристално застиналите структури — и на равнище стих, и на равнище строфична композиция. Гео се стреми да раздвижи, размества, разкъсва позиционната симетричност и регулярното редуване на класическите видове римуване, техния „правилен“ паралелизъм.

Преди всичко се хвърля в очи постепенното, но ускоряващо се отказване от традиционната строфика.²⁶ Около половината от Гео Милевите текстове не се от-

²⁵ Както е в класическия превод на К. Величков: „Надежда всяка тук оставете.“

²⁶ Започнало още от ранното стихотворение „Среднощ над Темза“ (1914) и продължаващо чак до поемата „Септември“ (1924) включително.

личават със строфика в класическия смисъл на гумата. Те са астрофични. И може би е дори по-правилно да говорим не за строфи, а за абзаци, т.е. за пасажки, които само графично са обособени.

Често пъти едно нерегулярно, спорадично римувание хвърля мост и между два съседни абзаца. А не са редки случаите, когато звуковият паралелизъм е толкова отдалечен, до такава степен е отвъд хоризонта на римовото „очакване“, че почти губи своята свързваща функция. Веднага трябва да добавя, че поетът се старее да компенсира това прекъсване на нишката посредством учестяване, „сгъстяване“ на римите и римоподобните звукови повторения — вътре в стиха, или в ядрото на текста. Един пример, където тия неща личат сравнително добре:

БЛЯСНА

над родни БАЛКАНИ

издигнали ПЪП

срещу небЕТО

а вЕчното

светКАЛавица

—грЪМ

хРЯСНА

пРАво в сърцЕТО

на гигАНтСкия

стоЛЕТНия

дЪБ.

хЪЛМ подир хЪЛМ

ЕК бързоЛЕТЕН

отпРАТИ даЛЕК

през чуки

грамАДИ...

(„Септември“)

Тук композиционното сцепление се постига посредством три редици, три „вериги“ от гуми с една и съща акцентувана гласна (съответно А, Ъ, Е): 1. блясна — Балкани — светкавица — хрясна — право — гигантския — отпрати — грамади; 2. пъп — гръм — дъб — хълм подир хълм; 3. небето — вечното — сърцето — столетния — ек — бързоаетен. Сплитането на тези рими и римоподобни съзвучия изгражда акустично-семантичната цялост на текста.²⁷

А ето и един пример, където значително по-голямата дължина на метричните периоди се съчетава и с по-пищна римово-алитерационна оркестрация:

о гъЖД о гъЖД обиЛЕН и печАЛЕН
по ТроТоАриТе ТАнуваЩА воДА
пиЯН разОЛЕН ВОЛЕН ВАкхаНАЛЕН
но с черНа мАСКа ти ТАнуваШ безСмиСлеНия ТАНец
на скръбТА.

о ВЕСелоСт маСкираНА ти с ВЕСелоСт маСкиранНа печАЛ
о ВЕСел пЛАЧ и ТАНеЦ под разХъЛЦаНи цимБАЛИ
и ВЕЧер зАЧНата сред мРАК но с БуиНоБЯЛ
гъжд ОзаРеНа гъжд о КЛОун в погреБАЛНИ КаРнаВАЛИ...

Навсякъде е налице обща хомофония на А, „преливаща се“ от алитерацията в римата и подкрепяна от вътрешни рими и съзвучия, които ту асонантно, ту консонантно се включват в обичайното (краестийно) римувание. Подобни случаи, които не са рядкост в поезията, ми позволяват да формулирам, че

²⁷ Още в ранната си (отрицателна) рецензия за „Боян магесникът“ на К. Христов седемнадесетгодишният Гео Милев ясно формулира мнението си, че римата няма смисъл в „дълги стихове“, където „нейната сладост не може да се схване от вниманието“. — Литературен архив. Том II. 1964, с. 179.

алитерацията е ембрионална рима, а римата е разгърнатата, доусъвършенствана алитерация.

Главната цел на Гео-Милевото римуване е да маркира, индикира, сигнализира и по този начин да фиксира редуването, смяната, прехода между метричните и ритмични периоди. Тези ритмо-метрични преходи са опорни точки на смисъла; в тях се осъществява сблъсъкът между идеи, образи, предмети; води се своего рода ту диалог; ту диспут между тях. Става дума за едно изключително ярко, остро и широко застъпено у Гео Милев явление, наречено ехо-рима.

Буйното, свободно, вихрообразно течение на римите, техните връхлитащи се вълни от съзвучия, където се привличат сходни и се отблъскват контрастни значения, създават чувството, че се римуват не отделни думи и стихове, а самото битие, което е всъщност един „водопад на бликнали вихрени рими“ (ако използваме стиха на Лилиев).

Същността на ехо-римата и по-точно казано нейният ефект се дължи на внезапното скъсяване (респективно, звуково „сгъстяване“) на междуримовото пространство. Възможни са два типа ехо-рими. Когато звуково-смысловият сблъсък не е ритмичен, а само метричен; когато този сблъсък е същевременно и ритмично неочакван, сиреч рязко променя, нарушава основния, преобладаващия ритъм на текста. Ще приведа образци от двата типа.²⁸

²⁸ С една наклонена черта отбелязвам границите между метричните периоди, а с две наклонени черти – съкращаването (синкопирането) на ритъма.

I. Метричен сблъсък (скъсяване):

ГЛАВАТА МИ – КЪРВАВ ФЕНЕР (1919): „О шпана, разкъсала мрежа от кървави канку / – сред мрака – / и в мрака – / бог сляп ги събира и мълком повежда / към прежния призрак.“

ПАНАХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ (1922): „И ето“ / зад тъмни заслони / ромони гласа ти отново: / – Готово е, Господи: ето: / сърцето – готово.“; „Изпита е / скритата в пазви зелена отрова / и в нея – олово.“

АД (1922): „Перото ми трепетно страда. / отпада без мощ пред всездашния, / страшния ужас на ада.“; „Но Вергилий отдавна не диша, Вергилий / се хили с беззъбата зев.“; „О! грешници няма в ада: / там страдат / белите праведни само.“; „над широкия път прозяват се пурпурни / фурни / преяли.“

СЕПТЕМВРИ (1924): „вековната злоба / на роба: своя пурпурен гняв величав.“; „безброй яростни бикове – / с викове / с вой.“; „Отечеството е в опасност! / Прекрасно: / но що е отечество?“; „Ето спускат се рота след рота / пехота / кавалерия“; „вдън вселенските бездни / беззвездни / железни.“

II. Метричен и ритмичен сблъсък: (скъсяване и сгъстяване):

ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН (1919): „О агнец бял! сред пълнослънчева зора Нил, / опръскан с кървави петна, склонил / глава – без грях, без жалба, без порок... // Бог говори.“

КРЪСТЪО САРАФОВ (1921): „нагвесени дъги от мъченическо сребро – луна – прожектор – ултравиолет. // Блед в миг посред страшна тишина“.

ПАНАХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ (1922): „в място злачно, място светло, място на покой, / дето няма ни въздишка, ни копнеж, ни страст, ни зной: //

– Упокой – упокой – упокой!“

ДЕН НА ГНЕВА (1922): „безполезно е тъй да стоим: / да се вдигнем / – напред – / да вървим! // През дим / черни, саждиви, изкаляни – / без команда, без рег – / тъй както, когато изригне стремително крапер. // Братя! Сега е последния час...“

АД (1922): „сбери си сърцето / и ето: падай – с трясък // – прасък // право в провала...“ „с легени остри // зли // цели / – скреж...“; „дива закана / и аг: // Глаг! / Глаг!!“

СЕПТЕМВРИ (1924): „Страхливо виѝ поглед отпущате / пред близката смърт на човека, палачи! // Що значи смъртта на един? // Амин! / Захрачи / и плю. // Бързо нахлу // сам на врата си вѝжето.“; „В ужас и трепет / сниси се / всяка хижа и дом. // Погром!“: „Затворите / пълни с хора. // В двора / на казарми, / затвори...“; „Халата / спря / най-подир: // мир / и тишина настана...“ И т.н.

Начинът, по който Гео Милев римува, е нещо принципно ново в нашата поезия. Едновременно с това е може би най-важната, отличителна – и същностна – черта на неговия стих. У малцина български поети римата е натоварена с толкова съдържателно-смыслов функции – почти пределни за нейните обичайни възможности. И може би единствено Ванцаров е другият български стихотворец, у когото до такава степен римовата поетика е непосредствен и толкова гръмогласен „рупор“ на идейното съдържание. И поради това е направо абсурдно, че се намериха автори, които да твърдят, какво че: „Винаги когато една дума извиква съответната звукова асоциация, Гео Милев я римува, без особена смыслова необходимост или в противоре-

²⁹ Г. Марков. Гео Милев. Творчески портрет. С., 1975, с. 117. (Подчертаното е мое – П. В.)

чие с идейната позиция на поета.“²⁹ Да коментира човек подобни приказки, ще означава да си губи времето...

Прочее, за римите на Гео Милев може да бъде говорено дълго и да бъдат казани доста неща. Тук ще се огранича да изложа накратко, в конспективен вид онези, които ми изглеждат най-съществени.

Римите на Гео Милев са, ако мога така да се изразя, точни изобщо, точни по принцип, независимо от единичните си, конкретни проявления, независимо дали са краестишни, „вътрешни“, или всякакви. Работата е в това, че голямото количество в даден текст на рими, римоподобни съзвучия и алитерации създава толкова мозъца „инерция“ на стиховия поток, че в него се всмукват и се интегрират дори онези рими, които не са голям точни, не са пълни в класическия смисъл на думата. Към това се прибавя и фактът, че Гео-Милевата рима е богата в акустическо отношение – нерядко включва повече от една „опорна съгласна“ т.е. и отляво, и отдясно на ударението, съдържа натрупване на съгласни, което уплътнява стиховата материя, придава ѝ темброва окраска и т.н. И понеже римуването е съзнателно, учестено, интензивно, човек има чувството, че броят на римите в даден текст е доста по-голям от броя на стиховете – и в редица случаи това е наистина така.³⁰

Римите на Гео Милев са образцови и в смыслово отношение. Поетът римува значими, ключови думи, или пък такива, които изпълняват важна, натъртваща роля в логическата конструкция на фразата или на целия текст. Ясно доловим е стремежът да бъдат римувани вещи, обекти от предметната действителност. А също та-

³⁰ Единственото досега изследване на този въпрос, отнасящо се обаче само за коронното произведение на Гео Милев, е студията на Л. Любенов за римите в поемата „Септември“. (Литературна мисъл, 1980, №8.)

ка топоними, исторически личности, литературни и митологически персонажи, различни термини и пр. Например: *Вергилий* – *сехили*; *Египет* – *Едип*; *Ниа* – *склония*, *кота* 506 – *днес*; *Париж* – *пициии*; *Данте* – *andante*; *саатотортале* – *грехове раздразни*; *presto* – *заочесто*; *радост* – *доктор Фауст*; *запад* – *да Саро*; *Темза* – *неци*; *Чирпан* – *Фердинанд*; *Бастилия* – *усилия*; *Рип* – *дип*; *Парсифал* – *печала*; *Кулинан* – *блян*; *Китай* – *не го ласкай*; княгиня *Линг-па-тзе* – *сърце*; *урна* – *Сатурна*; *капитана* – *Балкана*; *Сарамбей* – *поп Андрей* – *Сатаната* – *граната*; *Ахила* – *грубата сила*; *Осанна* – *престана*; *демон* – *Агамемнон*; *Хекуба* – *груба* – *не чува*; *Ханаан* – *обетован* – *наля*; *ден* – *Капила Делулен*.

Кога повече, кога по-малко успешно поетът разширява своя римариум, като експериментира и в областта на съставната рима: *канки* – *бог саял ги*; *поглед* – *строг лед*; *горко ти* – *нокти*; *танци* – *призван си*; *убиа ме* – *фиати*; *пак ти* – *лакти*; *мостове* – *гост зове*; *XII* – *отдай се*; *череп* – *чер хлеб*; *целувки* – *грабни ме от тук ти*; *и аз и ти* – *във вазите*, и т.н.

Необходимо е да се обърне по-специално внимание на римовата изобретателност на Гео Милев, която го прави *п р е г м е ч а* на разгърналия се у нас през 1920–1940-те години процес на деканонизация на точната рима.³¹ Няма да коментирам детайлно, само ще

³¹ Тази прословута деканонизация на римата не е просто преход към неточност и отклоняване от академични норми. И затова не е дело на второстепенни поети, чиито имена често се споменават в различни стиховедски писания. Има смисъл да се говори за модерна, нетрадиционна рима, само когато тя отстъпва от буквата, но не и от духа на въпросния феномен. Сиреч, когато съчетава определен – не всякакъв! – вид неточност с нова или по-силна смислова натовареност, както това е налице у Гео Милев. За тая работа се иска вкус. Ако има – след Гео Милев – някакви постижения в тази сфера, те принадлежат на автори като Ас. Разцветников, Ел. Багряна, Н. Марангозов, Н. Вапцаров, Б. Райнов, ранния В. Петров. В същата насока се извиха съвременни поети като П. Стефанов, П. Караангов, Н. Инджов, Л. Левчев, Хр. Фотев и др.

цитирам: *приспех* – *призрак*; *лебед* – *без трепет*; *обаича* – *поличба*; *жестокост* – *кокс*; *демон* – *земен*; *простира* – *прозрачна*; *огня* – *гонг*; *заводи* – *завои* – *усои*; *пецери* – *вещици*; *отечество* – *картечници*; *мозък* – *просяк*; *булеварда* – *разврата*; *лордове* – *скотове*; *правда* – *брадва*; *поляци* – *раси* – *нации* – *безродни скиталци*, и т.н. Прието да се смята, че римата няма авторство, но Гео Милев е поставил твърде персонална, бих казал уникална „марка“ върху някои от тия рими. И други поети трудно биха могли да ги използват безнаказано.

V.

Гео Милев е автор на множество великолепни, написани в класически стих творби, без които няма да мине нито една тематично-жанрова антология – на любовната, философската, елегичната, сатиричната и пр. българска поезия. Нещо повече, там те спокойно биха съжителствували със сходни по идейно или емоционално звучене стихотворения на редица от най-големите ни поети. Една, макар и ранна творба, от рода на „В тържествен ден“ би направила чест на автори като Ив. Вазов, Д. Подвързачов, Хр. Смирненски. Няма да е много пресилено, ако кажа, че „Кръст“, „Гроб“ и някои други Гео-Милеви произведения могат да бъдат поставени редом до съответни стихотворения на Пейо Яворов, а „Дневник“ и „Лоенгрин“ биха направили чест на един Николай Лилиев.

Ако искаме обаче да *отграничим*, сиреч да определим по-прецизно собствената, самобитната специфика на Гео-Милевия стих, нужно е да се съсредоточим върху една група стихотворни текстове, привличащи онези само Гео-Милеви версификационни характеристики, за които вече става дума досега. Това

са: „Върби, увц, върби, върби без листи“³²; „Среднощ наг Темза“; „Летящият холандец“; „Зов“; „Allergo vivace“ и „Presto“ (от цикъла „As dur“); „О, гъжд, о гъжд обилен и печален“; „Главата-ми — кървав фенер“; „Луната, старата змия“; „И ето, зад тъмни заслони“ и „А ниско в нощта на света“ (от „Панихида за поета П. К. Яворов“, 1922); „Змей“; „Стон“; „Кръстьо Сарафов“; „Кошмар“; „Аг“; „Presto I“ и „Presto II“ (двете части на поемата „Ден на гнева“); „Бъди готов“; „Септември“. Тези 20 текста, където са налице полиметрия, полиритмия, асиметрично римуване, ехо-рима и т.н., съставят самата сърцевина, ядрото на Гео Милевия стих като такъв, т.е. в онази негова определеност, която го отделя от стиховата практика на другите български поети. Изброените по-горе заглавия съставят само 25% от общия брой текстове, но в абсолютни стойности (1354 стиха) представляват цели 52% от общата стихова маса. От тия текстове би могло да се състави една своего рода „антология“ на стиховите нововъведения в Гео-Милевата поезия.

Обособяването на въпросното ядро има смисъл по още една причина. А тя е, че стих със същите или сходни диференциални признаци откриваме и у някои значителни западноевропейски и руски поети от края на XIX и първите десетилетия на XX век — Емил Верхарн, Готфрид Бен, Александър Блок, Андрей Белый, Владимир Маяковски и др. Изглежда са налице някакви общи тенденции в развитието на стиховата култура — плод на новаторски търсения не само в българската литература през тази епоха. Ще приведа само няколко откъса от подобни произведения, без да ги коментирам.

³² От първата версия на „Панихида за П. К. Яворов“ (1914).

1. E. Verhaeren „Souvenir“ (1899)

*Ils habitent les pays de clarté
Qui sont leur âme
Revenue à son essence et sa flamme;
Leur âme de candeur et de bonté,
Que personne, durant leur passage sur terre,
N'a visitée.*

*Leur voix n'a rien changé à son mystère,
Leurs yeux profonds et assidus
N'ont rien perdu
De la sereine violence
De leur silence.*

*Ils nous hèlent, là-haut, parmi les firmaments,
Bien qu'on voudrait
Les voir renaître, ici, pour s'en aller, auprès,
Dès à présent,
Se repentir, en les aimant,
Profondément.*

2. Ал. Блок „Твари весенние“ (1905):

*Там, где проталины,
толчат повелено,
и весной непомерной взлелеяны
поседелых туманов развалины.*

*Окрестности ихати заважены.
Волосы ночи натянуты туго на срубы
и пни.*

*Мы в листве и в тени
издали начинаем вникать в отдаленные трубы
приближаются новые дни.*

*Но пока ты огни,
и толчаиво открыты бескровные губы.*

3. G. Benn „Kleine Aster“ (1912)

Ein ersoffener Bierfahrer wurde auf den Tisch

gestemmt.

Irgendeiner hatte ihm eine dunkelhellblaue Aster
zwischen die Zähne geklemmt.

Als ich von der Brust aus
unter der Haut

mit einem langen Messer

Zunge und Gaumen herauschnitt,

muß ich sie angestoßen haben, denn sie glitt
in das nebenliegende Gehirn.

Ich packte sie ihm in die Brusthöhle
zwischen die Holzwohle,
als man zunähte.

Trinke dich satt in deiner Vase!

Ruhe sanft,

Kleine Aster!

4. А. Белый „Христос воскрес“ (1918):

Разбойники

И насильники —

Мы.

Мы над телом Покойника

Посыпаем пеплом власы

И погашает

Светильники.

В прежней бездне

Безверия

Мы, —

Не понимая,

Что именно в эти дни и часы

Совершается

Мировая Мистерия...

5. Вл. Маяковский „Я и Наполеон“ (1915) :

За мной, изъеденные бессонницей!

Выше!

В костер лица!

Здравствуй,

мое предсмертное солнце,

солнце Аустерлица!

Люди!

Бугет!

На солнце!

Прямо!

Солнце съжжется аж!

Громче из сжатого горла храма

хрипи, похоронный марш!

Люди!

Когда канонизируете имена

погибших,

меня известней, —

помните:

еще одного убила война

поэта с Большой Пресни!

6. Вл. Маяковский „Мелкая философия на глубоких местах“ (1925):

Я родился,

рос,

коротили соскою, —

жил,

работал,

стал староват...

Вот и жизнь пройдет,

как прошли Азорские

острова.

Изброявайки тези имена и творби (а техният списък може да бъде и по-голям), искам преди всичко да изтъкна т и л о г и ч е с к и с х о д с т в а между тях и Гео Милев, между техни и Гео-Милеви творби. Не бива да се забравя, че нашият поет е имал и непосредствени контакти с творчеството на Верхарн, Блок, Белий, Маяковски, немски експресионисти и др., тъй като е бил и техен преводач, а пък и изобщо живо се е интересувал от всичко ново, напредничащо, необичайно и в нашата, и в чуждестранната литература.

Струва ми се, че си заслужава да се направи в бъдеще един подробен, аналитичен паралел между „Септември“ на Гео Милев и „Христос възкресе“ на Андрей Белий.³³ Това би било интересно, тъй като стихът на този голям руски поет все още не е достатъчно изследван и в собствената му родина.³⁴ А освен това — приликите между двете поеми не са само в сферата на стиха, но и в някои идеи и образи, а пък и в самата вихрообразна тема: революцията в Русия и възтанието в България.

VI.

Характерните черти на Гео-Милевото творчество свидетелствуват, че мисъл и форма, правда и поезия, чувство и стих са неща обединени, взаимосвързани като елементите на една и съща удивителна сплав. Те напомнят атрибутите на една единна, всеобхватна субстанция, чийто двигател е волята за

³³ Гео Милев е познавал поемата на Белий и дори я е публикувал — в превод на Н. Хрелков — във втора книжка на своята библиотека „Пламя“ през 1924 г.

³⁴ Вж. сб.: Андрей Белый. Проблеми творчества. Статъи, воспоминания, публикации. М., 1988, с.451-456.

промяна, пламенното желание за бунт срещу правила, норми, закони. Терминът Presto е ключов за Гео-Милевото творчество, жагуващо дела, подвизи, преодоляване на трудности. Не случайно този музикален образ и жест се среща няколко пъти в текстовете на Гео — и три пъти като подзаглавие. И четем:

Данте беше andante :

*— и различаваше мъдра пророческа прежда
през цялата древна и нова световна история.*

Данте беше andante:

страх и терор без надежда.

Ний сме presto.

Гаага.

Първият скок

изпреварен от втория...

(„Аг“)

Тези думи, отнасящи се, естествено, за социално-историческата действителност, важат с пълна сила и за стиха на Гео Милев, който също е бунт, порив, скок от спокойното, лениво andante към стремителното, неугържимо presto. В незавършената си поема „Ден на гнева“ поетът призовава:

Бягай

залягай

ставай

падай

нападай

решително

стело

стремително
неудържимо напред
— без команда, без ред —
напред.

Забележете — поетът дори не спазва правописните правила. Той не поставя нито една запетайка между глаголите, както го изисква граматиката. Сякаш се бои да не се спре, да не се препъне това непрестанно движение, този неудържим галоп.

Всичко у Гео Милев е подчинено на девиза за промяна: от *andante* към *presto*. Включително и поемиката, чието главно правило да не се съобразява с никакви правила. Включително и стиховата система, която не се придържа към задължението да бъде систематично подредена във всичко и на всяка цена. И волюва за правото да гради, но и за свободата да разрушава — в името на ново, модерно, революционно изкуство. Паметните думи: „Българската поезия има нужда от оварваряване“ се отнасят — освен за всичко друго — и за българския стих.³⁵

Именно свободата е за Гео Милев първостепенна ценностна категория. Това става ясно, дори ако само хвърлим поглед върху най-представителните му текстове, където стиховете — ту дълги, ту къси, и хоризонтални, и вертикални, в колонки или в стълбци — сякаш препускат върху белия лист. Тази вихрообразна графика, или ако предпочитате графичен вихър от мал-

³⁵ И по-нататък в статията си „Поезията на младите“ Гео Милев завършва с думите: „...уморени от толкова много господа в изгладени и изчеткани официално черни грехи, толкова поети с бледи чела, миньорни погледи и устни с печална усмивка, ний желаем да видим днес варвари, хулигани, печенези — с пламък в очите и с железни зъби. Варвари, нова раса — която да влее нова кръв на българската поезия“ („Пламък“, 1924, кн. 2).

ки и големи букви, разредки, необичайно поставени препинателни знаци, и дори цифри и абревиатури, — напомня манифеста на футуристите, включително илюстрациите-приложения към него.³⁶ Стремежът на Гео да превърне самата графика на стиха в допълнително, свръхекспресивно средство е колосален и достига дотам, че в поемата „Аг“ на цяла една страница тече водопад от букви „р“ (29 на брой), за да бъде изобразено пропадането в преизподнята.

Стиховата маса на Гео-Милевата поезия напомня кипища лава, тя е някаква вечно и зизагообразно движеща се материя, която ту се влива, ту се отлива и пак се влива в различни форми, които самите се менят, създавайки нови конфигурации, и дори бих казал нови обеми.

Това е някаква безконечна диалектика на приближаване и отдалечаване, скъсяване и удължаване, сливане и разделяне, съединяване и разкъсване, сблъскване и отблъскване, съгъстяване и разреждане, сцепление и разцепление. Цялата тази игра на противоположни стихии има у Гео Милев както чисто експресивни, така и композиционни функции.³⁷

Описаният и донякъде анализиран в настоящата студия основен динамичен принцип на Гео-Милевата стихова система, който най-общо може да бъде определен като свободно редуване, смесване, вариране и т.н. ритмо-метриката и римата, бездруго допринася за по-особеното, по-релефно, по-богато и разнообразно звучене на поетическата реч. И този ефект, разбира се, е търсен — и блестящо постигнат.

³⁶ Вж.: F. T. Marinetti. *Les mots en liberté futuristes*. Milano, 1919. Гео Милев е притежавал тази книга в своята библиотека.

³⁷ Според руския теоретик Георгий Гачев всяка „смяна на размерите е велик съдържателен момент. Това е диалог между ритмите на битието“. (Г. Д. Гачев, *Содержательность художественных форм*. М., 1968, с. 196.)

Съществува обаче и един специфичен композиционен аспект. Имам предвид начина, по който Гео Милев използва диалектиката между част и цяло, сиреч наличието на различно в единното, когато изгражда циклични творби като „Из Книгата AS DUR“, „Ag“, „Ден на гнева“. Отделните части на споменатите творби също демонстрират смяна на ритмо-размери, рими и дори строфични структури. Но тази композиция има сякаш по-пряко отношение към музикалното понятие „циклична форма“. И затова поетът неслучайно е озаглавил отделните дялове с названия на различни темпа или различни части на някакъв музикален опус: Andante, Allegro vivace, Presto, Finale.

Още по-характерен е случаят с цикъла „Панихида за поета П. К. Яворов“, може би най-забележителната — след поемата „Септември“ — крупномасщабна творба на Гео Милев. В нея откриваме всички ритмо-размери и видове рими, почти всички по-големи строфични форми, налице е и полиметрия, и полиритмия, и асинартемизъм.³⁸ А отделните ѝ части носят имената на различни видове църковно песнопение: Псалом, Канон, Антифон, Ирмос, Икос, Слава. Всеки от тези песенни жанрове се отличава със своя мелодия, със свой смисъл. Тяхната и поотделност, и ансамбловост създават общия трагиковъзславящ патос на творбата. Очевидно Гео Милев е искал да извади наяве, да изтъкне стремежа си към по-богатата оркестрация, към полифония на лирическите гласове.

* * *

В заключение трябва да се каже, че стихът на Гео Милев е сложно явление, възникнало от взаимодействие

³⁸ Такава сложна и многозвучна стихова композиция откриваме може би само в Димчо-Дебеляновата „Легенда за разблудната царкиня“.

вието на множество фактори. Развитието на този забележителен феномен много ясно и отчетливо може да бъде представено посредством класическата философска триада: теза, антитеза, синтеза. Сиреч — усвояване правилата на традиционното поетическо изкуство; скъсване с госта от тези правила; и създаване на собствена, в много отношения самобитна стихова система, носеща белезите на една нова словесно-музикална изразителност и изобразителност.

За първия от тези три етапа е от голямо значение рано придобитата от Гео Милев литературна и изобщо хуманитарна култура — и българска, и чуждестранна. При това — посредством редица от най-добрите ѝ образци.

За втория етап госта допринася повече или по-малко непосредственият контакт на Гео Милев с авангардната литература и изкуство на Западна Европа и Русия от началните десетилетия на XX век, когато в интелектуалния въздух се носи жаждата за естетическо обновление, за преоценка на изконни ценности.

За третия етап решаващи са както собственият природен талант на Гео Милев, така и бурните исторически събития, на които е непосредствен свидетел. Второто се оказва събоносно и за творчеството, и за живота му.

Поезията на Гео Милев е устремно и, по всичко личи, целенасочено д в и ж е н и е — от симетрична, класическа ритмо-метрика към разрушаващи привичните стихови пропорции полиритмия и полиметрия; от банализирания, претъпкан с отвлечени понятия римариум на неоромантизма и символизма към римуване на конкретни, предметни, материални думи, остро осезаеми, както това е в стиховете:

Главата ти —
кървав фенер с разтрошени стъкла
загубен през вятър и дъжд и мъгла
в полунощни поля.

движение — от традиционна строфика към свободна, вихрообразна организация на стихотворния текст. И в последна сметка — от лирична към епична експресивност на словото. Това е стих, изразяващ особено, катастрофично, екзистенциално светоусещане.

Ако Пейо Яворов съгради един завършен, абсолютен модел на българския класически стих, Гео Милев разруши най-овехтялата част от фасадата на този стих, за да създаде — но именно върху неразрушимите му основи — първообраза на българския в е р л и б р. Петнадесет години по-късно този образец стана отправна точка за новаторските търсения на друг забележителен майстор на стиха — Никола Вапцаров.

ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ

КРАТЪК ЛЕТОПИС НА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА ГЕО МИЛЕВ

- 1895, 15 януари — В с. Раднево, Старозагорско, се ражда първият син, Георги, на учителите Мильо и Анастасия Касабови.
- 1897, август — Семейството на Мильо Касабов се премества в Стара Загора, където бащата става книжар и издател.
- 1900, септември — Георги Касабов тръгва на училище в първо отделение, тъй като вече знае да чете, пише и рисува.
- 1906, 3 ноември — Във в. „Славейче“, бр. 6, е отпечатана рисунка на Георги под заглавие „Как се рисува“ (китайци) — първа негова художествена публикация.
- 1907, януари — В бр. 15 на в. „Славейче“ се появява и първото печатано стихотворение на Гео Милев „Зима“.
- 1907, август — Завършил трети прогимназиален клас, Георги посещава с баща си Пловдив и София, където се открива художествена изложба. Още при преминаването през Пловдив, на момчето правят впечатление високите сгради. В София искал по-скоро да отидат на изложбата и останал изненадан от видяното. Пред някои картини се спирал повече, към други отправял критика — спомня си Мильо Касабов.

- 1908, 14 юни — Съставя бр. 1 и единствен на ръкописното вестниче „Ура“.
- 1909, 19 април — Започва ново ръкописно вестниче „Лира“, преименувано на „Изкуство“, с постоянни рубрики за литература и изкуство, с негов и преводни стихотворения от руски и френски автори, с много рисунки и карикатури от младия „редактор-издател“. До 26. IX. с. г. излизат 33 броя.
- 1910 — Съставя първия ръкописен „Сборник Изкуство“ с лични и преводни стихотворения, последван от още 4 такива сборника за всяка следваща година, в които освен поезия има и много негов рисунки и автопортрети.
- 1910–1911 — Заедно със съученика си Атанас Илиев съставят ръкописния сборник „Звезди“ с преводи от руски и френски поети и илюстрации от Гео.
- 1911, юни — Завършва Старозагорската мъжка реална гимназия.
- 1911, септември — Постъпва във филологическия факултет на Софийския университет. По време на следването си участва редовно в занятията, но в същото време купува и чете много книги, посещава концерти и театър, опитва се да пише литературна и театрална критика.
- 1912, лятото — В Стара Загора и с. Мъглиж учи уси-

лено сам немски език с оглед предстоящото заминаване за Германия.

- 1912, 17 октомври — Студент във философския факултет на Лайпцигския университет. — В София излиза първата книга на Гео Милев — преводът на „Каменният гост“ от А. С. Пушкин.
- 1913, лятото — Завръща се в България и се подготвя за приравнителен изпит по класическите езици, на който се явява в София през септември. — В сп. „Листопад“ е поместена първата статия от серията „Литературно-художествени писма от Германия“ на Гео Милев, последвана от още 7 статии през 1914 г. — В Стара Загора Милчо Касабов издава първото албумче за деца „При Животните“ със стихове на Гео и цветни илюстрации, доставени от него от Германия.
- 1914, май — В кн. 4-5 на Димитър-Подвързачовото списание „Звено“ е поместена бележитата му статия „Модерната поезия“ заедно с преведените от него стихове на 11 съвременни поети. По това време сътрудничи и на сп. „Борба“ на Г. Бакалов със собствена и преводна поезия.
- 1914, 30 юли — От Лайпциг през Холандия заминава за Лондон, за да научи по-добре английски и да се запознае с културните паметници на страната. По-

сещава и Стратфорд — родното място на Шекспир.

— В Лондон се запознава и среща няколко пъти с известния белгийски поет Емил Верхарн. Последвалата кореспонденция и задълбочената работа върху преводите на неговите стихове и драми оказват особено влияние върху Гео Милев.

1914, 18 октомври — Напуска Лондон на път за Германия. На следващия ден в Хамбург е задържан като английски шпионин и остава в ареста 11 дни до изясняване на случая.

1914, 31 октомври — Пристига в Берлин. Вечерта е в Лайпциг и започва последната университетска година. Научил за смъртта на Яворов, пише първия вариант на „Панихидата за поета П. К. Яворов“.

1915, януари-февруари — Завърнал се в Стара Загора, издава в серията „Лирични хвърчащи листове“ 5 книги с преводна поезия от С. Маларме, Р. Демел, Е. Верхарн, П. Верлен и Фр. Ницше. Работи върху докторската си дисертация.

1915, 28 юни — Заминава за Германия да довърши образованието си.

1915, 18 юли — Предава дисертацията си на тема „Лириката на Рихард Демел с оглед на новата поезия“. Поради войната условията в университета са

неблагоприятни. Трудът е върнат на докторанта за преработване.

1915, 8 август — Завръща се окончателно в България през Русе.

1915, 30 ноември — Съставя ръкописен албум със свои стихотворения и много илюстрации, посветен на Тая Кожухарова.

1916, януари-февруари — Издава „Ръководство за изучаване на немски език без учител“ с псевдоним Д-р Григор Касиев.

1916, 12 март — На „Първа класическа вечер“ в Стара Загора е представена пиесата „Егип цар“ с режисьор Гео Милев. Любителската трупа, която дава няколко представления през зимния сезон, е организирана от него и артиста Никола Икономов.

1916, 23 март — Постъпва в Школата за запасни офицери в Княжево край София и е зачислен в 4 взвод на 5 пех. рота.

1916, 24 юни — В ШЗО Гео Милев завършва ръкописа на „Немско-български речник“ (издаден едва през 1940 г.). Изпитите в школата са проведени от 15 юли до 10 август.

1916, 4 септември — Произведен в чин старши подофицер поради незадоволително представяне на изпитите.

1916, 26 септември — Зачислен като взводен командир във 2 рота на 34 пехотен полк, отправя се на фронта към връх Кала-тепе

- край Дойран. През есента е в окните. Пише импресиите „При Дойранското езеро“ и „Спаси Господи людо твое“.
- 1917, януари-април — Назначен е за началник на подслушвателна станция в местността Студената скала край Дойран, където ползва немски, френски и английски език. На 20 април е произведен като офицерски кандидат.
- 1917, 28 април — Силна артилерийска канонада унищожава подслушвателната станция и избива войниците. Между труповете е намерен Гео Милев — тежко ранен в главата, с разбита челна кост и загуба на дясното око. Отнесен е в пълно безсъзнание в немски лазарет и разпознат там от негов роднина лекар.
- 1917, юни — Преместен в българската болница в Скопие, а през август — в Александровската болница в София, където вече може да чете.
- 1917, декември — Запознава се с бъдещата си съпруга — актрисата Мила Керанова.
- 1918, януари — Все още в Александровската болница получава открит лист за пътуване в Германия, за да продължи лечението си.
- 1918, 5 февруари — Пристига в Берлин и постъпва в частна клиника.

1918, 5 март — декември

1919, януари —

1919, 1 март —

1919, април-май —

Направени му са 11 операции за реконструкция на челната кост и клепачите на избитото око.

Поддържа усилена кореспонденция с баща си Мильо Касабов във връзка с дейността на създаденото вече издателство „Везни“. В Стара Загора излизат студията на Гео Милев „Театралното изкуство“ и преводите му на „Хамлет“ от Шекспир, „Поетическо изкуство“ от Боло и други книги.

Между операцияите посещава изложби, концерти, театър; свързва се с творческите кръгове около експресионистичните издания „Die Aktion“ и „Der Sturm“. Свигетел е на Ноемврийския бунт на спартакистите.

Под влияние на революционния кипещ в Германия и на неговия погром пише „Грозни прози“, отпечатани в „Пламяк“ през 1924.

Съставя изящно оформен поетичен албум с автопортрет, посветен на бъдещата му съпруга Мила Керанова, която е с него в Берлин.

Последна операция на клепача и поставяне на изкуствено око.

Завръща се в България и отново е настанен в болница в София.

Във в. „Заря“ се появяват 4 неговии статии под общо заглавие „Художествена диагноза на българския театър“.

- 1919, 13 юни — Гео Милев и Мила Димова Керанова се венчават. Кумува Никола Икономов.
- 1919, 30 август — Ръководството на Народния театър, след разглеждане на негов постановъчен план, му възлага режисурата на пиесата „Мъртвешки танц“ от Август Стриндберг.
- 1919, 15 септември — Започва издаването на сп. „Везни“, продължило до 1922 г. В него Гео Милев помещава основната част от своето поетично, теоретично и критично творчество през този период.
- 1919, декември — Подготвя се за лекционна дейност в София и провинцията — сказките ще бъдат на теми върху съвременната литература в Западна Европа и България.
- 1920, януари — Премиера на „Мъртвешки танц“ от Август Стриндберг в Народния театър, постановка на Гео Милев.
- 1920, 5 февруари — Ражда се дъщеря му Леда-Евгения.
- 1920, 9 април — От ръководството на Народния театър се възлага на г. Гео Милев да режисира пиесата „Гиз и неговият пръстен“, за да се провери за втори път доколко са основателни доказанията му да заеме мястото на режисьор в театъра. Постановката не се осъществява.
- 1920, юни — Изнася сказки в Кюстендил.

- 1920, ноември — По случай 50-годишната литературна дейност на Иван Вазов наред с много други културни дейци е награден с орден „За гражданска заслуга“, V степен.
- 1920 — Излизат „Жестокият пръстен. Първа книга стихове“ и „Експресионистично календарче за 1921“.
- 1921, 17 април — Ражда се втората дъщеря на Гео Милев — Бистра.
- 1921 — Продължава усилената преводаческа дейност на Гео Милев за изданията на Библиотека „Везни“ и на други издателства. Книгите са от най-известни съвременни и класически европейски писатели. Негови преводи се публикуват също в сп. „Везни“ и други периодични издания. Едновременно с това той пише редица статии върху българската литература и превежда български поети на френски език за в. „L'Echo de Bulgarie“ в София. Голяма част от преводите на Гео Милев, някои даже оформени като книги, остават в ръкопис. В негативан ръкопис остават и две неговии творби: „Речник на чуждите думи, употребявани в българския език“ и мимическата приказка „Огненият змей“ в български и немски вариант.
- 1922, април-май — Изнася сказки в Казанлък, Нова Загора, Ямбол, Сливен и Бургас.

- 1922 — Излизат книгите му: „Антология на Жълтата роза“, „Панихиди за поета П. К. Яворов“ и „Иконите спят. Пет вариации на народни песни. Змей. Стон. Кръст. Гроб. Край“.
- 1923 — Издава „Алманах Везни. Литературен сборник“ и революционната антология „Кръщение с огън и дух. Стихотворения“, както и „Емил Верхарн. Поэми. Авторизиран превод на Гео Милев.“
- 1923, 22 февруари — Премиера на пиесата „Пер Гинт“ от Х. Ибсен в Свободния театър, превод на Гео Милев.
- 1923, април — В театър „Ренесанс“ Гео Милев поставя пиесата на Ернст Толер „Маса-човек“.
- 1923, 5 май — Във „Вестник на жената“ (г. III, бр. 103) публикува цикъла стихове „Из Andante amoroso“ (част от книгата As dur: 1. Но разгатнал скръбта на миражите...; 2. И ето този късен следобед... 3. La somma sapienza e il primo amore...“
- 1923, 30 май — В списание Die Aktion, № 19–20 през 1923 г. е поместена поемата на Гео Милев „Май“ (Май — Някога имаше пролет и лято... ч. I) в превод на немски от Гео Милев.
- 1923, 9 юни — В България е извършен военен преврат.

- 1923, 18 юни — В църквата „Св. Крал“ („Св. Неделя“) се извършва погребението на Христо Смирненски. Гео Милев произнася пророчествено слово.
- 1923, 28 август — В ръкопис е запазен преводът от Гео Милев на граматата „Монна Ванна“ от Метерлинк с отбелязаната дата.
- 1923, 12 септември — Гео Милев превежда граматата „Електра“ от Хуго фон Хофманстал, приета от Артистичния съвет при Народния театър с Протокол № 11.
- 1923, 13-14 септември — Избухва Септемврийското въстание, потушено на 27 септември със силите на армията. Една година по-късно Гео Милев отпечатва поемата си „Септември“, вдъхновена от това събитие.
- 1923, 4 октомври — Възлага му се режисурата на пиесата „Електра“ от Хуго фон Хофманстал в Народния театър. По свой превод Гео Милев разработва оригинален режисьорски план, но постановката не се осъществява.
- 1923, ноември — Във в. „Възход“ помества публицистичните си статии „Литература и култура“ и „Българският писател“.
- 1923, декември — В Пловдив изнася 3 сказки на тема: „Залезът на западноевропейската цивилизация“, „Яворов“ и „Образът на жената в изкуството“.
- 1924, 30 януари — Излиза кн. 1 на сп. „Пламък“.

- 1924, 1 май — Редактира Първомайския лист на „Пламък“ и публикува свои творби в него.
- 1924, септември — В кн. 7-8 на сп. „Пламък“ Гео Милев помещава поемата си „Септември“, която излиза и като отделно издание на б-ка „Пламък“.
- 1924, октомври — Прави второ изд. на „Панихиди за поета П. К. Яворов“ по случай 10 години от смъртта му.
- 1925, януари — Излиза кн. 1 от втората годишнина на „Пламък“, след което списанието прекратява своето съществуване.
- 1925, 23 януари — Започва наказателно дело срещу Гео Милев по Закона за защита на държавата за поемата му „Септември“. Арестуван е и пуснат под гаранция.
- 1925, пролетта — Излиза неговата „Антология на българската поезия“ със студията му „Кратка история на българската поезия“ и вторите издания на две от албумчетата за деца.
- 1925, 16 април — Извършен е атентат в столичната катедрала „Св. Крал“. Това дава повод за репресии срещу интелигенцията и по-късно техни жертви стават Г. Милев, Хр. Ясенов, С. Румянцева, Й. Хербст.
- 1925, 14 май — Съдът заседава по угл. дело 249/925 на III угл. отд. по 33Д. Подсъдимият Гео Милев произнася своята за-

щитна реч не по написания предва-
рително текст, а по тезиси, в кои-
то не се оправдава, а убедително
се бори за правото на свободно
творчество. Осъден е на 1 година
затвор и 20 000 лв. глоба. Същия
ден подготвя молба за отмяна на
определението на съда да бъде взет
под стража, понеже е представил
определена по-рано гаранция.
Последният подписан от Гео Ми-
лев документ е разписка за получен
от него заем 300 лв. срещу залог на
военноинвалидната му пенсия за
третото тримесечие на 1925 г.

1925, 15 май —

Рано сутринта агент от Общест-
вената безопасност отвежда Гео
Милев от дома му. След една годи-
на е обявен за безследно изчезнал.

1954, 24 януари —

В обща яма в Илиенци край София
са намерени останките на поета —
разпознати по черепа с изкуствено-
то му око.

Елена Фурнаджиева

Забележка:

Датите до 31 март 1916 г. са по стар
стил. От тази дата се въвежда в Бъ-
гария новият стил, който в страни-
те, посещавани от Гео Милев, е въве-
ден много по-рано.

БЕЛЕЖКИ И КОМЕНТАР

Настоящият том съдържа лирическите стихотворения, поемите и стихотворенията в проза, ранни творби и стихотворения за деца на Гео Милев. Той включва и непубликувани приживе на автора текстове, и незавършени творби. При подбор на са взети предвид както несъмнената им литературна стойност, така и обстоятелството, че те спомагат за възсъздаване цялостния образ на Гео Милев като майстор на словото и допринасят за разкриване на връзките му с традициите на българската и европейската литература.

Произведенията са подредени в жанрови групи. Печатат се по последната им редакция, а в бележките са посочени по-ранните им публикации. В рамките на жанровите групи — доколкото е било възможно — е спазен хронологичният принцип.

Както личи от кореспонденцията на Гео Милев с баща му (който е и негов книгоиздател), а също и с приятели, съредактори и гр., поетът е обръщал подчертано внимание на полиграфическото оформление на своите книги. Затова в настоящото издание стихосбирките „Жестокият пръстен“, „Панихида за поета П. К. Яворов“, „Иконите спят“ и поемата „Септември“ — отпечатани при непосредственото участие на своя автор — възпроизвеждаме с характерните особености на автентичната им полиграфична реализация.

В бележките към тома са възприети следните съкращения:

Везни: Литературно-художествено списание, излизало с различна периодичност в София от 15 септември 1919 до 15 март 1922 г. Основано от Гео Милев. Издава книгоиздателство „Везни“ на Милчо Касабов в Стара Загора.

Платък: Месечно списание за изкуство и култура, основано от Гео Милев. Излиза от 15 януари 1924 до януари 1925 г., когато (след редица конфискации) е спряно от полицията.

ЛЛ-1964: Литературен архив. Том II. Гео Милев.

Встъпителна статия, публикация и коментар Георги Марков. Изд. на БАН. С., 1964 г.

НБКМ: Народна библиотека „Кирил и Методи“.

ДР — сп. „Детска радост“, изд. Хемус.

СТИХОТВОРЕНИЯ

Стр. 49. ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН. Първа книга стихове. — изд. „Везни“, С., МСМХХ

Стихотворенията са писани между 1915—1920г. Някои от тях Гео Милев помества в своите изцяло изработени ръкописни албуми от 1915 и 1918 г. Първият е посветен на „моята сърдечна приятелка Татяна“ (Таня Кожухарова — литераторка, втора братовчедка на поета). Вторият, който носи заглавие „Берлин 1918“, е посветен на Мила Керанова — бъдещата му съпруга.

Повечето от творбите, поместени в ръкописните албуми, авторът преработва значително преди да ги включи в своята „първа книга стихове“.

Четири от творбите в стихосбирката са поместени във „Везни“, год. I, кн. 1 и 8.

В писмо до баща си от 29 април 1920 г. Гео Милев го пита дали да сложи под печат като издание на изд. „Везни“ своя стихосбирка, отговорът се забавя и е неблагоприятен. „Тате — пише поетът в писмо от 15 юни 1920 г., — след 2-неделно чакане за отговор едва вчера получих отговор на въпроса за печатането на моите стихове, и то — както очаквах — обикновения отрицателен отговор. Обаче книгата е вече наредена и ще се печата. (...) Съвсем не е опасно, че ще стои „на склад“. Аз зная колко почитатели имам и как би се продала книгата. Впрочем сега се продава всяка книга в 1000 екземпляра, а още повече такава една явно разкошна книга и от един човек, който дига много шум днес. Има модни писатели и такъв съм аз тъкмо сега.“

Стихосбирката излиза от печат през юни 1920 г. като № 3 от серията „Книги за библиофили“, библиотека на изд. „Везни“.

Още в болницата, след раняването му на фронта през 1917 г., Гео Милев замисля да създаде с помощта на

баща си издателство, което по-късно нарича „Везни“. Средствата се осигуряват от баща му, Мильо Касабов, книжар в Стара Загора, който поема и част от организационната дейност. Но главен организатор и редактор, основен автор и преводач е Гео Милев. Особено активно работи издателството след завръщането на поета от Берлин през март 1919 г. Издават се няколко библиотечни серии, отделни книги, както и списание „Везни“.

Стр. 51. В нощта след бледните хвалебни литургии. — За първи път в ЖПр.

Стр. 52. Парсифал. — Везни, 1, 1920, № 8. След това в ЖПр.

Стр. 54. Кажу: внезапно да изчезнеш. — ЖПр.

Стр. 56. И в този час, когато с протяжна безнадеждност. — ЖПр.

Стр. 57. О дъжд, о дъжд обилен и печален. — Везни, 1, 1919, № 1, след това в ЖПр.

Стр. 58. Сред тези сиви отчаяния — ЖПр.

Стр. 60. В този час на вечерни цзмами. — Везни, 1, 1920, № 8, след това в ЖПр.

Стр. 62. Дневник. (Сега е твърде късно. Сбогом). — Първо в: Зеница, 1920, № 6, след това в ЖПр.

Стр. 63. Докато не отвърнеш ти поглед в самотно съмнение. — Везни, 1920, № 8, след това в ЖПр.

Стр. 65. Приказно интермецо: Пътешествие в Китай. — ЖПр.

Стр. 69. Сензация. (Аз бих обичал мойто щастие). Първо в: Зеница, 1920, № 6, след това в ЖПр.

Стр. 70. Мъртвешки зелена, сломена лежи — ЖПр.

Стр. 71. Главата ми — кървав фенер с разтрошени стъкла. — ЖПр.

Кота 506 — височина край Доѝран, където Гео Милев е бил ранен на фронта на 29 април 1917 г.

Стр. 72. Луната, старата змия, съблича — ЖПр.

Стр. 74. Удари трета стража! — Везни, 1, 1919, № 1, след това в ЖПр.

Стр. 76. Земята разгневена се разтвори — ЖПр.

Стр. 78. Лоенгрин. — Везни, 1, 1920, № 8, след това в ЖПр.

Стр. 80. ИЗ КНИГАТА „AS DUR“ — Везни, г. II, кн. 4-5, април-май 1921

As dur — музикален термин, използван, за да внуши мажорно настроение.

Макс Ланда (в частта „Presto“) — известен актьор — кинозвезда от началото на века, играл ролята на детектив в серия криминални филми.

Стр. 83. КРЪСТЮ САРАФОВ — Везни, г. III, кн. 3, октомври 1921. Стихотворението е написано по случай 45-годишния юбилей на артиста, честван тържествено в Народния театър, София. Вдъхновено е от играта на Кръстю Сарафов в пиесата „Силата на мрака“ от Лев Толстой.

Стр. 84. КОШМАР — Везни, г. III, кн. 6, ноември 1921. Плод е на възторга на Гео Милев от превъплъщението на Качалов в ролята на Иван Карамазов.

През 1920 г. Московският художествен театър гостува в София със свои постановки, за които Г. Милев пише няколко статии. В отзива за „Братя Карамазови“, драматизация по романа на Достоевски (Везни, г. II, кн. 3), между другото пише „Постановката на „Братя Карамазови“ е сложена върху принципите на условния театър. (...) Един смел художествен опит, който за пръв път, и с по-голяма сила, бе употребен от Райнхард. (...) Качалов, може би извънредното дарование и извънредните творчески моменти нямат нужда от ръкоплясканията на публиката и възхвалението на критиката (...) Психологическа разработка и стилизация с малко средства: Качалов притежава всички средства затова — фигура, пластика, темперамент, отлична дикция, рядък глас, обемащ една почти безкрайно широка гама — от дълбок бас до тенор...“

Sit et nichil humanum — (лат.). Съм и нищо човешко.

Стр. 86. МАРИШ — в. „Литературен фронт“, г. III, бр. 5 от 6 октомври 1945 г. Публикувано е от Пенчо Пенев като „една неизвестна творба на Гео Милев“

Стихотворението е писано през 1922 г. за Химн на футболния клуб „Атлетик“.

Стр. 87. ИКОНИТЕ СПЯТ — Пет вариации на народни песни. Змей. Стон. Кръст. Гроб. Край. Изг. Т. Ф.

Чупев, 1922 г. Посвещение: на Теодор Траянов, автор на „Български балади“.

Стр. 98. ИЗ ANDANTE AMOROSO - Вестник на жената, 3, № 103, 5 май, 1923 г.

В същия брой на вестника; на 1 страница, под рубриката „Нашиите поети и писатели“ е публикувана следната бележка за Гео Милев:

„Роден в Ст. Загора. Живял дълги години на Запад, — главно в Германия и Англия — дето е изучавал литература, философия и театрално дело. Работи от десет години в полето на литературата, но широка известност и значение получи след войната, когато започна да издава сп. „Везни“ (1919–22), при близкото участие на младата генерация наши писатели. Сътрудничил е в много други списания, между които „Листопад“ (1919), „Звено“ (1914), „Слънце“ (1919), „Зеница“ (1921), „Die Aktion“, Berlin (1918) и др. Печата е — освен многобройните литературни, естетически и театрални критики в трите годишници на сп. „Везни“ — следните книги: „Жестокият пръстен“ (1920), „Иконите спят“ (1922), „Панихида за поета П. К. Яворов“ (1922) — и в проза: „Театрално изкуство“ (1918) и „Експресионистично календарче“, 14 социални поеми в проза (1921).

Познаващ цялата европейска литература и владеещ почти всички модерни езици, Гео Милев е обогатил българската литература с ред преводи на стихотворни и прозаични произведения, между които: „Лирични Хвърчащи Листове“ (пет броя — Малларме, Демел, Верхарн, Ницше — 1915), „Хамлет“ от Шекспир (1918), „Мъртвият Брюгге“ от Роденбах, „Повест за любовта и смъртта на корнета Кристоф Рилке“ от Р.М. Рилке, „Мъртвешки танц“ от Стриндберг, „Манфред“ от Байрон, стихотворения от Хайне, „Егмонт“ и „Клавиго“, трагедии от Гьоте, „Избрани стихотворения“ от Пол Верлен, „Горещи цветарници“ (стихове) от М.Метерлинк, „16 поеми“ от Ем. Верхарн, „Дванадесетте“ от Ал. Блок, „Кръщение с огън и дук“, революционна антология, „Пер Гинт“ от Ибсен и мн. др. Превеждал е на немски Ник. Райнов и др.

Като театрален деец — режисьор — Гео Милев постави (през сезона 1919–20 г.) в Народния театър сложната психологическа пиеса на Стриндберг „Мъртвешки танц“, постановка, която —

като художествена замисъл — бе първата върху наша сцена.“

Бележката е придружена с графичен портрет на поета, нарисуван от Марио Жеков.

Третата част е публикувана през 1922 г. в „Антология на жълтата роза“.

La somma sapienza e il primo amore — (ит.). Висшата мъдрост и първата любов — Данте. Аг III.

ПОЕМИ

Стр. 103. ПАНИХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ — изд. „Везни“, 1924, печатница „Светлина“, Стара Загора. В ръкописа, запазен в архива на Гео Милев, е отбелязано, че поемата — израз на преклонение пред творчеството и личността на Яворов, е писана в Лайпциг от 17 до 20 ноември 1914 г. Гео Милев я включва най-напред в своя ръкописен сборник „Изкуство“, кн. 5, 1914. Отпечата я като отделно издание на „Везни“ през 1922 г., а през 1924 г., по случай 10-годишнината от смъртта на Яворов, поемата излиза във второ издание. То е отпечатано в 1200 номерирани екземпляра. На всеки от тях след титулната страница е залепена фотоснимка на Яворов с размери 6 на 9 см. Между първия и втория ѝ вариант има съществени различия.

На бойния фронт при Дойран, където Гео Милев е изпратен през септември 1916 г., в началото е било спокойно и той е имал възможност да ходи до черквата и читалището в града. Тук, по свидетелство на баща му, се е запознал с „черковния ред и черковните песни и четива (...), което му после послужило, за да преработи Панихида за Яворов“. Авторът слага на отделни части на поемата заглавия: Канон, Антифон, Икос и др., взети от църковно-обредната литература, изоставя части от първия вариант, прибавя нови. Отношението си към поезията на Яворов по-късно Гео Милев отразява и в предговора към „Антология на българската поезия“.

Стр. 112. ДЕН НА ГНЕВА. — Кормило, тримесечен литературен сборник, кн. 1, 1933. Поемата е останала незавършена. Гео Милев не я е отпечатал приживе. Според някои изследователи „Presto II“ може би е вариант на финала на

поемата „Септември“. Ръкописният вариант на „Presto II“, запазен в архива на поета, завършва със стиховете:

Обещаният рай
Бог
очаква от нас
последен решителен скок.

Камил Демуаен (1760–1794) – деец на Великата френска революция, журналист и памфлетист.

Urbi et orbi (лат.) – към града (т.е. Рим) и към света; призив, обръщение към всички.

Стр. 115. БЪДИ ГОТОВ! – Пак там.

Стр. 116. АД – Пламък, г. II, кн. 1 и единствена, януари 1925. Откъс от поемата (Кръг първи) е поместен във Възпоменателен лист за Христо Смирненски (1924). Както е означено от автора, поемата е написана през 1922 г. И в печатания в Пламък текст, и в ръкопис поемата остава недовършена.

Стр. 127 СЕПТЕМВРИ – Пламък, г. I, кн. 7–8, септември-октомври 1924. През същата година излиза в отделно издание без промени в библиотека „Пламък“. Поемата е препечатана в сп. „Нарстуг“, Берлин, кн. 3–5, 1926. Излиза като отделно издание на задграничното дружество Нарстуг в Париж през 1927 г.

Кн. 7–8 на сп. „Пламък“, както и отделното издание на библиотека „Пламък“, са конфискувани от полицията. Авторът е подведен под отговорност по член 5 от Закона за защита на държавата. Делото се разглежда на 14 май 1925 г. от Софийския окръжен съд. Гео Милев е осъден на 1 година затвор и 20 000 глоба. На 15 май 1925 г. е извикан „за справка“ в Дирекция на полицията, откъдето „изчезва безследно“.

Прежеждана многократно на различни езици, поемата „Септември“ е издадена в трийсет страни. През 1928 г. американският композитор Антонио Модарели създава, вдъхновен от нея, симфоничната си поема „Септември“. През 1974 г. италианският композитор Фернандо Сулпици създава хореографната си опера „Човешка трилогия“ по

текста на поемите на Гео Милев „Септември“ и „Аг“.

През 2003 г. в София бе издаден от ЦАПК „Прогрес“ ООД компактдиск с поемата „Септември“ на шест езика – български, френски, немски, английски, испански и руски.

СТИХОТВОРЕНИЯ В ПРОЗА

Стр. 151. ПРИ ДОЙРАНСКОТО ЕЗЕРО – в. „Литературен глас“, 13, бр. 506, 12 март 1941 г. Ръкописът е открит в Пловдивската народна библиотека „Ив. Вазов“ и публикуван от Вичо Иванов; бил е подарен на библиотеката заедно с други ръкописи на Г. Милев от Николай Райнов през 1935 г.

Творбата вероятно е писана на фронта при Дойран през 1916 г. Носи подпис: Г. Милев.

Бърнс, Роберт (1759–1796) – шотландски национален поет.

Дюрер, Албрехт (1471–1528) – немски художник, автор на гравюрата „Рицарят, смъртта и дяволът“ (Ritter, Tod und Teufel).

Pro Patria – за отечеството

Песен на Соавейг – музикална пиеса от норвежкия композитор Едвард Григ (1843–1907).

Fuimus troies, fuit Troia – Бяхме троянци, беше Троя (Вергилий. Енеида, II, 325.)

Стр. 158. ЧЕРНИ ХОРУТВИ – тази лирическа повест е писана вероятно през 1914 г. в Лондон. Ръкописът ѝ се пази в НБКМ. Първата му част, поместена и в настоящото издание, Гео Милев публикува едва през 1919 г. във Вezni, г. I, кн. 5. Само първите три реда са взети от ръкописа в НБКМ.

Стр. 164. ПОГЛЕДНЕТЕ ПТИЦИТЕ НЕБЕСНИ – сп. „Зеница“, г. I, № 6, 1920 г.

Стр. 167. ЕКСПРЕСИОНИСТИЧНО КАЛЕНДАРЧЕ ЗА 1921 – изд. „Победа“, София, 1920. Във Вezni, г. II, кн. 3, Г. Милев помества обявление за календарчето, което определя като сборник от „дванайсет социални поеми“. Всеки месец е даден с датник, рисунка на зодиакалния знак и съответната поема. В края е поместен и един поетически „съновник“.

Илюстрациите към отделните месеци в „Експресионистично календарче за 1921 г.“ вероятно са дело на Гео Милев.

Тихо Брахе (1546–1601) – велик датски астроном.

Стр. 184. ОГЛЕДАЛОТО – „Вестник на жената“, 5 май 1923 г.

Стр. 186. АПОКАЛИПСИС – сп. „Нарстуг“, Берлин, септември 1924. Произведението има три части, като втората, изпусната тук, е съставена от откъси от „Експресионистично календарче“. И последният ред на част първа почти съответства на финала на месец „Септември“ в „Експресионистично календарче“.

Стр. 188. ГРОЗНИ ПРОЗИ – Пламък, г. I, кн. 3, март 1924. Означението под цикъла „Берлин 1918–1919 г.“, подсказва, че може би е писан там по време на лечението на Гео Милев. Безспорно отразява впечатления от следвоенна, революционна Германия. По всяка вероятност е довършен и преработен преди отпечатването му в Пламък.

Трабант (нем.) – телохранител, спътник.

Стр. 199. МАЙ – Първомайски лист, „Пламък“, 1924. Първата част на това стихотворение в проза, с несъществени различия, е поместена в „Експресионистично календарче“ за май. Частите 2, 3, 4 и 5 се явяват за първи път в Първомайски лист.

В статията си „Неизвестно стихотворение на Гео Милев“ (Възпоменателен лист Гео Милев, Стара Загора, 1948) поетът Иван Хаджихристов съобщава, че тази творба е била изпратена от Гео Милев в негов превод на немски на германския писател Ото Рюле, който я отпечатва през 1924 г. в майския брой на сп. „Акцион“, орган на немските експресионисти.

Третата част на „Май“ има следния текст:

„Всички пътища водят в Рим. Само един води в рая: пътят на Свободата“. „Пътят на Свободата“ е заглавието на сборника с избрани поеми и стихове в проза от Гео Милев, издаден на английски в Англия през 1988 г. в превод на Евалд Озерс и включен в серията на ЮНЕСКО „Представителни творби на световната литература“ – The Road to Freedom. Poems and Prose Poems by Geo Milev. Translated by Ewald Osers. Forest books/UNESCO,

London – Boston, 1988. Същият сборник на английски е издаден от София прес през 1983 г. Заглавието „Пътят на свободата“ е използвано и за сборника с избрани творби на Гео Милев, изд. „Захарий Стоянов“, С., 2002.

Стр. 202. ОГНЕНИЯТ ЗМЕЙ. Мимическа приказка – сборник „Театрално изкуство. Студии, статии и критика“ с предговор и под редакцията на Мила Гео Милева, изд. „Нов свят“, София, 1942. Ръкописът се пази в НБКМ, заедно с превод на немски – Der Feuer – zmeu. Ein mimisches Märchenspiel in drei Bildern.

В немския текст има повече указания за осъществяване на постановката – декори, костюми, сценични ефекти.

Тази творба е написана по мотиви от драмата на П. Ю. Тодоров „Змейова сватба“, ценена високо от Гео Милев. По сведения на съпругата му, през 1923 г., когато вероятно е писана мимическата приказка, е ставало дума Панчо Владигеров да напише музика към нея, за да бъде евентуално поставена от Макс Райнхард в Германия.

РАННИ ТВОРБИ

Гео Милев започва да пише още като ученик в първите класове на гимназията. В ръкописните си вестничета „Лира“ и „Изкуство“ (1909) той включва и свои оригинални творби. По-късно, от 1910 до 1914 г., ежегодно съставя по един ръкописен сборник „Изкуство“, където има и негов, и преводни стихотворения. Тази практика завършва с ръкописната книга „Албум“ (1915), която съдържа девет негов, стихотворения, един превод на сонет от Ш. Бодлер и два незавършени фрагмента лирична проза. Има множество рисунки и винетки – почти на всяка страница.

За първи път българските читатели и литературните изследователи имаха възможност да се запознаят с ранното творчество на Гео Милев от изданието: Литературен архив. Том II. Гео Милев. Встъпителна статия, публикация и коментар Георги Марков. Изд. на БАН. С., 1964. По-нататък го обозначаваме: ЛА-1964. В този том, наред с литературно-критически бележки и писма на Гео Милев, имаше и над осемдесет стихотворения.

За първи път, под рубриките „Ранни стихотворения“ и „Приложение“, единадесет ранни творби на Гео Милев са включени в изданието: Г. Милев. Съчинения в три тома. Том 1. Под ред. на Г. Марков и Л. Милева. С., 1975.

Отдавна е навяла необходимостта творчеството на Гео Милев да бъде представено по-пълно, отколкото това е правено досега. Изхождайки от тази необходимост, включваме в настоящото издание тридесет и три произведения от ранния период на поета.

Стр. 209. ЗИМА (Дойде зима мразовита) — Славеиче, 1, № 15, 5 януари 1907, с. 2. Датирано е: Ст. Загора, 3. XII. 1906. Подписано: Г. Касабов; ученик от III 6 кл. Това е първата печатна творба на Гео Милев.

Стр. 210. ВЕЯТ ВЕТРИ — ЛА—1964, с. 80.

Стр. 211. ПОСВЕЩЕНИЕ (Защо е тъй печална моята песен) — ЛА—1964, с. 86. Подпис: Гео Милев. Таня К. е Таня Кожухарова, втора братовчедка на поета.

Стр. 212. „NEQUE MITTATIS MARGARITAS...“ — ЛА—1964, с. 98.

Стр. 213. КУБРАТ — ЛА—1964, с. 104.

Стр. 215. ВЕЧЕРЕН ПОКОЙ — ЛА—1964, с. 107.

Стр. 216. Сатичък първа вечер скитам... — ЛА—1964, с. 108.

Стр. 217. ПЕЧАЛНА ВЕЧЕР — ЛА—1964, с. 108

Стр. 218. Огряват те зарите... — ЛА—1964, с. 114—115. Епиграфът е от Гьотева трагедия „Фауст“, Първа част. Прилагаме българския превод на Д. Статков:

*За сетен път, ти месец бял,
над мойта скръб да бе изгрял!
Тъй често в полунощен час
на тоя стол те чакам аз!
Над книги, свитъци тогава,
о, друже тъжен, ти изгряваш!
Да можех горе в планината
да бродя в твоята позаата...
.....
Махни се! Бягай надалече...*

Стр. 220. МОНАХ — ЛА—1964, с. 112.

Стр. 221. ОТВРАЩЕНИЕ — ЛА—1964, с. 113. Подписано: Гуца Весел — Г. Милев. Допълнението „Г Милев“ е написано по-късно от самия поет. Следващото стихотворение „Радост“ е подписано само: Гуца Весел и е придружено със следната бележка на самия Гео Милев: „Гуца Весел е един от най-младите поети на Острова на блажените, роден в Овengar на 1895 г. Ученик е на Иво Доля и Бойко Раздяла. Една поема на Гуца Весел ми вдъхна сюжета на „Отвращение“.

Очевидно става дума за литературна мистификация, защото „Овengar“ е обратно написаното име на Раднево, родното място на Гео Милев, а 1895 е собствената му рождена година. Като се обявява за „ученик на Иво Доля и Бойко Раздяла“, Гео Милев иска да изрази отношението си към книгата „На Острова на блажените“ и нейния автор — Пенчо Славеичков, когото Гео смята за свой литературен и духовен наставник.

Стр. 222. КЪМ ОСТРОВА НА МЪРТВИТЕ — ЛА—1964, с. 118—119.

Арнолд Бьоклин (1827-1901) — швейцарски художник, чиято знаменита картина „Островът на мъртвите“ Гео Милев вижда в Лайпцигския музей за изящни изкуства.

Стр. 224. ИЗ „ЕПОПЕЯ НА СВОБОДАТА“ — ЛА—1964, с. 121—122. Както се вижда от надписа под стихотворението, то е писано в Лайпциг, а датата 5 октомври 1912 г. съответствува на обявяването на Балканската война.

Стр. 227. СОНЕТ (Веч на младостта ми в бедната градина) — ЛА—1964, с. 117.

Стр. 228. СОНЕТ (В градината на моето сърце) — ЛА—1964, с. 121.

Стр. 229. САМОТНА БОРИКА — ЛА—1964, с. 124.

Стр. 230. В ТЪРЖЕСТВЕН ДЕН — сп. „Звезда“, г. I, кн. 1, 1933. В бележка към стихотворението Георги Бакалов съобщава, че Гео Милев му го е изпратил през 1914 година, за да бъде поместено в редактираното по това време от него сп. „Борба“. То обаче не било публикувано там поради спиране на списанието от цензурата. Г. Бакалов го открива години по-късно в своя архив и го помества в сп. „Звезда“.

В ръкописа на стихотворението е отбелязано, че то е

писано на 5/18 октомври в Лайпциг. Придружено е с епиграфа: „На борците против личния режим у нас посвещавам тази невинна басня. — Казбич.“ *Казбич* е един от псевдонимите на Гео Милев.

Стр. 232. СРЕДНОЩ НАД ТЕМЗА — ЛА—1964, с. 129.

Стр. 233. ИЗ „ПАНИХИДА ЗА П. К. ЯВОРОВ“ — ЛА—1964, с. 126—127, 127—128, 129. Това е една от най-забележителните, най-сложните и с най-дълга творческа история творби на Гео Милев. Започната е през 1914 г., както се вижда от текста в ръкописния сборник „Изкуство“ (1914). По-късно, както става ясно от писмо до Д. Дебелянов, се е канел да я печата в сп. „Звено“, но то престава да излиза. През 1922 г. „Панихидата за поета П. К. Яворов“ излиза като отделно издание на изд. „Вezni“, а през 1924 г. Гео Милев преиздава текста от 1922 г. без изменения.

Между варианта от 1914 и този от 1922 г. има значителни разлики. А освен това в първия вариант има три части, които впоследствие авторът изоставя, композирайки творбата по друг начин. Тези три части са самостоятелни и напълно завършени литературни текстове, представляващи интерес и затова ги публикуваме тук.

Стр. 236. AUS NACHT UND STURM — ЛА—1964, с. 131—133.

Стр. 237. ЕСЕННА ВЕЧЕР — ЛА—1964, с. 131.

Стр. 238. Жватите аалета никнат вълн... — ЛА—1964, с. 133.

Стр. 239. ПЛАХА РАДОСТ: СЪВСЕМ БАВНО ШЕПНЕ... — ЛА — 1964, с. 133—134.

Стр. 240. ПОСВЕЩЕНИЕ (Пияната рана в душа ми звучи) — ЛА—1964, с. 142.

Стр. 241. НАДОЛУ! — ЛА — 1964, с. 144—145.

Стр. 242. КОПНЕЮЩИ ПОЖАРИ — ЛА—1964, с. 142—144. Цикълът се състои от три стихотворения, но третото „Кажу — внезапно да изчезнеш“, след като го редактира, поетът го е включил в първата си стихосбирка „Жестокият пръстен“. Поради това тук публикуваме само първите две стихотворения от цикъла.

Стр. 244. ДРЕЗДЕН — ЛА—1964, с. 146. В досегашните издания на Гео-Милевите съчинения (от 1975 г. насам)

третата строфа, вероятно по недоглеждане, е била пропускана. Възстановяваме я, както е в ръкописния „Албум“ (1915) и респективно в „Литературен архив“ (1964).

Стр. 245. ОТКЪСЛЕЦИ ОТ ЕДИН РОМАН — ЛА—1964, с. 146—148.

Стр. 248. ПРЕДВЕЧЕРИЕ — ЛА—1964, с. 148—149.

Стр. 250. [СПАСИ, ГОСПОДИ, ЛЮДИ ТВОИ!]А — ЛА—1964, с. 149—150. Тъй като творбата не е озаглавена, поставеното от нас в квадратни скоби представлява една ключова фраза, съдържаща се в текста.

Стр. 253. 31 ДЕКЕМВРИ 1917 — ЛА—1964, с. 151.

Стр. 254. [DER FLIEGENDE HÖLANDER]А — ЛА—1964, с. 153. Стихотворението е написано на немски език и е посветено на г-р Йоханес Фридерикус Самуел Есер, холандският лекар, който през 1919 г. оперира Гео Милев в Берлин. Заглавието е поставено от нас. Буквалният превод е направен от г-р Анастасия Деспотова-Цандер и е взет от публикацията ѝ в сб. Гео Милев. Нови изследвания и материали. Съст. П. Велчев. С., 1989, с. 262—263 и сл.

Стр. 256. MEINE SEELE (МОЯТА ДУША) — ЛА—1964, с. 154—156. Преводът на български е направен отново. Ръкописът на това написано на немски стихотворение в проза е намерен в архива на Гео Милев и с подпис, пак на немски: Gheo Milev. Написано е на половин разчертан лист за заявление, на какъвто е написано и предишното стихотворение „Летящият холандец“, и е означено: Берлин, 28.II.1919. Може да се допусне, че „Моята душа“ е писано по същото време — началото на 1919 г. Вероятно Гео Милев е възнамерявал да го публикува в немското списание „Аktion“.

Защо по-късно той не е публикувал — на немски или в свой превод — тази творба, не е ясно. Във всеки случай авторството на Гео Милев, освен че се удостоверява от подписа под текста, се поддържа и от двамата изследователи на Гео-Милевото творчество: проф. Райнхард Лауер от Университета в Гьотинген и г-р Анастасия Деспотова — Цандер. Вж. обширната студия: R. Lauer. Geo Milevs deutsche Gedichte. — Jahrbücher der Südosteuropa-Gesellschaft, Bd. 31, München, 2001, S. 235—255.

СТИХОТВОРЕНИЯ ЗА ДЕЦА

В многостранната си творческа дейност Гео Милев отделя в два определени периода подчертано внимание и на литературата за деца. Важността на тази литература той осъзнава още на 18-годишна възраст, като студент в Лайпциг. Силно впечатление му прави голямото значение, което се отдава на детските книги в Германия, многобройните издания с цветни илюстрации и в големи тиражи за малките читатели и за децата от предучилищна възраст.

В писма до баща си от 1913 г., поместени в ЛА–1964, той му предлага да създадат издателство за детска литература, като започнат с отпечатването на няколко книжки с цветни илюстрации и малко текст. Урежда немският издател Густав Кюн в Найрунг да отпечата такива илюстрации за три албумчета; Гео Милев сам написва и изпраща на баща си кратки стихотворения, които да се поместят редом с илюстрациите.

В настоящия том са използвани получените от Германия илюстрации на следните страници: с. 264, с. 266, с. 267, с. 271, с. 283, с. 288

Идеята за издателството не се осъществява, но като поредни номера на библиотека „Детски живот“ през 1913–1914 г. излизат три албумчета:

Албум № 1 – При животните (ПЖ) Стихове за деца (16 стр., с цветни илюстрации); второ издание през 1925 г.

Албум № 2 – На полето и на двора (от този албум няма запазен екземпляр).

Албум № 3 – В зората на живота – 1914; второ допълнително издание „Зората на живота“ (ЗЖ) през 1925 г.

Означено е, че албумчетата са отпечатани от книгоиздателство М. Касабов – Стара Загора. Името на автора на текстовете не е посочено. В писмо до баща си Г. Милев пише, че тези стихове (оригиналите на някои са поместени в ЛА–1964, други се намират в ръкопис в НБКМ) е писал много набързо, на „един солук“ (на един дъх). Вероятно поради това не ги е подписал.

Установено е, че първият албум – „При животни-

те“ е издаден през декември 1913 г. Това е и първата излязла от печат авторска книга на Гео Милев.

В настоящото издание са поместени следните стихотворения от библиотека „Детски живот“:

Стр. 265. Куку – ПЖ, 1913

Стр. 266. Нашата крава – ПЖ, 1913; след това в ЗЖ, второ изд., 1925

Стр. 267. Мамо, лека нощ – ПЖ, 1913

Стр. 280. Нашето куче – ПЖ, 1913; второ изд., 1925

Стр. 281. Минчовата овчица – ПЖ, 1913; второ изд., 1925

Стр. 282. Зайци – ПЖ, 1913; второ изд., 1925; ДР–1925

Стр. 287. Наша маца – ПЖ, 1913; второ изд., 1925

Стр. 283. Музиканти – ЗЖ, 1914; второ изд., 1925

Стр. 284. Кукуригу – ПЖ, второ изд., 1925

Стр. 285. Дядо Коледа – ЗЖ, 1914; второ изд., 1925

Стр. 286. Малък Сечко февруари – ЗЖ, второ изд., 1925

Стихотворенията в сп. „Детска радост“ (ДР), изд. „Хемус“, С., са подписани с цялото име на автора, или с инициалите му Г. М., а в някои случаи и с псевдонима *Здравко*. През 1923 г. до май 1924 г. Гео Милев е редовен сътрудник на ДР по покана на редактора му Ран Босилек.

Поместените в списанието оригинални стихотворения са:

Стр. 268. Борко и Бърборка – ДР, 1923

Стр. 270. В гората – ДР, 1923; след това в ПЖ, второ изд., 1925

Стр. 271. Готвачка – ДР, 1923

Стр. 272. Ето иде Дядо Мраз – ДР, 1923

Стр. 274. Патарак и рибок – ДР, 1923

Стр. 276. На махлата котките – ДР, 1924

Стр. 277. Морската царкня и нейният дядо – ДР, 1924

Стр. 279. Борак яйце – ДР, 1924

След смъртта на Гео Милев, под редакцията на Мила Гео Милева и Филип Чипев, изд. „Т. Ф. Чипев“ през 1941 г., излиза сборник с оригиналните и преводни стихотворения на Гео Милев и преразказани от него приказки под заглавие

„Гео Милев за деца“, с илюстрации от 9-годишния Роми Пухлев и от художниците Макс Меузер и Шарлота Файт. В настоящия том илюстрациите към стихотворенията „Готвачка“ (с. 272), „Ето иде дядо Мраз“ (с. 273), „Патарак и Рибок“ (с. 275), „На махлата котките“ (с. 277), „Морската царкиня и нейният дядо“ (с. 278) и „Борак дяце“ (с. 280) са от малкия Роми Пухлев. Второ издание на този сборник Мила Г. Милева прави през 1945 г. с илюстрации от художника Георги Попов - Джон. Следват сборниците „В гора-та“ (1954) и „Борко и Бърборка“ – изд. „Отечество“, С., 1967 и други издания на отделни произведения. Отново излиза сборник под заглавие „Гео Милев за деца“, изд. „Захарий Стоянов“, С., 1999, с илюстрации от художничката Мазлена Константинова.

По-подробно по тази тема вж. изследването на Елена Фурнаджиева „Гео Милев за децата“ в сб. „Гео Милев – Нови изследвания и материали“, С., 1989, с. 328–348.

ЛЕДА МИЛЕВА

ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ

СЪДЪРЖАНИЕ

ГЕО МИЛЕВ И ТРАГИКАТА НА НАЦИОНАЛНАТА СЪДБА
от Иван Гранитски / 7

СТИХОТВОРЕНИЯ

ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН

*** В нощта след бедните хвалебни литургии... / 51

Парсифал / 52

Кажу: внезапно да изчезнеш / 54

И в този час, когато с протяжна безнадеждност / 56

О гъжд, о гъжд обилен и печален / 57

Сантименталност. Сред тези сиби отчаяния / 58

В този час на вечерни измами / 60

Дневник. Сега е твърде късно. Сбогом / 62

Докато не отвърнеш ти поглед в самотно
съмнение / 63

Приказно интермеццо: Пътешествие в Китай / 65

Аз бих обичал мойто щастие / 69

Мъртвешки зелена, сломена лежи / 70

Главата ми – кървав фенер с разтрошени стъкла / 71

Луната, старата змия, съблича / 72

Удари трета стража! / 74

Земята разгневена се разтвори / 76

Лоенгрин / 78

ИЗ КНИГАТА „AS DUR“ / 80

КРЪСТЮ САРАФОВ / 83

КОШИМАР / 84

МАРШ / 86

ИКОНИТЕ СПЯТ

Змей / 89

Стон / 92

Кръст / 94

Гроб / 95

Краи / 96

ИЗ „ANDANTE AMOROSO“ / 98

ПОЕМИ

ПАНИХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ / 105

ДЕН НА ГНЕВА / 112

БЪДИ ГОТОВ / 115

АД / 116

СЕПТЕМВРИ / 129

СТИХОТВОРЕНИЯ В ПРОЗА

ПРИ ДОЙРАНСКОТО ЕЗЕРО / 151

ЧЕРНИ ХОРУГВИ / 158

ПОГЛЕДНЕТЕ ПТИЦИТЕ НЕБЕСНИ

И КРИНОВЕТЕ В ПОЛЕТО / 164

ЕКСПРЕСИОНИСТИЧНО КАЛЕНДАРЧЕ ЗА 1921 / 169

ОГЛЕДАЛОТО / 184

АПОКАЛИПСИС / 186

ГРОЗНИ ПРОЗИ

Драма / 188

Питомци / 189

Инвалиди / 190

Вяра / 191

Савонарола / 191

Зов / 192

Марсилеза / 193

Любов / 194

Смърт / 195

Погребение / 196

Разпятие / 196

МАЙ / 199

ОГНЕНИЯТ ЗМЕЙ / 202

РАННИ ТВОРБИ

ЗИМА / 209

ВЕЯТ ВЕТРИ / 210

ПОСВЕЩЕНИЕ (*Защо е тъй печална
тойта песен...*) / 211

„NEQUE MITATIS MARGARITAS

ANTE PORCOS!“ / 212

КУБРАТ / 213

ВЕЧЕРЕН ПОКОЙ / 215

*** *Сатичък първа вечер скитан...* / 216

ПЕЧАЛНА ВЕЧЕР / 217

*** *Огряват те зарите...* / 218

МОНАХ / 220

ОТВРАЩЕНИЕ / 221

КЪМ ОСТРОВА НА МЪРТВИТЕ / 222

ИЗ „ЕПОПЕЯ НА СВОБОДАТА“ / 224

СОНЕТ (*Веч на младостта ти в бедната градина...*) / 227

СОНЕТ (*В градината на тоето сърце...*) / 228

САМОТНА БОРИКА / 229

В ТЪРЖЕСТВЕН ДЕН / 230

СРЕДНОЩ НАД ТЕМЗА / 232

ИЗ „ПАНИХИДА ЗА П. К. ЯВОРОВ“ / 233
AUS NACHT UND STURM / 236
ЕСЕННА ВЕЧЕР / 237
*** Жътите аалета никнат вѣн... / 238
ПЛАХА РАДОСТ: СЪВСЕМ БАВНО ШЕПНЕ
ЕДНА ВЕСЕЛА ДУША / 239
ПОСВЕЩЕНИЕ (Пияната рана в душа ти звучи...) / 240
НАДОЛУ / 241
КОПНЕЮЩИ ПОЖАРИ / 242
ДРЕЗДЕН / 244
ОТКЪСЛЕЦИ ОТ ЕДИН РОМАН / 245
ПРЕДВЕЧЕРИЕ / 248
[СПАСИ, ГОСПОДИ, ЛЮДИ ТВОИ] / 250
31 ДЕКЕМВРИ 1917 / 253
DER FLIEGENDE HOLLÄNDER
(ЛЕТЯЩИЯТ ХОЛАНДЕЦ) / 254
MEINE SEELE
(МОЯТА ДУША) / 256

СТИХОТВОРЕНИЯ ЗА ДЕЦА

КУКУ! / 265
НАШАТА КРАВА / 266
МАМО, ЛЕКА НОЩ! / 267
БОРКО И БЪРБОРКА / 268
В ГОРАТА / 270
ГОТВАЧКА / 272
ЕТО ИДЕ ДЯДО МРАЗ / 273
ПАТАРАК И РИБОК / 275
НА МАХЛАТА КОТКИТЕ / 277
МОРСКАТА ЦАРКИНЯ И НЕЙНИЯТ ДЯДО / 278
БОРАК ЯЙЦЕ / 280

НАШЕТО КУЧЕ / 281
МИНЧОВАТА ОВЧИЦА / 282
ЗАЙЦИ / 283
МУЗИКАНТИ / 284
КУКУРИГУ / 285
ДЯДО КОЛЕДА / 286
МАЛЪК СЕЧКО ФЕВРУАРИ / 287
НАША МАЦА / 288
ЗИМА / 289

ПРИЛОЖЕНИЯ

СТИХЪТ НА ГЕО МИЛЕВ от Петър Велчев / 293
КРАТЪК ЛЕТОПИС НА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО
НА ГЕО МИЛЕВ – ЕЛЕНА ФУРНАДЖИЕВА / 341
БЕЛЕЖКИ И КОМЕНТАР – Леда Милева
и Петър Велчев / 354